לורד ביקונספילד

HONI · SOIT · QUI · MAL · Y · PENSE

D05356059X
Duke University Libraries

LOS ANGELES JEWISH COMMUNITY COUNCIL
UNITY
אחדות

JEWISH
COMMUNITY
LIBRARY

#1337

ספרי־רמון

במקצועות שונים
של האמנות והספרות

Printed in Germany

לורד ביקונספילד

מן 1804 עד 1832

מאת

אלכסנדר קולישר

בצירוף שמנה תמונות ואבטוגרף של חתימת דיזרעאלי

ברלין־לונדון

„רמון" / בית הוצאת ספרים

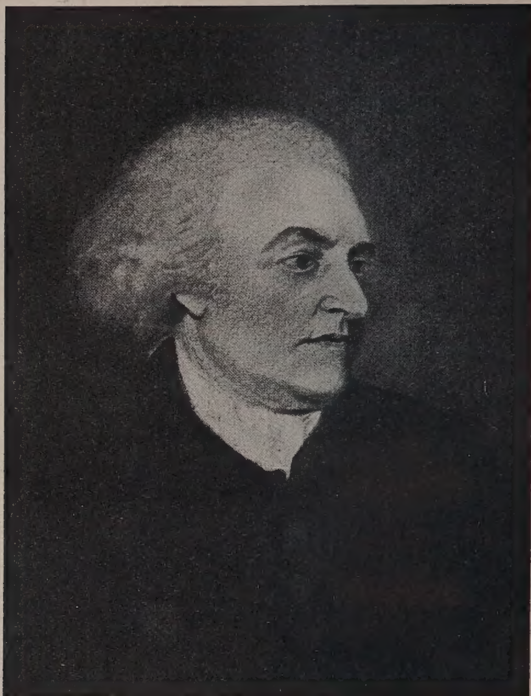
1923

תרגום מכתב־יד על ידי משה קליינמן

מבוא * הגזע והמולדת *
זר בין הזרים * ארץ
האבות * כליף או יהודי

הציור שעל גבי המעטפה הוא חותמו של ביקונספילד.

תמונות

בנימין דיזרעאלי הזקן
על פי התמונה שביוהנדן
ברשותו של המיור קונינגסבי־דיזרעאלי והוצאת דז'ון מוריי

מבוא.

רק מעטים מאד בין המדינאים עוררו בלב בני דורם — ובמקצת גם בלב הדורות שאחריהם — רגשות חבה כל כך עמוקים מצד אחד ורגשות איבה כל כך לוהטים מצד השני, כמו שעוררם בנימין דיזרעאלי, לורד ביקונספילד. בחייו ובזמן הראשון לאחרי מותו גברו בלי ספק הרגשות האחרונים על הראשונים. חבה והערצה היו נודעים לו רק מצד ידידיו המעטים, שביניהם היתה גם גברתו מלכת בריטניה, זו ה„פיאה" המוכתרת, שלה נשתעבד ושרת לפניה כאביר רומנטי. היו לו חובבים ומעריצים גם בין ההמון הרחב, שלבסוף התחיל להענות לו בהמית שאונו, ועל פני אחד מגליו הכבירים הרימהו אל גפי מרומי השלטון. ואולם עם כל זה היה ונשאר מנהיג המשמרים, מגינו של שלטון האצילים, כשהוא לעצמו, בלתי חביב בכלל דוקא במרומי החברה, — ואפילו בקרב אלה, שתמכו בו ונשמעו לרצונו מתוך חשבון והכרת התועלת. אין צורך

לומר, שלא היה חביב על המשכילים הליברלים, שראו בו מתנגד מסוכן חרוץ — והעיקר — לא ישר־לב ונטול־מדע לגמרי. כאן היתה גם שנאה כבושה ליהודי הקופץ בראש, המתגנדר במוצאו לעין רואים ואף על פי כן התיצב בראש חברת האצילים האנגלים המפוארה והכריחה להשמע לו — גם חמת־קנאה מצד אנשים כערכו, ה„אנשים החדשים", לזה שהגיע עד הפסגה ב„התמכרו" לאדונים הישנים, — גם אי־אמון כללי, חבוי, ל„חרטום המזרחי" במדיניות ובספרות, בעל ה„להטים" החדשים יום יום ובעל הרעיונות המוזרים והמפתיעים, שתמיד היתה צפה מהם איזה דמות־בלהות של „מוקש טמון", — ולבסוף, רגש עצמי נפגע של אותם המון ה„נעלבים" על ידו, כל אלו, שהוא דחפם בלי רחמים מעל דרכו, כל אלו, שעלה עליהם שוט לעגו הדוקר בזמן מן הזמנים. הוסיפו לזה גם אילו ואילו קוים מצוינים, יתרונות ומגרעות, שבין כך וכך הם זרים ולא־נעימים לאנגלים: התפארות והתגנדרות כמעט גלויה, התפעלות ילדותית מכל נצחון שעלה בידו, התנפחות תיאטרלית והעויות; ומצד השני שאט־נפש אורגני לצביעות באצטלה של מוסריות, שהגיע כמעט עד כדי גסות בולטת, — קשה היה למצוא תכונות עוד יותר עשויות לקומם כנגדן את הבורגני האנגלי הממוצע. ושערו נא בנפשכם, ש„אורח פורח" זה, שאין איש יודע מאין בא, מלא במשך ארבעים שנה תפקיד עצום בחיים המדיניים, כמעט שלשים שנה

עמד בראשה של אחת משתי המפלגות ההיסטוריות בבית־הנבחרים ושש שנים פקד על הממלכה הבריטנית ועל אי־רופה כולה במדה שלא הגיע לה איש מימות פיט. כל זה יצר צרור שנאה וקנאה כזה, שלא בנקל אפשר למצוא דוגמתו. שנאה זו הראתה גבורות, ששום חבה אינה עלולה להן. הביוגרפיה המהוגנת הראשונה של דיזרעאלי — הכרך הראשון, שנכתב בידי ט. פ. א׳קונור*, הופיע עוד בימי חייו של הלורד ביקונספילד, והשני, שנכתב בידי ר. פוגגו, תיכף אחרי מותו, — דומה שהיא יצירה יחידה במינה. זהו ספר רחב ידים בן אלף וחמש מאות עמודים, שנעבד בשקידה עצומה ונותן, לפי מצב הימים ההם, את כל מלואו של החומר בבחינת העובדות והתעודות, שהמחברים היו אנוסים לאסוף אותם בצורתם ההיולית, בעקר כמעט רק מתוך העתונים של חמשים השנה. וכל זה רק בכדי להתפרץ בכל רגע בחרפות ושקוצים כנגד האיש, שבשבילו השקיעו שנות עמל כל כך הרבה וטרחו כל הטורח הזה; כדי לרוות נעימים ממפלותיו ועלבוניו ולהשטף בקצף הקללות לרגלי נצחונותיו; כדי להוכיח, שהאיש, אשר כל צעד ומדרך כף רגל שלו חוקרים ובוחנים ב״התמסרות״ כל כך גדולה, החל מתעודת הטבילה של ה״משומד״ בן שתים עשרה שנה (תעודה זו נספחה אל הספר במלואה), היה שקרן פעוט ושכיח, גס רוח וחונף בחייו הפרטיים, פטפטן עם־

T. O'Connor, *Lord Beaconsfield*, A Biography. *

הארץ ומחרחר ריב נבזה בפוליטיקה, סופר נעדר כשרון בספרות. וכמה שלא יהיה הדבר מוזר, הרי דרושה היתה מין גבורה, כדי לקום ולהגין על זכרו של איש, שרק זה מעט היה נשיא המיניסטרים, רק זה מעט הנחיל לאנגליה אחד מנצחונותיה הדיפלומטיים המזהירים ביותר. ספרות־החבה הזאת היה לה מתחלה רק אופי סנגורי בלבד. כאלו הן עבודותיו של היטשמן *, שכתב גם הקדמה מענינת לקובץ ספריו המדיניים הראשונים של דיזרעאלי (1883). דרך אגב: במקצתן של עבודות מחבביו היה מעין שרות־הדוב לדיזרעאלי. כאלו היו עבודות־„מעריצים", שהחזיקו באמת באותן ההשקפות של ימי־הבינים, שלפעמים היה דיזרעאלי מלפפן, — כזו היא הביוגרפיה של פרוד **, המלאה עם זה הרבה מסברות־הכרס של מחברה, שאין להם שום ענין אל עצם הנידון. לאשרו של המחבר הזה לא ידע את הדברים הבוטים, שאמר עליו ביקונספילד בעצמו ***.

עברו ימים. חלף הדור שבקרבו חי ביקונספילד, אלה שגבר עליהם ואלה שהרעימם. אבדו את ערכם החי פרטיהן

* F. Hitchman, *Public Life of Earl of Beaconsfield*

** J. A. Froude, *Life of Lord Beaconsfield*

*** לדברי מונטגיו־קוררי, מזכירו של ביקונספילד, קצף הפרימיור על שר המושבות, לורד קרנרבון, בגלל שלחו את פרוד זה לאפריקה הדרומית ותיארו כ„אחד העתונאים שנדחק למסבתו של המיניסטר ושתה את יינו; תוזה ריק, שכתב על ימי מלכותה של אלישבע שטויות יותר ממה שהיה דרוש אף לגיבבון בשביל כל ההיסטוריה שלו על ירידתה של מלכות רומי. כשמוסרים לידי בר־נש שכזה ענינים חשובים מה הפלא שיוצאת מלחמה עם הקפרים". (Monypenny-Buckle, VI, 420).

של אותן המחלוקות, שהוא השתתף בהן, ואותן הדרכים, לפעמים „לא־ברורות" ועל הרוב „לא־נעימות" מאד, שבהן היה מהלך בשעת מלחמתו כנגד שונאיו המדיניים והמתחרים עמו. ומן המרחק ובאורם של המאורעות הבאים הופיע סוף סוף אותו הדבר העקרי והראשי, שבני הדור יכלו לכל היותר לחוש בו לפעמים אבל לא הכירוהו. נתברר, שאדם זה, קריריסטן נעדר־פרינציפים או ריאקציונר, — הרי היה באמת נביא וחוזה, כי תחת המסוה של אותם הדברים, שנדמו בעיני בני דורו, — ואולי גם בעיניו הוא עצמו — כתחבולות מלחמה מדינית, או הגנה על צורות חיים עוברות שכבר נדונו לכליה, — יצר באמת את העתיד, והלז היה מתפרץ תכופות מתוך דברים נמרצים, שאת עצם מובנם השיג הוא עצמו רק למחצה. ואולי משום זה היה נדמה לבני דורו כחדה מבהילה ומפגיעה.

אפסה אנגליה הבורגנית, שבה נלחם דיזראעלי כל ימיו, שבקרבה היתה כל מהותו כעין זמורת חוץ. היא הלכה לה עם השקפותיה הפכחיות והמשעממות של תועלת ו„תכלית", עם אהבתה לשלום, הצרה, ה„מסחרית", עם עקרונה הקר של אי־התערבות גם ביחוסי החברה הפנימיים וגם בפולי־טיקה החיצונית. ובתקופה הדימוקרטית החדשה, בשעה של הריסת היסודות בחיי החברה, כבר התחילו להזכיר ברגשות אחרים את אותו ה„רומנטיקן", שבשום אופן לא רצה להכנע בפני ה„בעל־הבתיות", המתהוללת בנצחוניה; את

אותו ה„משמר", שהכריז על צערם ואסונם של ההמונים, הנרמסים תחת אפני מרכבותיו של הפרוגרס; את זה, שנבא מראש, כי השלטון בצאתו מידי האצילים לא יבוא לידי אנשי המעמד הבינוני אלא לידי העם, ושלטון זה „משפט אלהי" ניתן בידו וחובה היא עליו ליצור חיים הראויים לכבודו של האדם, — את אותו „מתנגד הדמוקרטיה", שכדי להרעים את מתחריו הליברלים נתן בידי הפרוליטריון את כלי־הזיין של זכות הבחירה הכללית. ובתוך התפתחותה העצומה של האימפריה העולמית החדשה, שנצחה ובלעה את כל הקודמות לה, בתוך שאון רעשה של המלחמה האחרונה והכי־איומה בעד ההגמוניה בעולם, בתוך זיו הדרו של הנצחון החובק עולמות בזרועותיו, — התרוממה עדי רום לא־אנושי דמות דיוקנו של אבי האימפריאליזם הבריטי, של אותו איש־המדינה היחידי בדורו, שכבר אז הקשיב קול רעמה האטום של התגוששות האיתנים המתכוננת. מכל אנשי דורו הוא לבדו ידע והכריז על זה, שאין אנגליה צריכה לנטות ממסלול תפקידה להיות מולכת בכפה, — שלא בשביל כך עברה בחרבה על פני שליש כדור הארץ והגיהה באור התרבות והחופש על פני מדבריות שוממים, לא בשביל כך העירה מתרדמתה את ארץ הקדם ונעשתה ליורשת „פלאיה של אסיה", כדי שלבסוף תגמור את עולמה באידיליה הבעלי־בתית של „פרידת שלום" מעם המושבות ותעשה „אנגליה קטנה", סוחרת־מוכרת ונמה שנתה בשלוה.

והנה האדם הכי־פרא בזמנו, המדינאי הכי „לא־אנגלי" על פי עצם טבעו ועל פי נמוסיו, נעשה בהיסטוריה האנגלית לגבור לאומי, המאפיל בגדלו על כל עסקני המדינה בני דורו, — אף על מתנגדו הגדול, שבחייו גבר עליו לאחרי התאבקות טרגית. דיזרעאלי וגלדסטון התחלפו בגורלם באופן מפליא מאד. את זכרו של אבי הדמוקרטיה, „ויליאם העממי", „מנהיג ההמונים כנגד המעמדים", מעריצים רק באילו חוגים של המשכילים; דיזרעאלי האיקסוטי נעשה לאליל העם. בכל יום ראשון אפשר לראות בבית־הנכאת הלאומי מחזה מתמיד זה: המוני עם עומדים רק לפני שתי תמונות: של נילסון ושל ביקונספילד, — של זה, שהציל מלכותה העולמית של אנגליה בקרָב מכריע, ושל זה שהתוה לפניה את דרך התפתחותה. בינתים נצבר גם החומר הביוגרפי. עוד בשנת 1885 נתפרסם חלק מאגרות דיזרעאלי שהחליף עם אחותו שרה *. מן הספרות המאוחרת כדאי לציין ביחוד את מחקרו של לוסין וולף **, שהיה הראשון להרוס את הבדותות על דבר אבותיו של דיזרעאלי ועל שנות נעוריו, שבדה הוא בעצמו ושבדו גם קצת מכותבי תולדותיו.

* *Lord Beaconsfield's Correspondence with his Sister 1885* עוד קודם לזה נתפרסמו מכתביו של דיזראעלי לקרוביו בימי מסעיו בשנות 31–1830. *Lord Beaconsfield's Home letters*.

** הקדמה להוצאה החדשה של „ויויאן גריי" (*The Centenary Edition of Lord Beaconsfield's Earlier Novels*, vol. I) לרגלי מלאת מאה שנה להולדת דיזרעאלי, בשנת 1904.

ולבסוף יצא בשנות 1913 — 1920 ספר גדול בן ששה כרכים, שהותחל על ידי מוניפני ונגמר על ידי בוקל *. בהיות בידי המחברים הארכיון של דיזראעלי עצמו ובהפתח לפניהם דלתותיהם של הרבה ארכיונים פרטיים אחרים, ביניהם גם הארכיון הפרטי של המלך, יכלו להשתמש בכל אגרותיו של דיזרעאלי, שלא נתפרסם מהם עד אז אלא מקצת מן המקצת. עם הופעתו של ספר זה אבדה הספרות הקודמת על דיזרעאלי כמעט כל ערכה: אנו יודעים עכשיו כל אותם הדברים, שבשביל המחברים הקודמים היו חדות סתומות ונתנו מקום להשערות וסברות. חוץ מזה נתגלו גם קצת פרטים מפליאים מחיי דיזרעאלי הפרטיים: נתגלה מעשה אהבתו לעת זקנה אל האחיות פורסטר, הורם המסך גם מעל יחסיו אל המלכה ויקטוריה.

ואולם ספרם של מוניפני־בוקל אינו עשוי להתפשט בין הקהל הרחב, במקצת מפאת גדלו הכמותי ובמקצת גם מפאת תכונתו. הדבר נראה לעינים, שהתפקיד לפרסם את כל החומר היקר שהיה בידי המחברים גבר על התפקיד להאיר על פני אילו עובדות חשובות. כתוצאה מזה, — ספר זה, יותר משהוא ביוגרפיה בעצם, הריהו אוסף תעודות וחומר בשביל ביוגרפיה, ופה ושם הם נותנים לנו פשוט קובץ קטעים מתוך מכתביו בסדר כרונולוגי, מעורבים

* Monypenny-Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield* — (מכאן ואילך נצטט את הספר הזה בראשי תיבות: M. B.)

בקטעים מתוך נאומיו. אין בדברים אלו משום קובלנא על המחברים. אדרבא, דוקא מתוך שטה זו יצאה שלמות רבה במסירת העובדות. ואולם עבודתם של מוניפני־בוקל, כשהיא לעצמה, אינה עשויה למלאות מקומן של הביוגרפיות הקודמות, ש„נתבטלו" על ידה, אלא היא צריכה לשמש בסיס בשביל עבודות חדשות, שדוקא משום זה הכרחן בולט ביותר. בבחינה זו מופיע התאור הקצר, הניתן בזה כעין נ ס י ו ן ר א ש ו ן, למרות רבוי החומר הספרותי הנמצא לפנינו.

מחבר הספר הזה אינו יכול ליחס ערך מיוחד לעבודתו בתור ביוגרפיה מלאה של דיזרעאלי. בעד זה מונעת אותה העובדה, כמעט חותכת את הגורל, שספר זה נכתב מחוץ לאנגליה, וגם צמצום כמותו. ואולם הוא נכתב מנקודת־ראות מיוחדת קצת. בהבדל מרוב עסקני המדינה היהודים באירופה לא היתה לו יהדותו של דיזרעאלי רק כעין דבר טפל, שעמד לשטן על דרך הצלחתו; היא היתה יסוד מוצק בהסתכלות עולמו, שבה נתמזגו, מזג הרמוני, לאומיות עברית בעלת צורה מיוחדת עם השקפות מדיניות כלליות, וגם עם התמסרות גדולה ו„פעילית" לדת הנוצרית. „מומר" זה הופיע בתור צירוף מיוחד במינו של יוצר תורת הלאומיות העברית והלאומיות של ארץ מגוריו, — ולא היה חש שום סתירה וניגוד בין שני כחות איתנים אלה ולא סבל משום „קרע" מכאיב. אמנם כך תמיד דרכם של „מבשרים"

ו„חוזים", שבהם מתאחד מאליו אותו הדבר, שגורם אחרי־כן לבאים אחריהם יסורים ומכאובים של ספקות ונגודים. כי גם במקצוע זה היה דיזרעאלי מבשר בואה של תקופה חדשה. היהדות שבזמנו הרי לא ידעה שום דבר ממוצע בין המסורת האורתודוכסלית, הנפנית מכל השתתפות בתרבות הסובבת, ובין „דת ההומניות" הממגרת כל רעיון לאומי. בתורת־הגזע שלו, שעודה בחתוליה, ב„חבת ציון" שלו הרומנטית, — היה היה היהודי־הנוצרי הזה, נשיא המיניסטרים האנגלי הזה, ראשון הלאומיים והציונים העברים. וגם כאן מצא לפניו קיר אפלה של אי־הבנה ואי־אמון. מתוך העם, שעל כבודו הלאומי ועל זכיותיו הלאנמיות נלחם בהתלהבות כל־כך עצומה, בעקשנות מיוחדת ומתוך סכנת תמיד למצבו במדינה, איש לא נענה לקול נבואתו, אם לא להביא בחשבון איזו זקנה מתמיהה ודרך אגב, — מומרית גם היא. די לקרוא את הביוגרפיה של דיזרעאלי שנכתבה בידי ברנדס, כדי לראות כמה גדולה היתה האימה, שהטילה ההשקפה העברית הזאת, המתמיהה, ה„מחוצפה" וה„מסוכנת" על היהודים בני־התרבות בימים ההם, שראו בה רק „רומנטיקה ריאקציונית". וגם בבחינה זו הגיעה כבר השעה לשנות את הערכים ולשים יקר ותהלה לא רק להמדינאי הגדול, אלא גם ליהודי הגדול.

דבר זה נחוץ ביהוד בימים האלה, כשחלומותיו הרומנ־טיים, הכי נועזים, של דיזראעלי על האימפריה הבריטית

הגדולה בארץ הקדם ועל ארץ האבות של היהדות והנצריות הולכים ומתמלאים וגם העברו על ידי המציאות. הוא היה גדול מזמנו. יש סכנה שדורנו זה יהיה קטן מזמנו. בתוך מכשולים פעוטים ומריבות על ענינים קלי ערך, בתוך ספקנות מוגת־לב וקנאות צרת־עין מיוחדת, שבהם עומד להטבע המפעל העברי הלאומי, בשעה שמסלולו ההיסטורי נפגש עם מסלולה של האימפריה הבריטית ונפתח לפניו מוצא כל כך רחב ומלא זיו, — כמה חסר עכשיו מבט־הנשר של דיזרעאלי, להט־דמיונו ואכזריות מעשיותו המדינית! הבה נקוה, שגאון לאומי זה של שני העמים, האנגלי והיהודי, ישמש לפחות כוכב מדריך מרחוק לאותם העסקנים משני הצדדים, שנקראו עכשיו בידי הגורל לעבודה משותפת. לאותם האנגלים, הנוטים לחשוש שמא יזיק המקלט הלאומי העברי בארץ־ישראל לעניני המדינה האנג־לים, ולאותם היהודים, החרדים גם הם מפני הרעיון, שמא יפלו היהודים בארץ־ישראל לפני ההשפעה ה״מטמיעה״ של התרבות האנגלית — לכל אלה צריך לאחל שיהיו פטריו־טים אנגליים ולאומיים עבריים כמו שהיה דיזרעאלי!

הגזע והמולדת.

הֶעֱלִיתָנוּ עַל מְדוּרוֹת אֵשׁ וָלַהַב,
נְתַתָּנוּ לְלַעַג וָקֶלֶס בַּגּוֹיִם —
וְאֶת תּוֹרָתְךָ שְׁמַרְנוּ.

שיר יהודי

יָם וְיַבָּשָׁה — עֲבָדֶיךָ כָּל אֵלֶּה,
וּמְקַנֵּא הָעוֹיֵן בְּגוֹרָלְךָ הַפֶּלֶא.
גַּל זָדוֹן מִכְּחָל־יָם כִּי יִבְדֶּה
בְּיוֹם סַעַר וְהֶמְיַת אֵיתָנִים,
מַרְגֵּמָה וָחֵץ אוֹ חֲנִית בּוֹגְדָה, —
לֹא יִגְּעוּ כָּל אֵלֶּה בִּמְנַצֵּחַ שֶׁבַע־שָׁנִים.
מִבַּעַד לְשִׁרְיוֹן הָאָיוֹם לֹא תֶּבַע כָּל נֶגַע,
שׁוֹמֵר סֵתֶר לְאַמִּיץ יִשְׁמְרֵהוּ מִפֶּגַע.

פושקין

דיזרעאלי ראה את חייו כעין אגדה רומנטית. ואמנם היו חייו מעולפים באגדות, במשמעותה הפשוטה של מלה זו. הדבר התחיל מראשית מצעדיו בחיים. כמעט שלא

יאומן ובכל זאת הרי זו עובדה, שבדבר מקום וזמן מולדתו, בדבר אבות אבותיו של איש שנולד בתוך משפחה בורגנית באנגליה של המאה התשע עשרה, היו מתהלכות כל כך „דעות" מחולקות, כאילו היה זה איזה גבור אגדתי מימי קדם. וצריך להודות, שהגורם הראשי לאותו הערפל כולו היה דיזרעאלי בעצמו. זכרון שמו בפעם הראשונה וה„כרק־טריסטיקה" הראשונה שניתנה לו, אנו מוצאים במכתב אביו לדז'ון מוּריי, והוא אז בן ארבע שנים: „בני בֶּן (קיצור מבנימין — המתרגם) אומר, שכבודו בברייטון, הוא ראה אותו, והוא הלא אינו משקר מעולם"*. האשמה הגדולה ביותר, שהיו שונאי דיזרעאלי מטפלים עליו, היתה — חוסר־אמתיות. ואמנם, דיזרעאלי לא היה שקרן במובן הרגיל, אבל דמיונו הלוהט, בצירוף עם איזה מין ממוסיות קבועה בתכונתו, טפחו בו קצת מן החליסטקוביות, שאמנם לא היה בה מן הפניה העצמית כל עקר והזיקה לו לעצמו יותר מאשר לאחרים. הרי הודיע פעם בנאום באחת האס־פות — ואין איש יודע לשם מה הודיע דבר זה — ש„הוא נולד בעיר האי־ויקומב ו„מקוה גם למות שם", ש„הכל יודעים אותו שם מילדותו", וש„עיר זו אחוזת אביו היא", — בעוד שהכל ידעו היטב, כי מעולם לא היה לאביו שום יחס להאי־ויקומב ויחסו שלו עצמו לעיר הזאת התבטא רק בעובדה האחת, שהעמיד שם את הקנדידטורה שלו לפרל־

* M.-B. I, 18

מנט — ונפל *. ידוע בבירור, שהיה מראה לאנשים שונים בתים שונים בלונדון שבהם נולד. — „אני נולדתי וגודלתי בספריה״, אמר פעם דרך אגב; וכמו שנראה להלן, היה בזה מקצת אמת, אם נקח את הדברים על דרך המליצה; אבל הוא אמר, שצריך להבין אותם כפשוטם — ואז ודאי ששקר הוא **. בנוגע ליחוס אבותיו כבר נתן חרות לא מוגבלה לכח דמיונו הפיוטי.

בהפגשו עם יחס בוז אליו כאל יהודי, בחר לו דיזרעאלי דרך הגנה מהוגנת ומכובדה יותר מזו, שהלכו בו אחרים, שהשתדלו להסתיר את מוצאם. הוא לא רק שלא הסתירו, אלא הכריז עליו תמיד והעמידו לעין רואים, בהחליטו, שהגזע המבוזה הוא באמת אציל האנושיות והוא זכאי לתבוע לו מקום לא רק שוה עם שאר העמים אלא דוקא עליון עליהם; ושמשום זה הוא, דיזרעאלי, עולה על פי מוצאו על האצילים האנגלים הגאיונים.

* דבר זה ספר באספת בחירות בעיר אחרת: בשרוסברי, ורק לשם זה, כדי להוכיח שלא היה זקוק לעזרת א׳קונגל בבחירות בויקומב (בעזרה זו היו מרעימים אותו לאחרי שבא בריב עם א׳קונגל. ראה להלן) ואולם השקר הזה לא היה לו שום טעם, שהרי למרות יחוסו הקרוב לעיר זו ולמרות עזרתו של א׳קונגל נחל בה מפלה לא רק בפעם הזאת אלא גם עוד פעמים. הוא לא יכול איפוא להוכיח, שלא היתה העזרה נחוצה לו ונתן רק פתחון־פה לשאלה: מדוע אינו מעמיד עצמו שוב ב„עיר מולדתו״. ומובן, שכותב תולדותיו הזועם א׳קונור נפל על המציאה הזאת. (O'Connor, *Benjamin Disraeli*, I, p. 323).

** היטשמן, לורד ביקונספילד על הקונסטיטוציה, בהקדמה.

ותהי לו זאת המעטה, כי היה מדגיש עם זה, שהוא נצר ממשפחה האצילית ביותר בתוך אותו העם העברי האציל. משפחתו של דיזרעאלי היתה מן הספרדים, שבאו לאנגליה לפני האשכנזים, והיו הראשונים מתגאים על האחרונים. אלה ואלה יצרו להם קהלות מיוחדות והיו להם – ויש להם גם עכשיו – בתי־כנסיות מיוחדים. מצבם הכלכלי והמדיני הגבוה של יהודי ספרד בתקופת הערביים וזוהר התרבות העברית בתקופה ההיא, שוו ליהודים הספרדים הוד מיוחד, ומובן הדבר, שדיזרעאלי צריך להיות מיוצאי ספרד. במאמר ביוגרפי, שכתב על אביו, וברומן „קונינגסבי" הוא מרבה לתאר קדמותה ורוב הדרה של ההיסטוריה הישראלית בספרד ומפריז הרבה בצבעים מרהיבים. היהודים באו לספרד בימים קדומים מאד, כמעט בתור קולוניה פיניקית. הם חיו שם עוד בימי ציצירו. כשהגותים הבוערים, שרק זה קבלו עליהם את הדת הסורית (כך היה דיזרעאלי קורא לנצרות) התחילו להציק ליהודים, „פנו הללו לעזרת אחיהם גבורי צבא חצי־הירח, שחנו תחת דגליהם על חוף הים מנגד. לחורבנן של המלכיות הגותיות גרמו הידיעות, שהיו הסרצינים מקבלים מאחיהם היהודים המעונים, לא פחות מגבורת ימינם של הגבורים ממדבר ערב. צמחו מלכיות סרציניות, צמחה אותה התרבות הנהדרה, שאין לה דוגמה ושבזכותה נשתמרו הספרות והאמנות באירופה, בתקופה שעולם הנוצרי היה שקוע בבערות. בני ישמעאל גמלו

בעבור זה טובה לבני ישראל ונתנו להם זכיות ויתרונות. בתקופה המאושרה ההיא קשה היה להבדיל בין ההולכים בתורת משה ובין הנוהים אחרי תורת מחמד. אלה ואלה בנו ארמונות, גנים ומזרקות, תפסו משרות גבוהות בממלכה, נהלו עסקי מסחר רחבים וישרים והתחרו בבתי המדרש למדעים המפורסמים. ואולם גם לאחרי מפלתן של המלכיות המוריטניות עוד התהלכו המנצחים־הגותים עם היהודים בידידות ובכבוד. לדבר הזה גרם מספרם הגדול של היהו־דים ועשירותם המופלגה וגם מפני שהיו, ביחוד בארגוניה, בעלי אחוזות והיו להם מסביבם וַסָלים גבורי מלחמה ונאמנים... ואולם — מה רב הצער! — בהתנגשות זו שבין הצפון והדרום, התנגשות ההולכת ונשנית תמיד גם עד היום הזה, ילדי השמש מוכרחים היו לנפול. המדורה וסן־ביניטו היו מנת גורלם של אצילי ארגוניה״*. כי ״בהתיסד האינקויזיציה הקדושה בספרד נודע לטורקוֶמַדו, ששני שלישים מן האצילים בארגוניה, זאת אומרת: מבעלי האחוזות, הם יהודים״**.

מהו התפקיד, שמלאו אבות דיזרעאלי בחברה המזהירה הזאת — אין הוא מספר לנו. כאן צריך להפיץ אור על טעות אחת, שבגללה מופיע דיזרעאלי בצורה לא יפה ביותר ובמקצת גם מגוחכת. גבורו האידיאלי של דיזרע־

* קונינגסבי, פרק י׳.

** זכרונות *Memoir of Disraeli*.

אלי ב„קונינגסבי" וב„טנקרד", היהודי סידוניה, הוא בן למשפחת „אנוסים". „סידוניה היה נצר ממשפחה עתיקה וחשובה מאד בארגוניה, שבמשך כמה דורות נתנה לממלכה עסקני מדינה גדולים. ממנה יצאו גם כמה וכמה כומרים גבוהים ואפילו ההגמון מטולידה. סידוניה בעצמו שמש במשך כמה שנים במשרת האינקויזיטור הגדול. ואולם, כמה שלא יהיה הדבר מתמיה, משפחה מפורסמה זו היתה שומרת כל הזמן הזה בסתר — כמו שני שלישי האצילים הארגוניים — את דתה העתיקה ואת מנהגי אבותיהם. הם שמרו אמונתם באלהי סיני והיו נזהרים בחוקי משה"*. הבקורת „הבינה" תיכף, שהידיעות המפורטות על יחוסו של סידוניה וכל אותה המעשיה בדבר „אצילי ארגוניה" היהודים לא באו אלא כדי להכניס ללב הקורא את המחשבה על „יחוסו הגדול" של דיזרעאלי עצמו, — זה בן־העוני שעלה לגדולה ומנסה לפתות דעת הבריות ברמזים סודיים מכוונים, כדי שיאמינו במוצאו היחסני. אכן אין ספק, שהמעשה ב„שני שלישי האצילים הארגוניים" היא גוזמה והפלגה. אבל כבר הוכיח היטשמן, שיחוס סידוניה אינו בדותא דמיונית כלל, אלא מעשה אמתי לכל פרטיו מחיי משפחת מנדס־די־קוסטה **. ועם זה — שלא כהשערתו של היטשמן — לא חשב עצמו דיזרעאלי קרוב למשפחה

* קונינגסבי פרק י'.

** היטשמן, לורד ביקונספילד על הקונסטיטוציה, צד XVII.

זו*. ברור, שבספרו יחוס אבותיו של „סידוניה" לא היה עם לבבו אלא להקים את העובדה, שאין בה ספק, כי בקרב יהודי אנגליה נמצאו בני־בניו של מנדס־די־קוסטה. מבלי יכולת לקרוא בשמות אנשים פרטיים מן המציאות, הסתפק לקיים את העובדה עצמה, שבין יהודי אנגליה נמצאים אנשים בני אצילים אף במובן הרגיל של מלה זו.

ואולם בסתר לבו היה דיזרעאלי בכל זאת בטוח במוצאו ה„אצילי", – אבל רק בסתר לבו. התגלותו של סוד זה שוב אינה אלא מוסיפה לו כבוד, מפני שהיא מחשיפה לפנינו עובדה שנתנה מקום להתנפליות וללעג. למן שנת 1841 היתה מופיעה באספות שלפני הבחירות אימבלימה של דיזרעאלי בצורת ארמון קסטילאי עם כתובת רומית: „Forti nihil difficile" שפירושה: „לנועז אין דבר קשה", ואחד העתונים העוינים הציע תרגום כזה: „עזי־פנים ידועים אינם נרתעים משום דבר"**. צריך להעיר, שהופעת סמלים וסיסמאות כאלה בשעת מלחמת הבחירות רגילה מאד באנגליה. הסיסמה הנזכרת היתה מתאימה מאד לאישיותו והצלחת חייו של דיזרעאלי ואפשר היה לתמוה רק על

* השערה זו מתבטלת בפירוש מתוך חליפת המכתבים עם מרת ברידג׳ס־ויליאמס, שבה דיזרעאלי מיחס לעצמו קורבה עם משפחת לרה (ראה להלן) ולא עם מנדס־די־קוסטה, שעליו התיחסה מרת ברידג׳ס־ויליאמס בעצמה.

** M.-B. II, 114.

מיעוט צניעותה. איש לא נסתפק בזה, שדיזרעאלי בעצמו המציאה וגם הוא בעצמו לא כחש בזה מעולם. ואולם מתוך חליפת מכתביו עם הגברת ברידג׳ס־ויליאמס מתברר מקור אחר לגמרי לסמל זה של הארמון הקסטילאי: זהו—מוניטין של משפחת האצילים הספרדית־האיטלקית לַרַה, שדיז־רעאלי חשב עצמו משום מה קרוב לה (בחשבו, כנראה, שגם משפחה זו מן האנוסים היתה)*. בגברת ברידג׳ס־ויליאמס מבית מנדס־די־קוסטה מצא לו נפש משתתפת בהרגשותיו בבחינה זו. בהיותו למיניסטר בשנת 1859 חקר ודרש על ידי צירי מלכות ספרד ופורטוגל על המוניטין שלה ושלו. חליפת המכתבים בין שר המלכות ובין "פריצה" זקנה וטפשית אדות "מגינים"' "מברשות" ו"אריות אדומים" עושה רושם מגוחך מאד. ואולם צריך להעיר, שדיזרעאלי לא תבע מעולם את "זכיותיו" בפומבי. הוא הֶלאה את משרד המוניטין לטובתה של הגברת ברידג׳ס ויליאמס וגם השיג בשבילה אישור רשמי למוניטין של "אצילה עברית". ואולם הוא עצמו נשאר בתוך בית הנבחרים האצילי של הימים ההם כמעט היחידי שהיה "מגינו ריק", ופעם אחת קרא בגאון: "אני אציל של הספרות; מוניטין אחרת אין לי". רק לאחר שהועל למעלת "פאיר", שוב הופיע הארמון והסיסמה הגאותנית במוניטין של גראף אשר ללורד ביקונספילד.

* שם, צד 467.

איך שיהיה, הנה אבות אבותיו של דיזרעאלי יצאו, לפי דבריו, מספרד והם ישבו בארץ הריפובליקה הויניצית ושם „קראו לעצמם, מתוך תודה לאלהי יעקב, ששמר עליהם בתוך נסיונות לא ישוערו והצילם מסכנות עצומות, בשם דיזרעאלי, — שם שלא נקראה בו עוד שום משפחה אחרת, — למען השאיר למשפחה זו שם ושארית לנצח. שם חיו בשלוה יותר ממאתים שנה, בתור סוחרים עשירים, בצל הארי של מרק הקדוש, כיאות, שהרי הפטרון של הריפובליקה היה גם הוא מבני ישראל. ואולם באמצע המאה השמונה עשרה משכו מאורעות המדינה באנגליה, שנראו נאותים להתפתחות המסחר וחופש הדת, את לבו של אבי אבי אבותי לאי הזה והוא החליט, שבנו הצעיר בנימין, בן־ימינו, יתישב בארץ זו... הלה היה אז בן שמונה עשרה שנה, כאשר התחיל את מהלך חייו וכאשר נפלו בגורלו חובות גדולות. הוא ידע לשאתם. זה היה אדם רותח, מתרגש, נועז, נכון לקראת סכנה ומצליח; הוא היה בעל מזג חם, ששום אי־הצלחה לא יכלה להכניעו, ובעל שכל שידע תמיד למצוא מוצא. בעודנו במבחר שנותיו הצליח לאסוף רכוש גדול והתישב בקרבת אנפילד, במקום שהכין לו גן איטלקי והיה מקבל אורחים ידידים, שוחק בְּויסט עם סיר הוֹרַצי מַן (סופר אנגלי מפורסם, בעל מסעות באיטליה) ידידו הקרוב, שידע את אחיו השולחני בויניציה ואכל מַקָרונות שהוכנו בידי הקונסול הויניצאי בכבודי

ובעצמו״ — כמעט חליסטקוב, ששחק בוינט עם מיניסטר החיצון ועם הציר הפרנצי. דיזרעאלי עוד מוצא לנחוץ לספר לנו, שאבי אביו עזב את עסקיו ״על מפתנה של אותה תקופת המלחמות וההלואות, שבשעתה הופיעו אותן משפחות המיליונרים (כלומר: הרוטשילדים), שבודאי היה יכול להוסיף עליהן, אלא שכנראה לא זו היתה מנת גורלנו״.

ונפלא הדבר, שכל הביוגרפים־האנגלים האמינו לספור מעשה זה בלי שום פקפוק. ואולם די היה שיגע ההיסטוריקון היהודי לוסין וולף בבנין גאותני זה, והוא התמוטט ונופץ לרסיסים.

שום משפחת דיזרעאלי שיצאה מספרד לויניציה לא היתה בעולם וכל אותו הפירוש היפה לשם זה אינו שוה כלום. הם חיו לא בויניציה אלא בעיר צ׳נטו ושמם היה פשוט ״ישראלי״. כך קוראים הערביים ליהודים. יש לשער, שהם באו לאיטליה לא מספרד, אלא מארץ הלבנון, ששם לא היו שמות משפחה נהוגים אצל היהודים ורק היו מוסיפים אל השם העצמי את שם הלוַי ״היהודי״ או ״ישראלי״; באיטליה שם־לוי זה נעשה לשם־משפחה והוא שכיח שם מאד. על אבי זקנו של דיזרעאלי לא נודע דבר מלבד שמו. לאבי אביו, בנימין דיזרעאלי הראשון, לא היה כלל אח בויניציה ואת סיר הורצי מן לא ראה מימיו. ספק גדול אם התענין במאורעות המדיניים באנגליה; הוא בא שמה בתוך המון יהודי איטליה בתחלת

המאה השמונה עשרה – לשם מסחר בכובעי־קש מליוורנו שהיו אז עליהם קופצים הרבה. הוא בא, כנראה, בלי אמצ־עים כלל והיה מתחלה משרת בבית־מסחר של אחרים; אחר־כך פתח לו חנות לעצמו למכירת הכובעים ההם ולשאר סחורות איטליה. יחד עם זה עסק גם בספיקולציה ואבד בה כל כספו. לבסוף נעשה ספסר הבירזה שלא ברשות ועשה לו רכוש מעט. מתחלה נשא לו לאשה את רבקה פורטדו, ילדה כל כך עניה, שהוכרחו לקצוב לה נדוניה מקופת הקהל. היא היתה קרובה למשפחת לרה; מכאן, כנראה, גם כל ספור המעשה עם המגן והחותמות. ואולם ראשית כל, לא היתה למשפחה העברית לרה שום שייכות עם משפחת האצילים בשם הזה; הראשונה עסקה רק במסחר ספרים בפורטוגל. ובשנית, לא יצא דיזרעאלי כלל מחלציה של רבקה פורטדו, אלא של אשת זקנו השניה שרה שפרוֹט־די־גבאי. זו היתה באמת קרובה, אם לא למשפחת אצילים ספרדים, אבל למשפחות עבריות הגונות וגם הכניסה לבעלה נדוניה הגונה. הבן היחידי מנשואין אלו היה יצחק דיזרעאלי (נולד בשנת 1766; ה״די״ נוסף רק באנגליה לשם נוי).

יצחק דיזרעאלי היה כבר טפוס חדש במשפחה זו: יהודי נתין אנגליה, ובעובדה פשוטה זו – לא במוצא האצילי הדמיוני – היה בנו יכול לראות באמת קצת סמל וציון־תפקיד בשבילו.

לכאורה קשה למצוא נגוד עצום יותר מזה, שבין גורלו ואופיו הלאומי של עם העברים ובין אלו של עם האנגלים. עם, הקשור בקשר אמיץ מצוין אל ביתו, הגָבול מאד באי — ועם, שבמשך אלפים שנה אין לו קרקע לאומי כל עקר. עם, שיצר ממלכה למופת — ועם, משולל הסתדרות ממלכתית כל עקר. עם, שבמשך מאות שנה לא ראה אויב בגבולי ארצו, עם שהחרות היא נשמת אפו, עם של מושלים וכובשי עולם, שיסד את האימפריה העולמית הכי־גדולה, — ועם, שנטל עליו לסבול את הענויים היותר קשים של מצוקות והרפות. „הבריטנים לא יהיו עבדים לעולם", — „עבדים היינו לפרעה במצרים"... עם של טפוח הגוף, של התעמלות, של פעולה לאטית מתוך שלות נפש, החושב את אורך־הרוח ליסוד החנוך והנימוס, — ו„עם הספר" הרזה, הרגשני, המזועזע, דרך מחשבה פשוט וישר כים לעומק ולרוחב, — ושכל נתחני דקי, מסובך ומלא מכאובים. אפילו מגעם ומשאם הישר של היהודים עם האנגלים לא ארך כמו עם שאר עמים באירופה. אחרי שגורשו מאנגליה בסוף המאה השלש־עשרה, — דוקא באותו זמן שבו התחילה ההתפתחות המדינית ה„אנגלית" המיוחדת, באותן השנים שצמח הפרלמנט האנגלי — שבים היהודים ליסד להם שם ישוב קטן מחדש רק במחציתה השניה של המאה השבע עשרה. ישוב זה לא היה גדול והולך אלא במדה מעטה מאד, עד

שהתחילה הגירה המונית ממזרח אירופה בסוף המאה התשע עשרה.

ואף־על־פי־כן... לפלא שלא שמו לזה לב עד עכשיו עד כמה דומה טבעה הפסיכי של האנטישמיות לטבעה הפסיכי של האנגלופוביה. בהבדל משאר הופעותיה של שנאת לאום ללאום, שמתעוררת קר בשעת התנגשות ישרה של אינטרסים ומתעלמת בהעלם הסבה שגרמה לה, – הנה הללו הם שני מינים של רגש שנאה ללאום, שלפי הנראה אין לו צורך כלל בסבה ממשית, אלא הוא נמצא בכח כמעט תמיד ובקרב כל העמים ומצפה רק למקרה מתאים כדי להתפרץ החוצה. ועם זה אנו מוצאים בשניהם קו אופי מאד, זוהי השנאה הכבושה ספוגת הזיה לאיזה כח נעלם מלא רז: „לקהל העולמי", ל„אלביון הערום" (ה„גיניאות" של פיט, שהזו עליהם היאקובינים ונפוליון; „זהב גריי" או „זהב האימפיריליסטים האנגלים", שהציפו אימה כל כך בגרמניה בימי המלחמה העולמית ואחר־כך ברוסיה הסו־ביטית); מורא הוזה מפני איזו אינטריגה נעלמה ופח־מוקשים (אם כי במקרה האחד נלוים לה בוז גלוי ושאט נפש ובמקרה השני פחד וקנאה). ולבסוף, כמעט אותן ההאשמות בעצם, אותן נוסחאות ההרפות: „כנענים אנשי מרמה", „מנצלים", „אנשי מח שונאי חזון ושיר", „בעלי־כריסין שאין להם בעולמם אלא הנאת יומם והם מכלים את הרוח המרוממת של המלחמה", „מטיפים צבועים להומניות רירנית".

לעם שלימד לעולם תורת האמת והמוסר ולעם שלימד לו תורת החרות האזרחית—משיבה האנושיות מכרת־הטובה ברגשות שוים וכמעט באותם נוסחאות הבטוי *.

אין זה דבר שבמקרה, בין „עמי הארץ", עמי המלחמה והדם, שחיו כדי להלחם ונלחמו כדי לחיות, שיצרו תרבות רק בשביל שתהא אבן מושכת להתנפלות שודדים חדשה וגורם חדש לחורבן וכליון; בין הממלכות שנסתדרו על־ידי מלחמה ולשם מלחמה, שהרכבתן הפנימית, למרות הצורות החצוניות השונות, היתה תמיד רק סכימה אחת: צבא, החי על חשבון עמלם העבדותי של המוני התושבים, — בין העמים האלה הופיעו בתור יוצאים מן הכלל עם אחד

* על הצד השוה שבין „היהודים והאנגלים" ומתוך שנאה לשניהם, אנו מוצאים הרבה עיונים בספרות הנציונליסטית בגרמניה. ניקולי השני, קיסר רוסיה, היה קורא לאנגלים בשם הגנאי „זשידים". בראשית ימי המלחמה, כמעט ממחרת היום שאנגליה באה לעזרתן של רוסיה ופרנציה, נערך בפטרוגרד בנקט מדיני גדול, שכמובן היה מכוון לבטוי ה„אחוה" בין מלכיות הברית ואגב אורחא גם בין עמי רוסיה כולם. נפלו במשתה זה רק שני מקרים: נאומו של היהודי נפסק על ידי שריקות חלק מן הנאספים; והנואם הרשמי שנשא כוסו לכבוד אנגליה לא עצר ברוחו מלהגיד: „בעלת בריתנו הנאמנה, אני מקוה" והזכיר גם את „המדיניות האיגואיסטית" של מדינה זו. האנגלופוביה השגעונית בגרמניה בימי המלחמה, שהולידה „פילוסופיה של ההיסטוריה" מיוחדת במינה (ושלא חדלה גם היום, כמו שיש לראות אפילו רק מספרו של שפנגלר „הפרוסיות והסוציאליות") אינה בכל זאת אופית כל כך כמו אי־האמון לאנגליה בקצת חוגים מן הצבור הרוסי, שהתגלה ביחוד בשנת 1917. האמונה הנפוצה כל כך, שאנגליה מתעשרת באיזה אופן על חשבון אסונותיה של רוסיה דומה לאמונה שכל האסונות האלו „נערכו" על ידי היהודים.

לא־צבאי מפאת חולשתו, עם־נודד, ועם שני לא־צבאי מפאת חזקו, בתור יושב־אי. ההתרחקות מן המלחמה היתה במקרה האחד ובמקרה השני בעלת אופי שונה ואפילו מהופך ממש. היהודים חשו בגופם את כל מכותיה של המלחמה ושל שרירות הלב הצבאית הרבה יותר מכל האחרים, אבל הם עצמם בתור עם — ועד הזמן האחרון גם בתור אנשים בודדים — לא היו שותפים פועלים במלחמה ובמשטר הצבאי של הממלכה. אנגליה, להפך, היתה נלחמה תמיד; אבל היא נלחמה בארצות נכר, בצאתה מתוך מבצרה הבטוח באי. ואולם ביחד עם ההפך היו גם צדדים שוים בשניהם. גם "היהודי הנצחי", שיצא שלם מן הסערות שעברו על ראשו, כי היה מובדל בקיר לא־נראה מעולם הדמים הסובב אותו וקיומו הלאומי לא היה תלוי בתוצאותיה של ההתאבקות שגעשה מסביב, וגם שליט־הימים, שאוקינוס הנכנע וצי אדיר היו לו למגן, — שניהם יכלו להשיג מדרגה יוצאת מן הכלל לגמרי במסורת תרבותית, בנצחיות עבודת התרבות של הדורות. שניהם קלטו לתוכם את ערכי התרבות, יצירותיהם של אחרים, נצרו אותם, טפחום וגדלום, בעוד שערכים אלו הלכו וכלו במקום מולדתם. תרבותם של הבבלים, המצרים, היונים והערביים — כל אלו ספגה לתוכה התרבות העברית, וכל זה נקלט בדמי היהודים והועיל לתגבורת התפתחותו של הטפוס התרבותי העברי מורשת הדורות, בשעה שאותן התרבויות עצמן טבעו בגלי

הפראות. ביאת כח המעמדות בקונטיננט האירופי גרמה להתפתחות הפרלמנט באנגליה. השתפרות דרכי המלאכה והאומניות, שהובאה לאנגליה על ידי הפליטים מפלמנדיה וההוגנוטים, שמשו נקודת־מוצא להתפתחות החרושת המכונאית באנגליה. צעדיה הראשונים של חכמת הטבע באיטליה ובגרמניה הכשירו את הקרקע לעבודתו של ניו־טון. כל זה עבד בשביל אנגליה, כל זה נעשה שם ליסוד בשביל תרבות עצומה חדשה, בעוד שחורבנות המלחמות, שלטון העריצות והאינקויזיציה אִבדו את הנצנים האלה במקום צמיחתם. התוצאה מקבלה זו ומהתקדמות מתמדת בהתפתחות התרבותית היא – התמזגות מיוחדת במינה של קונסרוטיזם וריפורמיות, שהיא אופית מאד לשני העמים והיא המסתורין שלהם. עם, השומר בקדושה את פרטי־פרטיהם של מנהגי דתו ואמונתו בת אלפי שנים, וביחד עם זה ראשון הוא לקבל ולהוציא לפועל כל מיני רעיונות חדשים, כל מיני דרכי כלכלה חדשים' כל מיני סגנוני אמנות חדשים וכו' וכו'; עם, המסתגל לתנאים המקומיים בכל פנות התבל, שבכל מקום הוא קולט בשלמות נפלאה את הגון המקומי, ואף־על־פי־כן – בהבדל גמור משאר העמים – כמעט שאינו עשוי לטמיעה בסביבה המקפת אותו, – עם כזה אין דומה לו אלא באותה הארץ, שמוסדותיה עודם היום, בצורתם החצונית, כמו שהיו במאה החמש־עשרה, שעד היום היא נוהגת

בחיים הממלכתיים מנהגים של ימי־הבינים, מוציאה לפועל מעשים מדיניים בתלבושת של ימי הבינים ובנוסח־הלשון של ימי הבינים, שכבר נאבד מן החיים, — ובאותה שעה היא מחדשת את המשטר המדיני שלה כמעט שנה שנה, ובאיזה אורח פלא היא, ביחד עם זה, מקדמת ועוברת תמיד את העמים המהפכנים של הקונטיננט ומראה להם את החדש באמת, בשעה שהללו, במחיר נהרי נחלי דם, מחזקים בעצם את העריצות הישנה תחת מסוה של שם חדש, זהו העם, שיודע ליסד מושבות בכל אזור, לשלוט בשבטים מכל צבע ומכל מדרגות תרבות, ואף על פי כן הוא נשאר הכי עקשני והכי לא מוּתר בטפוסו הלאומי, בדרכיו ונמוסיו הלאומיים. יראה הוָזה מפני כל חדש, מפני כל נסיון, ורוח פרצים כנגד כל מה שבא מירושת הדורות, מרד המתבטא בשאיפה אל „האדם הערום על פני האדמה הערומה” — שני היסודות האלה של קפאון והריסה, שבי־ניהם מתנודדים „העמים הנורמליים” — שניהם כאחד אינם ידועים לא לעם העברים ולא לעם האנגלים.

ומצד שני, ההתרחקות מן המלחמה התותה עד מדרגה ידועה לשניהם את דרכי היצירה התרבותית הלאומית, מבלי יכולת ליסד את אשרו על שוד אחרים, מבלי תפוס מקום בהסתדרות הצבאית־המעמדית של החברה, הוכרח היהודי לרכז את כל התאמצותו בפעולה כלכלית שלוה, רק בתור סוחר ושולחני, העולה בחריצותו על האחרים,

רק בתור ממציא דרכים משובחות יותר במשק הכלכלי, עוד יכול היה להחזיק מעמד בסביבה הזרה והאויבת. מבלי היותו בשום מקום בעל פריווילגיות ומונופולין, לא היתה לו דרך אחרת אלא להלחם בכל מקום על עבודת שלום משותפת הכי רחבה, על שטת גומלין הכי רחבה בפעולות האדם והחברה על יסוד השויון הגמור. רק בדרך החקירה הרחבה במצבם המיוחד של היהודים (ולא על יסוד אילו סגולות מיוחדות של הגזע היהודי או של דתו) אפשר להבין כהוגן את החזיון, שהראה עליו זומברט בספרו הידוע, שהיהודים מלאו תפקיד חלוצים במסחר הבין־עמי והיו יוצריו של האשראי בצורתו החדשה ושל הבירזה; שהם הועילו להרוס את הגדרים בין ארץ לארץ, בין העיר והכפר, בין החוגים השונים של התושבים; שהם נוטים למחשבה כלכלית „רציונלית", קוסמופוליטית, לעקרון של של התחרות חפשית; שהם עוינים בטבעם את דרכי הכפיה בחלוקת האושר הכלכלי, לפי שטת המעמדות של האומנים. היהודי היה החלוץ לפני הציויליזציה ה„בורגנית", בשעה שהיה הצורך לנתק את הכבלים הישנים, שהעיקו על האי־ניציאטיבה החפשית ועל החליפין החפשיים; הוא סלל מסלה לפני הקפיטליזם של זמננו. אבל זרה לו ההכנעה ההוזה בפני זכות הקנין ה„קדושה", ונטיתו לסוציאליזם היא פטלית באמת. ואולם שני הדברים גם יחד — הקפיטליזם היהודי והסוציאליזם היהודי — מקורם באינטרנציונליזם

היהודי, שהוא לו טבע־בראשית ואין להמלט ממנו. רק בקרב העם, שאבד את ממלכתו, יכול היה להולד בפעם הראשונה בתבל הרעיון על דבר כתיתת החרבות לאתים. רק בקרב העם, נעדר־היכולת להקים את חייו הלאומיים בכח הזרוע, יכול היה רעיון השלום העולמי להעשות לחלק בלתי נפרד מרעיון תחיתו הלאומית. היהדות בעצמה היתה ה״אינטרנציונלה״ הראשונה בעולם. ומה הפלא שהאינטר־נציונלה הזהובה נוצרה על־ידי הרוטשילדים והאינטרנציו־נלה האדומה בידי מרקס?

אנגליה נלחמה בודאי יותר מכל ממלכה אחרת באי־רופה, ואולם מלחמה שהתנהלה ״באיזה מקום שם״, — אחת היא אם בפלנדריה או בהודו, — לא יכלה להעשות מצע להוי הפנימי, הרגילי. להיפך, מלחמה זו שמשה דלת פתוחה בשביל אותם היסודות, שלא מצאו לעצמם מקום בתוך ההוי האזרחי השלו, וכך הועילה רק לכלות את הקוצים מן הכרם, לזרות הלאה את שואפי הדמים ולחזק את רוח אהבת השלום והשלוה בקרב התושבים. במדינה עצמה לא היה שום צורך במשטר צבאי וברוח צבאיות; הללו היו נראים כמזיקים אף מנקודת־הראות של העוז הממלכי, מפני שהעוז הזה היה מיוסד בעקרו על הכסף, זאת אומרת: היה תלוי בעושר המדיני ובהתפתחות כחותיה היוצרים, שהמי־ליטריזם יכול רק להפריע בעדה, הפיאודליזם, זאת אומרת: דרך האצילים להחזיק צבא לוחמים על חשבון הארנוניות

הטבעיים, הנגבים על ידם ישר מהמון התושבים — דרך, שהיתה מביאה בהכרח לאנרכיה ושוד מתמידים — נהרס לראשונה באנגליה. בידי השלטון המרכזי של המלך עלה כאן, בקלות יותר מאשר במלכיות הקונטיננט, לכלות את קני השודדים של הברונים. יתרונותיהם של ה״אבירים״, שלא היה לאיש צורך בהם, ועבדות האכרים עפו וגזו כאן כמו מאליהם. וכך נוצר כאן, בפעם הראשונה בתבל, המון שטוח של אזרחים המשועבדים לחוקה אחת. מסבה זו עצמה נהפכה באנגליה ביאת הכח של המעמדות לביאת־כח של אגודות ארציות, לא־מעמדיות: ה״קהלות״, ואחר־כך לביאת־כח עממית כללית. מצד אחר, — במקומו של הפיאודליזם לא בא כאן צבא מסודר מתמידי, שמחזיקים על חשבון מסים מתמידים גם הם, שטה שבהכרח הביאה לידי שלטון עריצות ביורוקרטי. מהתנפלות היתה המדינה שמורה על־ידי הצי, — כלי זיין לא־מסוגל כלל למול ״האויב הפנימי״. ואולם כל נסיון של המלכות להחזיק בגבולי אנגליה כח־צבאי הגון כל שהוא, הביא תיכף לידי התקוממות. נסיונות כאלו גרמו לתנועות העם בתחלת המאה השלש־עשרה, שהביאו בתוצאתן את ה״מגלה הגדולה״ ולמהפכה של המאה השבע עשרה, שהביאה לידי נצחונו הגמור של הפרלמנט על שלטון המלך. ועד היום הזה נחשבת החזקת צבא איזה שהוא בימי שלום, כהפרת משפט. והצבא המעט התמידי צריך להתאשר שנה שנה על ידי חוק מיוחד מאת

הפרלמנט. למן המאה הי"ד ועד המלחמה העולמית בכלל, היה חיל הצבא בשביל כל מלחמה נאסף ביחוד לשם מלחמה זו, והיה מתפזר תיכף בשובו מן המלחמה. את החיל הזה החזיקו לא על חשבונם של המסים התמידים, אלא על חשבונה של "תמיכה" מיוחדת, שהיתה ניתנת מאת הפרל־מנט בכל פעם לצורך זה המיוחד. מצב זה הוא שגרם להרחבת זכיותיו של הפרלמנט פעם אחרי פעם, עד שהשל־טון נעשה על ידי כך משרת חיב־חשבון אצל נתיניו. בדרך זו צומחת המדינה הקונסטיטוציונית של זמננו, שהיא כולה ובכל פרטיה (הפרלמנט, שני הבתים, המיניסטריון האחראי וכו') יצירה אנגלית בעקר. העדרו של כח צבאי, שבעזרתו היו המעמדים השולטים יכולים להחזיק בידם את השלטון למרות רצונם המוחלט של התושבים, גרם לשטת "ותור" מיוחדה מצד השלטון, ובתור תוצאה מזה בא האופי ההדרגי וה"אורגני" של ההתפתחות המדינית והתמדת השפעתן וחנן של המונרכיה והאריסטוקרטיה. ואולם הדי־מוקרטיה של זמננו גם היא ילידת בית־אנגליה הֶנָהָ, אם לא יצירתה ממש. היא צמחה בראשונה באמריקה—במוש־בות האנגליות, שנוצרו בארץ עוד יותר בטוחה ושלוה. וגם כאן, שוב מאותה סבה, גז עד מהרה השלטון השרירי של ה"פקידות" והאזרח נשאר משועבד רק לשלטונם של חוקי המשפט הכלליים, המתממשים על־ידי בית־דין, שדל־תותיו פתוחים לפני הכל והוא מגין על הכל. כך צמחה

החירות האזרחית של זמננו, שגם היא כולה ובכל פרטיה (בית־דין פומבי ובלי זיקה למי שהוא מן השלטונות, שופ־טים מושבעים, וכות הסנגוריה והקטגוריה בדיני נפשות, בטחון החירות האישית, חרות הדפוס והאספות וכו׳ עד עצם המלים "פריסה" ו"מיטינג") בת כשרה היא לאנגליה, ואם היהודים היו הראשונים בהתגלות הרוח ה"בורגנית", ה"פריטרדרית", הרי אנגליה היא מולדתם גם של המשטר הבורגני וגם של חופש ההתחרות בתוך המדינה ושל חופש המסחר מחוצה לה, אם, לדבריו של זומברט, הקפי־טליזם בזמננו הוא תוצאה של "התפוצצות", שבאה בגלל פגישת שני עצמים: הרגלי המסחר של היהודים והכשרו־נות הטכניים של עמי אירופה, "ביחוד הגרמנים" — הרי את ה"גרמנים" האלו אפשר למצוא רק בדמיונו הלאומי של המחבר, בהתפתחות הטכניקה של זמננו השתתפו כל העמים, יסודותיה הונחו לא על־ידי ה"גרמנים", אלא על ידי עם אנגליה בלבד, ב"מהפכה האינדוסטריאלית" הגדולה של סוף המאה הי"ח ותחלת המאה הי"ט, — אז כאשר "האנגלי החכם, למען עזור לעבודה, מכונה אחרי מכונה המציא", והוא הוא ש"המציא" גם את בעלת־הבית המנצחת על הטכניקה הזאת — את מדעי הטבע של זמננו ואת התורה בדבר המשק של זמננו: תורת הכלכלה המדינית, הוא "המציא" גם את תנועת הפועלים של זמננו, למן האגודה הפרופיסיונלית והקואופירטיבה ועד השביתה והבויקוט, כל

אלו הן „המצאות" אנגליות, כמו גם הכישור המיכני ומכונת הקיטור והכבשן הענקי ומסלת הברזל, כמו גם חוק המשיכה הכללית בעולם ותורת ההתפתחות וחוק הדרישה וההצעה, היא „המציאה" גם את מתן החוקים הסוציאליים של זמננו, אותו העיקר של „השוית האפשריות", של „משחק ישר", שהוא נובע מתוך עצם מהותה של הממלכה ה„אזרחית", הנוסדת לא על השוד המזוין אלא על החיים השלוים ועבודה משותפת של האזרחים, ושבטויו הראשון הגס, אנו מוצאים ב„חרות האמנה" הפורמלית, — מביא אותנו, כשמתעמקים בו, לידי התביעות של „הבטחת המי־נימום", „שויון נקודת המוצא" וכו', זאת אומרת: אל הסוציאליזם. אבל זה יהיה סוציאליזם של החרות ולא של הדיקטטורה.

מסלולה ההיסטורי של אנגליה עקוב מדם אויביה המו־גרים, דברי־ימיה החצונים הם שורה לא־נפסקת של נצחו־נות צבאיים, זוהי היסטוריה של אימפריה עולמית שבלעה את כל הקודמות לה והיא גדלה בכח־איתנים, — בסופו של דבר גם למרות רצון העם, בעליה של אימפריה זו. ההיסטוריה העולמית אינה יודעת חזיון יותר מוזר מזה העם המנצח, המתיחס בשאט נפש אורגני למלחמה ולנושאי הכידון והרומח; העם המנצח, שעם כל ידיעה על דבר כבוש חדש הוא מרגיש הרגשה מעין זו המתבטאת במלים: „הלך חמורך, טרפון!" מסחר־הים של אנגליה החובק

עולמות, גורם לה, שתהיה מעוּנינת באפשרות הפעולה הכלכלית והשלָטת השלום והסדר בכל מקום בתבל. עוז־היד במרחבי ימים נותן בידה את כלי הזיין הכי טובים לתפוס את מושבותיהן של שאר המלכיות האירופיות או את הארצות בעלות תרבות נמוכה ש״אין להם בעלים״; והצורך להגין על הארצות ש״כבר נעשה בהן סדר״ מכריח להרחיב את גבולי האימפריה עד לבלי קץ. ואולם שוב אותו דבר: הכח בים אינו עשוי להחזיק את ה״אדנות״ בארץ, איזו שתהיה, למרות רצונם של תושביה, למן השעה שהתושבים האלו נעשו מוכשרים להביע איזה ״רצון״ שלהם. דבר זה הראה הנסיון המעציב במושבות האמרי־קאיות. מני אז אנגליה מסתלקת מן הרעיון להוציא לה תועלת כלכלית ישרה משליטתה המדינית על פי השטה של ה״אדנות״ הקונטיננטלית, זאת אומרת: על ידי הטלת מסים על המושבות או על ידי מונופוליזציה של מקורי העושר בארץ. ערכן הכלכלי של המושבות בשביל אנגליה כלול בזה, שהן משמשות שוָקים למסחרה וכר פעולה בשביל הונה; גם זה וגם זה על יסוד ההתחרות החפשית ולא על יסוד המונופולין. באופן זה, כל שתגדל התפתחותה הכלכלית של הארץ, כן תגדל התועלת שאנגליה מוציאה ממנה. מלבד זה יש למושבות גם ערך מדיני: הן יכולות להעמיד צבא־עזר בשעת הצורך; ואולם גם זה רק על יסוד רצון חפשי ולא באונס. יוצא, איפוא, שככל אשר

תגדל במושבות החבה למטרפולין מתוך הכרה ודעת, כן תגדל גם התועלת המדינית שזו יכולה להפיק מהן. ממוש השלטון המדיני במושבות עולה לאנגליה רק בדמים מרובים וגורם לה דאגות רבות; היא מעונינת, איפוא, בעצמה לצמצם ככל האפשר את התערבותה בענינים הפנימיים של כל ארץ ולתת להן סוף כל סוף עמידה גמורה ברשות עצמן, – על אותם היסודות עצמם של מדינה קונסטיטו־ציונית ומשפטית כמו הממלכה היוצרת אותן והמשמשת להן מורה ומדריך. דבר זה יוצא לפועל עם התרוממותם של התושבים המקומיים למדרגת תרבות וכלכלה מספקת, כדי לקחת בידיהם ועל חשבונם את שלטון המדינה והגנתה. את תפקידה במושבות ראתה אנגליה, עוד זמן רב בטרם הונהג המושג של ה״מנדט״ בנמוסים הבין־עמיים, כתפקידו של ״אפיטרופוס״ זמני, המחנך את הארץ הנדונה לחיים כלכליים ומדיניים עצמיים, כתפקידו של מורה החופש – לפעמים גם מורה אכזרי וקפדן. אמנם, יש שה״מחונכים״ צריכים להוכיח את ״בגרותם״ במלחמה קשה ועקשנית כנגד ״מחנכם״. אבל השאלה היא כאן תמיד בנוגע לזמן ולאמצעים. אין שום ספק בדבר, שכל ארץ הנכנסת לאגודת העמים החפשים, המכונה בשם ״האימפריה הבריטית״, תעבור בזמן קרוב או רחוק לעמידה ממלכתית עצמית גמורה, כזו שכבר נהנים ממנה המושבות האבטונומיות בהרחיבה במאה הי״ט את האבטונומיות של אלו יותר

ויותר, ידעה אנגליה מראש, שהיא הולכת בדרך שתביא סוף כל סוף ל״פרידת ידידים״. ואולם מבלי שפללו לזה, נתגלה, שה״בנים״ המגודלים והמשוחררים בכרו בעצמם להשאר בתוך השותפות, — הפעם כבר בתור שותפים שוי־זכויות עם ה״אב״, המשתמשים בעוזו כדי להגן על חרותם ומוסיפים גם מצדם עוז על עוזו. כמעט כל עמי אירופה יש להם תביעות על המלכות בכפה, על הזכות להביא את האושר למין האנושי באמצעות שלטונם המדיני ותרבותם. ואולם רק האנגלים בלבד הם, שלא הגישו מעולם תביעות כאלו. על־כן יצרו הם באמת אימפריה מוצקת, שאינה עשויה להתפורר ולהנצח, הפיחו רוח חיים במדבריות הענ־קיים ושנו את פני כדור הארץ ופני תרבותו של המין האנושי.

הנפוליונים והוילהלמים מכל המינים, — כל אותם ה״גבורים״, המתענגים על הוד יפי מעשה־ידם בשוד, בחורבנות ובדכוים, אכן יש להם רשות לקבול על הפסיכו־לוגיה האנגלית ה״שפלה״, ה״כנענית״. באמת, למול כל הנחרים עמה בעד שלטון העולם, ושהיא התגברה עליהם, רק אנג־ליה בלבד הפסיכולוגיה שלה אינה של שודד, אלא של סוחר. זוהי הפסיכולוגיה ה״יהודית״ של חשבון מסחרי פכח, המביאה, אמנם, לא לעיונים מורכבים ומשוטטים ברומו של עולם, כדי להצדיק את ההריסה והעבדות, — אלא לשקול דעת פשוט ומשעמם איך להבטיח בכל מקום את

התנאים לעבודה בשלום. מבלי יכולת לכבוש כבושים בקונ־טיננט האירופי. אבל בהיותה מעונינת למנוע בעד הכרעת שלטונה של אחת הממלכות על האחרות ובעד כל מיני מונופולין וכבישת שלטון, העשוים להפריע בעד חדירת הונה וסחורותיה לארץ זו או אחרת, — נעשתה אנגליה למנהיגה הטבעי של כל ברית ממלכות, שנתאגדה בכונה לבלום את יצרם המסוכן של השואפים להגמוניה בחוזק־ידי. השתתפותה של אנגליה במלחמות אירופה היתה — מתחלה שלא מדעת ואחר־כך גם מדעת — "מלחמה כנגד המלחמה". הפוליטיקה של "שווי המשקל האירופי" נגמרת לבסוף ברעיון של ה"שלום באונס", "חבר העמים", — זה הרעיון, שהוא כולו אנגלו־אמריקני ויוצא כמסקנה מכל דברי ימיה של אנגליה.

הנה כי כן אנו מוצאים אצל שני העמים האלה — ורק אצלם בלבד — שהרעיון הלאומי מתמזג בהכרח ובלי להִבָּדל עם רעיון אנושי־כללי. הרעיון הזה אחד הוא אצל שניהם: רעיון החרות והשלום, — אלא שהשאיפה אליו הולכת בדרכים שונות: בדרך המוסר שאין כחו אלא בפה, מצד האחד, ובדרך המשפט לבוש שריון מצד השני. ואולם יש יום לאדני, שבו יחדרו צווי הר סיני לבשרם ודמם של בני־האדם ואז יבוא הקץ לנדודי־עניו של הנביא הישיש והוא ימצא לו מנוח תחת גפנו ותאנתו. יבוא יום ושלטון בין־עמי, מזוין בחוקה בין־עמית, יקח בידו את ההגנה על

תנאי החיים על פני האדמה, — ואז גם שומר היכלה של הציביליזציה, העומד על משמרו זה יובלות שנים בלי הפסק, יסיר מעליו את נשקו הכבד ויעמיד בפנה את חרבו העקובה והחלודה מדם.

זהו הלך־נפשם. ואולם רחוקה הדרך וכבדה מאד. יען כי משאת נפש זו זרה היא לעצם „קרבם" של עמי הארץ. ואף על פי שאין בעולם לא „זקני ציון" ולא „אלביון הערום", בכל זאת צדקו מאד האנטישמיים והאנגלופובים, כשהם צועקים על שעבודו של העולם ליהדות ולאנגליה. יסודי היסודות של תרבות זמננו הוטלו על האנושות שלא מרצונה: באמצעות הדת, הנובעת ממקור היהדות, ובתוקף ההכרח הממוני והכלכלי, — מתוך התחרות עם אנגליה ומתוך פעולתם של היהודים, מביאי דרכי משק חדשים לעולם; הוטלו בסוף כל הסופות על ידי החרב האנגלית. צריך להבין, שבשביל הרוב המכריע של האנושות — התרבות של זמננו תרבות זרה היא להם. הנצרות ומדעי הטבע האנגלים, אמונת האחדות והפרלמנטריזם, עשרת הדברות ובית דין של מושבעים, המסחר היהודי והפבריקה האנגלית, הבנק האקציונרי היהודי ומסלת הברזל האנגלית, המרכסיזם ותנועת הפועלים בצורתה האנגלית, אפילו הספיקולציה היהודית, אפילו המכונה האנגלית לתפירה... כל אלה הם בשביל לא־יהודים ולא־אנגלים מוסר זר ומשפט זר, אמונה באל זר, חיים על משפטים

זרים, שמוש בכלי מלאכה זרים, — גם התרמית היא על פי נוסח זר, גם התלבושת היא על פי צווי זרים. מכאן אותה המשטמה, אותו מרד־העטלפים בשמש, ההולך ונשנה, מרד־נואשים, אבל חדל־אונים, שנגמר תמיד בקריאה חדשה אל ה״זשיד״, שיבוא להחיות את המשק ההרוס בידי האריים עדיני הלב, — מרד, הנגמר בתקופה חדשה של חקוי עבדותי לאנגליה, לאחרי שהמשלחת המחודשת מן ה״גבורים הנעלים״ כנגד ה״חנונים הערומים״ נחה בשלום על קרקע הים.

וכמה שלא יהיה הדבר פרדוכסלי — בין היהודים והאנגלים קימת, שלא מדעתם, מין פעולה משותפת, ודוקא בשעות המכריעות ביותר בדברי ימי כבושיהם באירופה ובתבל כולה. היתה שעה במאה הט״ז, כשהריאקציה הקטו־לית, בהנהגתה של אויבת היהדות הכי־עצומה, מלכות ספרד, הרימה ידה על עצם קיומו של עם ישראל. היהודים מצאו להם מנוח בהולנדיה. ואולם מה יכלה לעשות ארץ קטנה זו כנגד האימפריה, שלא שקעה עליה השמש? ואז באה אנגליה ובעצמת מהלומת הברק שברה כנפי עוזה של הישפניה. כל אירופה שאפה רוח למשמע הבשורה על אבדנה של ה״ארמדה הגדולה״. ואולם בודאי איש לא שמח על זה באותה שעה יותר מן היהודים. ואחר כך במשך מאת שנים הוכתה ספרד מכה אחרי מכה, עד שהושפלה למדרגה כזו, שכבר לא היה רוח באנגליה לבעוט בה בעיטה

אחרונה ברגל ובמקום המשטמה באה חסות מתוך שאט נפש. קצצה זו בעוזה של מלכות ספרד נתנה ליהודים יכולת פיסית וכלכלית להוסיף להתקיים; היא נתנה יכולת להפריח את „ירושלים החדשה" בהולנדיה ולפתוח דרכים חדשות למסחרן של ארצות אירופה הצפונית־מערבית בתוך רחבי האוקינוס, שהיהודים מלאו בו את התפקיד הראשי. מן הצד השני נתנה התפתחותו של מסחר זה דחיפה עצומה להתקדמות התפתחותה הכלכלית של אנגליה.

ואולם קרבתו הגיאוגרפית של המרכז היהודי־ההולנדי לאנגליה הביאה לידי עוד תוצאה אחת. הולנדיה זו, שאוירה הרוחני בתחלת המאה הי"ז היה ספוג כולו השפעות יהדו־תיות, וכדברי גרץ, נוצר בה סימביוז יחיד במינו של חפו־שים דתיים, עבריים ונוצריים, — נעשתה למקום שרית השכינה ולמקום מקלט גם בשביל ההוזים הדתיים באנג־ליה. כאן היו מתגוררים זמן רב, כאן פתחו את השקפת־עולמם מיסדי הכתות הדתיות באנגליה; מתוך פליטים אנגליים כאלה בהולנדיה יצאו „האבות עולי הרגל", מיסדיה של „אנגליה החדשה" באמריקה, שמקרבם יצאה שוב וחזרה לאירופה תנועת החרות. כך צמחה הפוריטניות, זה ה„יודאיזם הנוצרי"; שוב אותו הרעיון על האישיות המוסרית, הפועלת, האחראית לפני האלהים בלי אמצעי, רעיון ה„קדו־שה" של כל מאמין; שוב אותה שבירת היצר והכנעתו לחוק הדתי־המוסרי, — הכנעה שאינה באה מתוך „בטול

העולם" אלא מתוך הקדשת החיים וצרכיהם, הנתונים בעול חוקים מוסריים, לשמה של המשפחה ולא לשמו של המנזר, לשם העבודה לאלהים בתוך חיים פעילים, חלוניים ושכ־ליים, ולא לשם "המתת החומר" וה"בריחה מן העולם"... עד לאותה החנופה והצביעות בשאלות המין. על ידי הפו־ריטניות נהפכה אישיותו של היהודי, החזקה, המחויבת בתוך עצמה, המשוחררת מכל שעבוד לאבטוריטטים ארציים, הנכנעת ל"שלטון השכל" ושואפת לתכלית, — אף כי חבויה בתוך לבוש עבדותי חצוני, — והיתה לאזרח בן־חורין בממלכה עצומה. ודבר זה אירע דוקא בשעה מכרעת בהת־פתחותה המדינית של אנגליה. הצורות המשפטיות של החרות האישית ושלטון הצבור העצמי נוצרו בהשפעתם של גורמים היסטוריים איתנים. ואולם בשעה ההיא, בשעת הסכסוך המכריע בין שלטון המלך ובין הפרלמנט, דרוש היה רעיון כולל, כדי שיקלטו לתוך ההכרה אותן הצורות של המוסדים וכדי שתסתדר המלחמה בעד השתלמותן. הרעיון העברי על האישיות בקשר עם חוקיה הקבועים של החרות האנגלית ההיסטורית, הוציא אל המערכה את צבא המהפכה הפוריטנית, הביא לידי דרישת הזכיות, לידי תקוניו של הפרלמנט הממושך ולידי חוק הזכיות. ובתוך הריפובליקה הפוריטנית, בתוך כל אותם השמות העבריים ודרכי הדבור המקראיים, בתקופת הפילוסימיטיזם המופלא במינו (שהגיע עד כדי צמיחתו של רעיון התאחדות "ישראל החדש", כלו־

מר: אנגליה, עם ישראל העתיק, וקרומויל בעצמו כמעט שהתכונן לתפקידו של ה״משיח״), בקרב כת ה״לֶבֶלֶרים״, שקרומויל בעצמו קרא להם ״מתיהדים״, — נולד רעיון הדמוקרטיה של זמננו, נשמעו באויר המלים הראשונות על דבר זכיות האדם, על דבר ה״אמנה החברותית״ ועל דבר זכות הבחירה הכללית. ודמוקרטיה זו מתגשמת על פני שטח ארצה של אמריקה, ששמה הביאו עמם הפוריטנים את המשפט האנגלי ואת האמונה ה״עברית״, והיהודים־הסוחרים הביאו שמה, כהוראת זומבּרט, את ההון הראשון ואת קשרי המסחר עם מערב־הודו ועם אירופה ויצרו את אותו הצירוף הנפלא בין הארץ הבתולה ובין דרכי המשק ה״עירוניים״, של ה״רוח האמריקאית״ — שלדעתו של אותו המלומד עצמו, אינה אלא ״התגבשותה של הרוח העברית״. ושם גם נעשו היהודים אזרחים מושווי־זכיות לראשונה.

תורת המדינה החדשה עברה דרך האנגלים הוֹבּס ולוֹק והיהודי שפינוזה ונתגלתה לבסוף בתורת רוּסוֹ, באותה שעה, שבפרנציה, אחרי שהיתה תבוסתה שלמה ב״טרילוגיה של מלחמות״ עם אנגליה, ואחרי שהגיעה בעטין של המל־חמות לידי פשיטת הרגל, תפסו מקום בראש ה״אנגלומניה״ ו״חבת אמריקה״, — בשעה שמוֹנטסקיה לָמֵד את עיקרי יסודותיה של החוקה האנגלית בתור כללים מוחלטים של החכמה המדינית... והיה היום ההוא נורא ואיום, — היום שבו שמעו עבדי עולם, עמי הקונטיננט, לראשונה את

בשורת החרות, היום שבו נהיה המשפט האנגלו־אמריקאי לנס־מרד לכל בני האדם. ואנגליה ראתה בהעשות רעיוניה לְלַבּה בוערת, נכונה לכלות את אירופה כולה; בהיות השויון האזרחי והחרות האישית, שצמחו במעונה השלו, נסבה לצמיחתו של כח צבאי לא נשמע כמוהו ועל יסודו פרחה שוב עריצות צבאית אוכלת בכל פה.

חרב פרנציה הממורטה במהפכה חדרה בנקל דרך החומר המרופף והמתמוטט של אירופה הבלה מזוקן. ואולם התלהבותו הבוערת של התלמיד נפגשה בעקשנות קרה של המורה. ושוב פעם נצחה אנגליה לאחרי מלחמת עשרים שנה, בברית עם הכחות הנושנים של אירופה. אבל גם נצחונותיו וגם תבוסותיו של נפוליון, גם הריסטברציה וגם נפילת חומותיה, לא פסקו מלעשות את אותה הפעולה של הפצת דעותיהן המדיניות של אנגליה ואמריקה באירופה. ובכל פעם ובכל ארץ היו היהודים הראשונים למלחמה על עיקרי הקונסטיטוציונליזם והדימוקרטיה. ואחרת גם לא יכל להיות, כי כל נצחון של העקרים האלה היה היה גם נצחון שחרורם הם, ובעיקרים של הדת המדינית החדשה נשמע להם הד קולם של אידיאליהם עצמם בני אלפי שנים.

על יד המדיניות הלכה העבודה המשותפת גם במקצוע הכלכלה. אחת מדרישותיהם של ה״לֶבֶלֶרים״ היתה החרות הגמורה של המסחר וכל משלח־ידי. ואף על פי שדרישה זו לא נתמלאה במלואה, הנה בתוצאותיהם של התקונים מן

המאה הי״ז, גורשה מאנגליה אותה שטת המונופולין השרי־רית, ששלטה בחיי הכלכלה של אירופה הקונטיננטלית. וחרות יותר רחבה זו של האיניציאטיבה הכלכלית, ביחד עם התפתחותו העצומה של המסחר האוקינוסי, עשו את אנגליה למרכז מסחרי עולמי. ודוקא באותה שעה מתחילים היהודים חודרים לאנגליה, מיסדים שם את הבירסא הלונ־דונית ויוצרים את שטת הקרדיט הממלכתי, שבעזרתו מְגרה אנגליה את הלודוביקים, הי״ד והט״ו, ונעשתה השלטת גם באמריקה וגם בהודו. הצטברותו של הון עצום משמשת ,סוד להתפתחות החרושת, שהצורך בה נולד מתוך הרחבת השוק הענקית. בזמן ההוא צומחת הפבריקה של זמננו והתרבותו העצומה של עושר המדינה מבטחת לה את הנצחון על נפוליון, את ההגמוניה הכלכלית של אנגליה בכל העולם. בא חג נצחונן של הצורות הכלכליות והממו־ניות החדשות בכל אירופה, בעזרתו של בית רוטשילד ואחריו גם יהודים חרוצים אחרים בגרמניה, — בעוד שיהודי אחר יוצר, מתוך חקירה בדרכי התפתחותה הכלכלית של אנגליה, את הפילוסופיה של תנועת הפועלים העולמית.

באנגליה עצמה הביאו תוצאותיה של המהפכה הכלכלית, שנעשתה על ידה, לידי תנועה נמשכת על פני אותו הקו ההגיוני של התפתחותה החברתית והמדינית: היא עוברת לחרות המסחר הגמורה, לדימוקרטיזציה של המשטר המדיני ואחר־כך לתקונים סוציאליים גדולים על יסוד ״השוית

האפשריות״, אהבת השלום נעשית יחד עם זה לאחד מעיק־ריה היסודיים של השקפת העולם האנגלית השלטת, ואולם שוב היא נפגשת עם פעולה מהרסת של האש הקדושה, שהוצתה על ידה, כשזו באה במגע עם הקרקע המתפוצצת של הקונטיננט, ובהגיעה לידים לא־אמונות, שאינן יודעות איך להשתמש בה, עמי הארץ קבלו מאנגליה את החרושת באמצעותם של הקבלנים ובעלי הממון היהודים, ואולם הם עשו ממנה מקור חדש וכלי־זיין חדשים למלחמה, במקום חג נצחונה של הסולידריות הכלכלית באה התפתחות בהולה חדשה של הפרוטקציוניזם, שאיפה חדשה ליחד לעצמם ולתועלתם את מתנות הטבע ואת יצירותיו של הגניוס האנושי, היונקרים הפרוסים הואילו בחסדם להתיר ליהודים ליצור את העושר הגרמני, אבל הם עשו מן העושר הזה ״קרן למלחמה״, בסיס לאידיאה המבהילה של ״ממלכה צבאית־אינדוסטריאלית״, הסוחרת למען הרוג וההורגת למען סחור. והגיע המשבר האחרון בדברי ימיה של התרבות החדשה, וזה היה משבר גם בדברי ימי היהודים וגם בדברי ימי האנגלים, — הכי איום בכל המשברים, כי הפעם, מלבד מה שנתך שוב על ראש היהודים כל הזדון והמשובה, פרי שפיכת הדמים, הדלדול והפראות, — עוד גרמה המהלומה החצונית בפעם הראשונה ל״שבירת כלים״ פנימית, האחדות הפנימית של היהדות, שעד עכשיו עצרה כח לעמוד בפני כל הנסיונות, — הנה בפעם הראשונה נבעה בה פרץ גלוי,

הטכניקה התגברה על פני המעצור של הים ושוב לא היתה אנגליה במלחמה העולמית הזאת אי בוטח לגמרי. אבל התקוממותם של הכחות הישנים באה באחור זמן. רוב בני האדם התאחדו מסביב לדגלה של התרבות החדשה. ואנג־ליה יצאה למלחמה מוקפת מבניה וחניכיה,—על ידי העולם החדש שיצרה מעבר לימים. הקרב נגמר בקפיטולציה גמורה של האויבים הישנים ובנצחונם הפורמלי (אם גם הנצחון האמתי אולי עוד ירחק יומו) של האידיאלים האנג־לו־יהודיים בכל התבל. באותה שעה נעשתה משאת הנפש הלאומית של היהודים לאחד מעיקריה של הפוליטיקה האימפרית האנגלית. היא לקחה על עצמה את התפקיד לסייע להתמלאותה של משאת נפש זו, ביפוי כח מאת העולם התרבותי...

באותה תקופה, שהעולם היה מתכונן, מבלי שידע מזה, אל המלחמה המכרעת של מאת־השנים שלנו, הופיע האדם היחידי שחזה אותה מראש, והוא היה יהודי ואנגלי כאחד, מבשר בוא הציונות ובונה האימפריה הבריטית.

אנגליה של המאה הי״ח והי״ט, שבקרבה גרה משפחת דיזרעאלי, היתה ארץ, שכבר התקימו בה באופן גלוי כל התנאים, שהיה בהם כדי להכשיר בואה של תרבות סוציא־לית ומדינית חדשה. ואולם התרבות הזאת בעצמה עוד טרם באה. הצבור לא היה אלא גבוב „איברים מרוסקים"

מתוך גלגולים של מוסדים וצורות סוציאליות עתיקות, שנשתנתה משמעותם והומר תפקידם, אלא שלא נסתגלו עדיין לאיזה משטר וסדר. בכל מקום היתה צורה חדשה מחפה על תוכן ישן או להיפך. התערערותו האבטומטית של המשטר המעמדי, בתחלה לא החליש, אלא חיזק את תקיפותו של מעמד בעלי־האחוזות, שאמנם אבד לו שלטונו על המוני התושבים, אבל לעומת זה נעשה אדון לא־מוגבל לאדמתם. בקְצָצת היחסים הפיאודליים ובעבירה מעבודת האדמה לעסק גדול בהמות, שבגלל התפתחותה של חרשת הצמר נעשה לעסק מכניס ריוח ביותר, התחיל הפרוצס של גזלת האדמה מידי האכרים האנגלים; בצמיחת הצורה הרכושנית של משק החוה הגדולה — נגמר פרוצס זה. בתחלת המאה הי״ח, לאחר שבשוטלנדיה נעשה ה״נקוי״ האחרון וחורשות הפסיונים וגני הצַיָדים תפסו מקומם של הכפרים הנהרסים — היה היה עם בריטניה הגדולה לעם מחוסר אדמה לגמרי. מעמד ה״ג׳נטלמנים של אנגליה״ היה לבעל הארץ כולה ושלט בה באמצעות שופטי השלום המשמשים שלא בפרס למקומותיהם ועל ידי הפרלמנט שגבר על שלטון המלך — במרכז. בית הלורדים, בית הקהלות, השלטון המקומי, הצבא והכנסיה, — כל זה היה, כדברי קוביט, חמשת האצבעות ביד האריסטו־קרטיה בעלת האחוזות, הלוחצת את הארץ עד כאב. ואולם מעמד זה לא היה כת מתקפלת לתוך עצמה. לא היתרונות

הפורמליים הבדילום משאר התושבים, אלא העובדה של שליטתם באדמת קנינם, וזו היתה עשויה להקָנות לכל מי שהוא; ולהלן: — תחום שאינו פורמלי כל עקר והמבדיל בכל זאת בין בני אדם „הגונים" ובין „שאר" בני אדם. חוץ מזה לא היתה שום אחדות בתוך מעמד זה ושליטתם לא היתה מוחלטת כלל וכלל. באי־כחו בפרלמנט, צירי האחוזות של הגרפים, היו שם המעטים. הרוב היה מבאי־כח הערים והעירות, שזכות הבחירה נתנה להם בזמנים שונים ועל יסודות שונים והופיעו כְּגַמָּה שלמה. היו ערים, שבהן שררה כמעט זכות בחירה כללית; באחרות, להיפך, זכות זו היתה שייכת רק לחוג מצומצם של אגודות, שלפעמים קרובות היו מוכרות את דעותיהן מכירה פומבית; היו גם „עירות נמקות" מזויפות לגמרי, כי הן היו שיכות לאנשים פרטיים או לאוצר המלכות. שלטון הכתר, שקצרה ידו להלחם בפרלמנט בגלוי, הרבה דרכים היו לו ל„השפיע" עליו. במחציתה הראשונה של המאה הי"ח שלטו בממלכה משפחות האצילים הויגים, שהושיבו על כסא המלוכה את בית הנובר בשמה של החרות הדתית והמדינית, והם שלטו למרות רצונם של רוב בעלי האחוזות, שהסתדרו במפלגת הטורים. עם כל יחודם האצילי, באו הויגים, „מעמידי" הרוב הפרלמנטרי, בברית עם הבורג'ואזיה הממונית הגדולה ועם ה„נבדלים" (מעל הדת השלטת) שלא היתה להם זכות ללבוש שום משרה ובזכות הויגים היו

נסבלים. בתנאים אלו לא היה ה״ליברליזם״ של המושלים הויגים יכול להיות רק פיקציה בלבד. מצד שני, הרי גם הטורים, הנסוגים על פי עקריהם, הוכרחו בתוקף עצם מצבם, בתור אופוזיציה, להופיע בתפקיד של נלחמים על החרות האזרחית. וכשנסה שלטון המלך, בימי גיאורג השלישי, לקחת בידיו הוא את ״יצירת הרוב״ והכריז מלחמה לא תדע רחם כנגד הויגים, היו הללו מוכרחים לפנות לדעת הקהל ולקשור מלחמה עקרונית לשם הכנעת השלטון בפני הצבור. התקדמות הדרגית זו של הויגים הוסיפה לצעוד קדימה בימי שלטון הדיקטטורה של הטוריים בזמן המלחמה במהפכה הצרפתית ובנפוליון. בינתים צמחה מאחורי ערפם של הויגים תורה חדשה של ה״רדיקליזם הפילוסופי״, שהתאימה לצרכיהם של בעלי המעמד הבינוני, ההולך ומשכיל ורוכש בטחון בעצמו. סוף כל סוף באה הברית בין הויגים והרדיקלים, המעוררת תנועת־עם רבת־און, ומביאה לידי הפסקת שלטונם היחידי של בעלי האחוזות על ידי תקון הפרלמנט בשנת 1832.

מהפכה בשלום זו הוכנה על ידי כל התפתחותו המדינית הקודמת של הצבור האנגלי. כשמדברים על אופיה המעמדי הצר של מלכות אנגליה במאה הי״ח, אין לשכוח, שהשלטון הממלכתי לא שלט בתוקף כח צבאי: הכח הזה היה פעוט עד למאד, ודוקא ב״העדר חסות״ זו של המשטר המדיני היתה הערובה לקיומו וחזקו. שלטון שהיה סמוך

רק על „סבלנותו” של העם, היה מוכרח להתחשב בכל פעם בהלך־הרוחות בין העם ולעשות להם ויתורים בזמנם, ולא להניח שיגיע לידי נפץ פטלי. „הלך רוחה של המדינה” היה הִיָה תמיד הנימוק המכריע האחרון והכי נשגב במדיניות האנגלית. למן מחציתה של המאה הי״ח הולכת התעמולה ההמונית, כסויה לעתים תכופות בשכבה דקה של איום והזהרה, ונעשית לחזון נפרץ יום יום, — עד שהיא מגיעה לצורת המלחמה המדינית בשלום, הרגילה כיום. כאן נמצא היסוד הדימוקרטי האמתי של החוקה האנגלית, שהתקיים בפועל ימים רבים לפני לבשו את צורתו הפור־מלית והאורגניזציונית בהרחבת זכות הבחירה. המלחמה המדינית היתה מתקלקלת בעטין של השפעות רבות ושונות וגם על ידי השוחד, שאמנם מסוף המאה הי״ח הוא נעלם לגמרי מן השטח העליון של החיים המדיניים. בעומק — בשעת הבחירות — עדיין החזיקה הקורופציה מעמד זמן רב. ועם כל זה היתה מלחמת הבחירות נושאת עליה חותם ריאלי מאד, אולי גם ריאלי יותר מדי, כי היו הדברים מגיעים לפעמים תכופות עד לידי מהלומות. האומן הגדול ב„העמדת הרוב”, ההרצוג מניו־קסטל, מוכרח היה בכל זאת להכנע בפני בעל הלשון הגדול, פיט הזקן, ולכרות עמו ברית. מצד אחר, הנה גיאורג השלישי יכול היה להכניע גאון הויגים רק בעזרתו של פיט הצעיר, שמשך אליו את דעת הצבור. לכל מיני ה„השפעות” הושם גבול בזה,

שהממשלה הפרלמנטרית היתה, כמו שהיא גם עכשו, „ממשלת נמוקים". השטה של „יצירת הרוב" הביאה סוף כל סוף אל הפרלמנטריזם של זמננו, כי על ידי כך נקבע המנהג, שכל שלטון צריך להסמך על אמונו של הרוב בבית התחתון. עיקר זה כבר נתנסח מדעת על ידי הויגים במלחמתם כנגד גיאורג השלישי, ונסיונו של המלך הזה לקבוע משטר אישי — הוא הוא שהביא להתבצרותה של העקר הזה, המונע בעד אפשרותו של משטר כזה. נצחונו של פיט על הויגים לא המיט את העיקר הזה, אלא השלימו על ידי הוספה חשובה: המיניסטריון זכאי לפנות למשפטה של המדינה בדרך פטורי הפרלמנט וקביעת בחירות חדשות.

ערובה לאפשרותה של מלחמה מדינית בשלום היתה החרות האזרחית. באנגליה גדעו לנצח ראשה של „הרשות", המשתובבת על פני הקונטיננט, ביחד עם ראשו של סטרטפורד. **Habeas Corpus**, אחריותם של הפקידים לפני בית דין, שהיה מרושש ממש בקנסות העצומים, שהיה מטיל עליהם לטובת הנגועים מפקודותיהם, בכל פעם שהפרו את החוק במדה כל שהיא; העתונות שהשיגה בסוף המאה הי"ח מדת חרות רחבה עוד יותר מזו, שיש לה בזמן הזה, מפני שהחופש ממועקת השלטונות התאחד עם „חופש" קיצוני בנמוסים הספרותיים והוכוח המדיני התנהל בשטף חרפות וזלזולים שלא היה להם גבול, — כל זה יצר כבר

באנגליה האצילית מצב כזה בשביל האזרחים, שהרבה מן הדמוקרטיות של זמננו יכולות לקנאות בו. ואולם אם עריצות לא היתה, הרי לא היה באמת שום שלטון כל־עקרי. הממשלה המרכזית, גדמת, כי לא היו לה שום אורגנים במקומות ההקף, היתה מתקימת רק כדי לנהל מלחמות מעבר לימים ולהספיק להן צרכיהן באמצעות המסים, וגם הללו על פי הרוב היו נכנסים לא בדרך ישרה מן התושבים, אלא „מן הצד". האנגלי הבודד לא היה בא במגע ישר עם הממשלה אלא אם הרג את הנפש או בדומה לזה: כאן היה מאשימו לפעמים איזה עורך־דין שכיר מאת הממשלה; ואחר כך היו תולין את הפושע בחבל של הממשלה או שלחוהו על חשבונה לאבסטרליה. הרשות היחידה שהיתה שליטה באמת במקומותיה, היו שופטי השלום; הללו היו כלי שרת בידי המשפט והיו עושים את הדינים בדרך הפולמוס הפומבי בשעת בירור המשפט ובשעבוד גמור להשגחתם של בתי המשפט המרכזיים — שנים עשר השופטים העליונים. בתי הדינים המקומיים היו דנים ומחליטים בכל דבר שקרה במקומם. וגם היו יוצאים „לשפוט את העם" בכפרים ובערי השדה, ומוציאים את משפטם לפועל, קונסים ומענישים את מי שראוי לקנס ועונש, ואין הבדל בין אזרח לאזרח, ואף הפקידים והשלטונות אחראים בעד מעשיהם לפני המשפט. כל השאלות בנוגע לעצם מעשה הפשע נפתרים על ידי תושבים מושבעים „אנונימים",

וכל תושב יכול לתבוע לדין את האשם בעון פלילי — אף את הפקידים והשלטונות. בתי הדינים האלה היו השלטון היחידי שהטיל מרותו על התושבים. כאן שלט מעמד הפרקליטים, שמתוכו היו מתמנים גם השופטים. מעמד תקיף זה ידע להכניע את כל שלטון המדינה למרותו המוחלטת של המשפט (שתשעה מעשרת הקבים שלו עמדו לא על החוקים הכתובים, אלא על המנהגים המשפטיים, שנקבעו במשך הזמנים, זאת אומרת: שהונהגו על ידי מעשה בית הדין בעצמו) — ואולם הוא יצר גם כן שטה מסובכת מאד ועולה בדמים מרובים בדרכי הבירור המשפטי.

לא רק שלא היתה שרירות לב פוליצאית, אלא גם לא היתה כמעט פוליציה כל עקר. אסורו של פושע היה נתון בידי אנשים פרטיים. פרעות כי תהיינה או שודדים כי יפשטו בעיר — וההללו היו מתנפלים לפעמים בראשי חוצות על הגבירות השבות בשעה מאוחרת מנשפי־רקודים — וקראו השופטים לגיוס כללי של התושבים. במקרים אחרים נתנה רשות לאזרחים לפתור את סכסוכיהם באיזה אופן שהם רוצים: על ידי המשפט, על ידי מלחמת השנים או בעזרת האגרוף. האופן האחרון היה מאושר לגמרי במנהגי העם והיו קבועים בשבילו נמוסים ותקנות, שהקהל המקיף ועושה „עגול" מסביב למתאבקים, היה שומר עליהם בכל תוקף. האגרוף והמקל השתררו גם בחנוך ולפרקים היה משמש גם בשביל משרתת הבית והפועל; יש שהיתה גבירה

עדינה מלקה בידיה העדינות בעצמה את הילדים ואת המשרתת. ואולם בהבדל ממנהגים דומים לאלו בארצות הקונטינגט של אותה תקופה, לא היה כאן שום בטחון שלא תפגש ההתקפה מן הרמה בהתקפה חוזרת ובאותם כלי זיין עצמם – מן השפלה. ועם כל גסותן של המדות שנסתייעו עוד באכזריותם הקצונית של עונשי בית דין, היה המשטר הסוציאלי עומד בכל זאת על יחס הכבוד לאנשים ה״מהוגנים יותר״. אמנם זה הביא להכנעה עבדותית קיצונית מצד אחד ול״סנוביזם״ מצד השני; אבל הדרך לשלביו העליונים של הסולם הצבורי, עם כל קשיה, לא היתה סגורה לגמרי בפני שום איש, כי לא עמדו בדרך זו שום גדרים פורמליים של יתרונות מעמדיים. הזהב הוא שפתח את השערים אל מרומי העולם הכי־גבוהים; הכשרון גם הוא פרץ לו דרך למרומי הכבוד והשלטון. ויבוא האיש החדש מאין שיבוא, אם רק הגיע עד הפסגה, הרי הוא וביתו כבר כלולים בחוג השליטים. הצבור שגדל מתוכו עמד והחזיק מעמד כמו מאליו על יסוד מנהגים ומסורות, בלי הדרכה ״מלמעלה״ אבל גם בלי כל פעולה סדרנית מדעת. וגם־כן מאליו, בלי סדר ובלי ״השגחה״, היה מתפתח ומתחדש. צמחו ערי חרשת גדולות מאד, אבל לא היה להן עדין דין ״קורפורציות עירוניות״ ולא היה בהן מי שמוטל עליו אפילו לרצף את הרחובות, – עד שהיה צורך להוציא לשם זה פקודות פרלמנטריות מיוחדות – ולא היה בהן שום השגחה סניטרית

ולא פוליציה. הפרוליטריון, שקנן בתוך גלי אשפה אלה, בתוך הרפש, החלאים והפשעים והיה מאבד שם את צלם האדם, מצד האחד, ובעלי העסקים שהיו יוצאים שמה "לצוד ציד", מצד השני, התיחסו זה לזה בבחינת ה"חופש" כמו שני שבטים פראים. ההון האינדוסטריאלי, שרק זה מקרוב יצא לאויר העולם היה איום ואכזרי, כחית טרף שנתקה מכבליה. ושטת עבודת הפרך בפועלים, — ביחוד בנערות צעירות ובילדים קטנים, שלפעמים תכופות היו נגנבים ממש כמו שהיו גונבים אנשים ומוכרים אותם לעבדים בימי קדם, — היתה גוררת אחריה התפרציות פראיות של התקוממות ומרד, שזעמם נתך ביחוד על המכונות ועל הבנינים. ואולם אין לחשוב בכל זאת שהחרות האנגלית באותו זמן לא היתה אלא "החרות למות ברעב". כבר במאה הט"ז היה באנגליה משטר של פרנסת עניים על חשבון הממלכה. אבל משטר זה עצמו, שהיה מטיל את פרנסת העניים על הקהלות הבודדות בהנהגתם הדיפלומטית של שופטי השלום, נעשה בתנאים החדשים לדבר שאין לו שחר. שופטי השלום היו רואים כמעט כל פועל כקבצן והתמיכות, שנתנו על חשבון הטלת המסים המקומיים, שבו להיות כעין תשלום נוסף למשכורת הפועל בעבודתו, — ודבר זה נתן מקום לבעלי העסקים ואדוני החוות להחזיק את משכורת הפועל במדרגה פחותה ממדרגת צרכי החיים המינימליים. ביחד עם זה היתה מלחמה קבוצית של הפועלים

בעד הטבת המשכורת נחשבת עד שנת 1824 כעוון פלילי. ככה צמחה השאלה, שהתחילה להטריד את הפוליטיקה האנגלית למן שנות העשרים במאה הי״ט, ושבטרם היה עוד בעולם הבטוי: „השאלה הסוציאלית״, היו קוראים לה „שאלת מצבה של אנגליה״.

אבל היתה גם שאלה אחת, שבה התאימו עניני בעלי העסקים עם עניני הפועלים. אנגליה החדשה, התעשיתית, היה לה צורך בגלמי חמרים זלים לתעשיתה ובלחם זול למאכל פועליה. ואולם היא היתה מחויבת לשלם מס כבד לבעלי האחוזות שלה, שהכריחוה להטיל מכס־כניסה עצום על תבואת החוץ. מכס זה היה טבעת בשרשרת השטה הפרוטקציוניסטית, ששררה מאז, ושהתעשיה האנגלית, מיום שנעשתה מלכת התבל, חדלה למצוא בה ענין. שאלת מכסי התבואה עוד התחדדה בימי הירידה התעשיתית שקמה אחרי גמר המלחמה עם נפוליון. למן הזמן ההוא התחילה תעמולה ענקית בעד בטולם, בעד חופש המסחר הגמור בכלל. תעמולה זו גרמה להבורג׳ואזיה האנגלית להעמיד שאלה כללית על דבר שנויו והתחדשותו של כל המשטר המדיני בארץ.

במלחמה זו הופיעה הבורג׳ואזיה בכלי־זיין רוחניים חדים וממורטים עד למאד. הללו היו מצד אחד מדעי הכלכלה המדינית, שקבעו „חוקים טבעיים״ למשק החפשי; ומצד השני — שטת האוטיליטריסמוס, החברתית והמדינית, שדרשה

חרות גמורה למלחמת האינטרסים הפרטיים וריאורגניזציה מתאימה של השלטון על יסוד שררתו של הרוב. משני היסודות הללו נוצרה צורה חדשה של האינדיבידואליזם הרציונלי, עם נטיה דמוקרטית, שהיא נבדלת מזו, שהיתה ידועה לאנגליה מכבר, עוד במאה הי"ז, ועברה ממנה אל הקונטיננט, בזה, שהפעם הונחו ביסודה לא חוקי המשפט הטבעי, אלא המושג המפשט של התועלת. העקר: "התועלת הכי־רבה למספר הכי־גדול" נתן פורמולה אלגבראית, שהיתה מתמלאת תוכן לפי תוצאות הנסיון. למרות הטענה שהיתה נטענת אז, שזהו אפריוריזם, פנתה השקפת עולם זו באמת אל המדע האמפירי. זו היתה התקפה נמרצה על המסורתיות שאינה זקוקה לשכל, שהיתה שליטה בחיי הצבור והמדינה באנגליה.

ואולם המלחמה לא היתה נקלה והנצחון לא יכול להיות שלם. עם האנגלים היה פחות מכל "חמרי". חופש הדעות הדתי שמצא לו בטויו באסכולה הפלוסופית מתחלת המאה הי"ח – אותה אסכולה שהשפיעה כל כך על המחשבה הקונטיננטלית, – הצלחתו בארץ מולדתו לא היתה גדולה כל־כך, שום תביעות כלכליות לא היה בכחן לעורר כל כך את ההמונים כמו הכרוז הישן־נושן: "הלאה האפיפיור!" אמנם בכנסיה האנגליקנית השלטת, ששמנה, עבה ותרדמת עצלות היתה נסוכה עליה מפאת טוב מצבם החומר ויתרונותיהם של שרי הכהונה הגבוהים, שרר עדין רציונליזם

קר וקפאון; אבל לעומת זה עבדה המחשבה הדתית ביתר שאת אצל הדיסידנטים (ה״נבדלים״). במאה הי״ח צמחה תנועה חדשה של ההולכים אחרי תורת אועסלי. הארץ עוד היתה מלאה שיָרֵי הַלַּבָּה של המחלוקות הדתיות הקודמות. רק בשנות העשרים של המאה הי״ט נשתוו הדיסידנטים בזכיותיהם, — ועוד לא כולם — ואחרי זה קבלו את זכיותיהם גם הקתולים: מתוך איום מהפכה באירלנדיה.

מצב היהודים בתנאים אלו היה מיוחד במינו. בתנאי המשטר המעמדי והאבסולוטיזם הקונטיננטלי ״כניסתם״ של יהודים היתה גוררת אחריה קביעתו של ״משפט יהודי״ מיוחד, השגחה אדמיניסטרטיבית מיוחדת וגבית מסים מיוחדים. ״הלאום״ היהודי היה כעין ״מעמד״ מיוחד בממלכה, אמנם מושפל ומבוזה ומשולל זכיות במדה זו או אחרת. ואולם ככל המעמדים היתה גם לו הסתדרות פנימית ואילו צורות של שלטון עצמי באיזו מדה שהיא. דבר מזה לא היה ולא יכול להיות באנגליה. היהודים שהתירו להם להכנס לארץ מתחלה על יסוד רשיונו המיוחד של קרומוֶל, עוררו כמה פעמים השתדלות שיתירו להם לחיות באמונתם בפומבי והיו יראים לחיות כך בטרם ינתן להם הרשיון, — עד שנתגלה להם הסוד שאין צורך ברשיון כזה כל־עקר. הם נמצאו בארץ, שדוגמתה לא ראה עוד עם ישראל בכל ימי נדודיו: בארץ, שכל תושביה השתעבדו למשפט אחד כללי, שמרותו מוטלת גם על השלטונות. ברשיון כניסה לא היה צורך מפני הטעם

הפשוט שלא היה שום חוק האוסר ליהודים את כניסתם לארץ. לא היה גם־כן צורך ב״חסות״ מיוחדת מצד הממשלה ולא בחוקים מיוחדים בשביל היהודים, כי המשפט האנגלי הגין על כל תושב הארץ במדה שוה. אמנם, נסיונם של הויגים בשנת 1753 לקבוע סדר התאזרחות בשביל היהודים עורר חמת קנאה דתית, והחוק שכבר יצא, מוכרח היה להבטל. אבל היהודים שנולדו באנגליה היו בתוקף עובדה זו בלבד לאזרחי אנגליה. מצד אחר, דוקא משום זה שהחוק האנגלי לא ידע דבר על דבר היהודים, היו מעיקים עליהם המון הגבלות זכיות שצמחו בארעי. היהודי יכול היה להשתתף בבחירות אל הפרלמנט, אבל בתוקף החוק כנגד הזרים, שנתכוון מתחלה להדיסידנטים, היתה סגורה גם בפניו הדרך אל משרות הממשלה, אל מעמד הפרקליטים, אל האוניברסיטה וכו׳ וכו׳. ואולם גם לאחר שנתבטלו הגבלות אלו ביחס להדיסידנטים, עדין נשארו מקצתן ביחס ליהודים, בעקר במקצוע המשרות הממלכתיות, שמן המתקבל להן היו דורשים שבועה נוצרית, — מה שנתבטל רק בשנת 1835. יותר מכל האריכה ימים ההגבלה המתמיההּ, שלא נתנה ליהודים להכנס בתור ציר לפרלמנט. מימות הריפורמציון היתה קבועה בשביל חברי הפרלמנט שבועה מיוחדת על ה״כפירה״ בשלטון האפיפיור, שעקר כוונתה היתה כלפי הקתולים. בשנת 1829 שוב נתנו לקתולים לשבת בפרלמנט ותקנו בשבילם נוסח שבועה חדש, שלא

יפגע באמונתם הדתית. אבל גם בנוסח שבועה זה היה נאמר: „אני נשבע בדת האמת הנוצרית״ ולא היה עשוי להשביע בו את היהודי. ויצא, איפוא, שמשנת 1829 ואילך רק היהודים בלבד נשארו תחת פעולתם של החוקים שנחקקו כנגד ה„אפיפיורים העקשנים״. הגבלה זו נתבטלה רק בשנת 1858 על ידי חוק מיוחד בהשתתפותו של דיזרעאלי בעצמו.

מן האמור מובן מפני מה שאלת היהודים באנגליה לא היתה כולה אלא שאלת החרות הדתית בלבד. היהודים היו במצבן של המון הכתות הדתיות, שהשתדלו והשיגו אחת אחרי חברתה את בטולן של ההגבלות, אשר יסודן היה בקנאות הדתית של החוקים הישנים. שאלת יהודים אחרת לא היתה באנגליה מעולם ולא יכלה להיות, כי הערתן בלבד של "שאלות לאומים" היתה נראית כאן כדבר שאין לו שחר כלל. האנגלי לא היה יכול לחשוש ל"תרבותו הלאומית", או לתאר לו שעל אדמת אנגליה יכולים להתקיים "לאומים" שונים. מחוץ למשפטים הקדומיים הדתיים היה יכול להביט על היהודי באותו המבט הקר ומתוך סקרנות־בוז זו, כמו שהביט בכלל על כל אדם שאינו אנגלי, אף על הפרנצי ועל הגרמני, ומה גם על ההודו או הכושי: הללו הם בשבילו מין חיה נפלא. לא עלה על דעתו שיש לירוא מפני היהודי — פשוט מפני שהוא לא היה נופל ממנו במאום. מצב זה אין לשכוח בשעה שאנו רוצים להבין את הקריֶרה של דיזרעאלי.

זר בין הזרים.

בֶּן אָדָם אָפוּר, סָר מֵאֱלֹהִים וּנְלוֹז־דֶּרֶךְ,
רַק בְּשָׂרוֹ מְעֻדָּן, רַע־לֵב וְרָפֶה,
אַתָּה הָרְאִי בּוֹ הַתְּקוּפָה נִשְׁקָפָה,
תְּקוּפַת הוֹד וָזֹהַר — וְתַסְבֹּרֶת כָּל עֵרֶךְ.

לרמונטוב

התבוללותם של יהודי אנגליה התחילה קודם והלכה בצעדים מהירים משל יהודי הקונטיננט. מהלכה היה בשטף עוז והתחילה במעשה זמן רב טרם שבאה התורה העיונית מבית מדרשם של תלמידי מנדלסון. כאן לא היתה מלחמה במסורת של הגיטו, כי הגיטו עצמו לא היה כאן, לא בבחינה משפטית ולא במעשה. הקשר הפנימי בקרב הקולוניה היהודית הקטנה בארץ זו היה רפה בערך. ביחוד חשו עצמם היהודים העשירים, כאנשים המובדלים מהסביבה רק בתוקף אילו הגבלות זכיות שאין להן שחר, ולא מצאו שום טעם למצבם זה מלבד אותן האמונות והמנהגים, שכבר היו רחוקים מהם

שרה, אשת בנימין דיזרעאלי הזקן
ציורו של פריֶר ביוהנדן
ברשותו של המיור קונינגסבי־דיזרעאלי והוצאת דז׳ון מוריי

תכלית רחוק. התבוללות כזו דרכה ישר לפניה: מסקנתה ההגיונית היא – ההמרה.

בנימין דיזרעאלי הזקן היה יהודי פשוט, לא מלומד, שלא ידע דבר מלבד עניני „פרנסתו", ובטעם הימים הראשונים אהב אהבה רבה את בנו ונכדיו. עם דתו היהודית היה תמים מבלי לחכום הרבה. הנכד מזכיר בעונג את ה„איש הטוב, שתמיד הביא איזו מתנה, אם רק לא היתה אשתו באותו מעמד". שרה שפרוט לא לחנם „בת טובים" היתה, מבית „אצילים" עברים. היא היתה מתבוללת במובן הכי נבזה של מלה זו. יש לשער שהיתה אחת מהופעותיו הראשונים של הטפוס: „יהודיה־אנטישמית": „אם־אבי, אשה יפת־תואר, נצר ממשפחה שסבלה רדיפות בגלל דתה, רכשה לה שאט נפש לגזעה, כזה שמתפתח בנקל בלב אנשים גאיונים ורודפי כבוד, בשעה שנודע להם, שבגלל מוצאם הם בזוים בעיני הצבור. תחת אשר עליהם לכונן חצי זעמם למול הרודפים, הם מכוננים אותם, באהבת עצמם החולנית, למול הקרבנות. הם מבקשים את הסבה ליסוריהם לא בבערותם וברוע לבם של התקיפים, אלא באמונת לבם התמימה של המעונים על לא דבר" * אפשר לשער בבירור, ששיחותיה של הסבה עוררו בפעם הראשונה את שאט נפשו של הנכד להופעה זו של התביישות בעמו, ועוד גרם לזה בודאי גם הרושם הכללי, שעשתה עליו הזקנה האשמאית: „בחרדת בהלה אני זוכר

* Memoir of I. D'Israeli.

את נסיעותי אליה בימות המנוחה· שום הבעת חבה, שום מתנה, אף לא כוס טה — לא כלום״ *
הכנוים ״דימון״ ו״יקטרינה השניה״ הם, כמובן, מדרכי הפלגותיו של דיזרעאלי. צריך לדעת שזו היתה אחת מאותן הנשים לא טפשיות, בעלות מרץ, בעלות ״רוח גברים״, שאינן סובלות שום ״סנטימנטים״, הדואגות ל״תכלית״ בשביל הקרובים לה ולבסוף היא מרעלת להם כל רגע בחייהם.
״בשנת 1825 (זמן מועט לפני מותה בשנת השמונים ושתים לימי חייה) באה אל אבותי למעון הקיץ שלהם והיתה אז חביבה עד מאד וטובה עם כולנו; אמי אמרה אז: ודאי שתמות במהרה״. **

אין פלא, איפוא, שימי ילדותו של יצחק דיזרעאלי לא היו עליזים ביותר. ולמרבה הצער היה זה ״ילד חור, תפוס מחשבות, פחדן, רגשני, חולם, שאהב רק את הבדידות ואת הספר״. בו נתגשם שוב הטיפוס השני של יהודי, שגם בהיסטוריה וגם בחיי ההוי הוא נדחק מפני בעל העסקים הזריז והחרוץ. להטיפוס של ״בטלן״, של חולם והוזה ״לא־יוצלח״, של איש־הספר, היה תמיד תפקיד מיוחד בההוי היהודי. במשפחה יהודית מן הנוסח הישן היו יודעים מה לעשות בילד שכזה: היו מכינים אותו להיות למדן ורב בישראל. ואולם במשפחת דיזרעאלי היה ל״פרובלמה״, ומובן

* M.-B. 1. .8

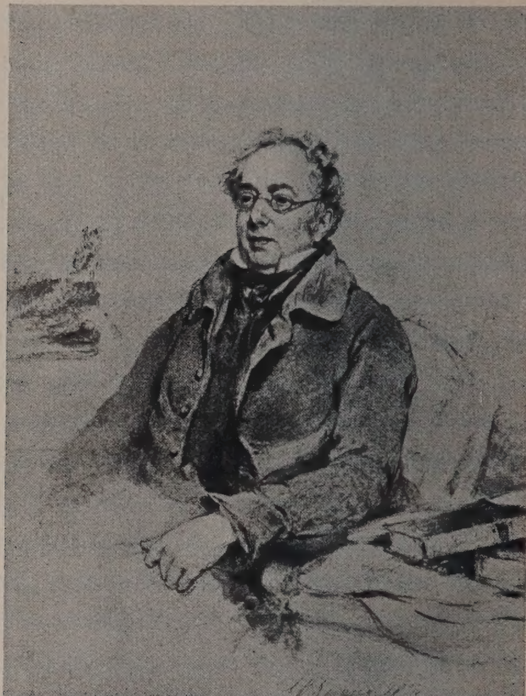
** של M-B, 1. 8.

שהאם „בדברים הבוטים והמלעיבים תמיד" ובודאי גם בהזכרותיה תמיד ש„היהודי אינו רשאי להתגנדר יתר מדי", עשתה כל מה שבידה כדי לקלקל את הענין עד הגמר. היו סצינות קשות ופרצותבכי היסטריות מצד הילד נרגז־העצבים. האב הנוח היה מנחם „בדברים טובים כוללים", בהיותו בטוח, שאם הילד נרגז, די לתת לו במתנה איזה צעצוע או מטבעת זהב, והוא ירגע. כאשר ברח יצחק מביתו ומצאוהו שוכב בבית הקברות, נשק לו האב הסלח ונתן לו פוני (סוס קטן־קומה) במתנה.

יום אחד בא המשבר. נתגלה הדבר שיצחק חבר פואימה. צריך היה לאחוז באמצעים חריפים. לקחוהו והטעינוהו לאמשטרדם. „כמו שמטעינים חבילת סחורה" — אל ידיד מסחרי. שם מסרוהו לידי מלמד, שלא ידע לעשות עם הנער דבר מלבד להעמיד לרשותו ספריה מצוינה. הוא קרא בלי הרף. אחר כך שב לאנגליה בתור נוטה אחרי תורת רוסו ובתשובה על הצעת אביו להטפל אל המסחר, הודיע, שהוא כותב פואימה גדולה, שבה הוא מוכיח, כי המסחר מקלקל את מדותיהם של בני האדם. להוריו לא נשאר דבר בלתי לעזוב אותו לנפשו. קצת רכוש היה לו בירושה מאם אמו והיה גם היורש היחידי להון אביו. החיים היו מובטחים לו בשפע בורגני ויותר לא היה דרוש לו. כך ישב אל ספריו ובלה בהם כל ימי חייו, עד פ"ב שנה: „אחרי שלקח אשה הוסיף לחיות בדרכו זו. מאז הבוקר נכנס לחדרו, ששם

בלה את החיים בהתבודדות עם ספריו, ובערבים גם־כן היתה מאירה שם מנורתו. את העסקים לא סבל ובתענוגות לא מצא חפץ. בעיר היה תענוגו האחד לרמוס חנויותיהם של מוכרי הספרים; אם היה נכנס לפעמים לבית הועד, לא היה זה אלא כדי להכנס תיכף ומיד לחדר הספרים. במעון הקיץ לא היה יוצא מחדרו אלא בשביל לטיל מתוך פזור נפש על פני היציע ולשקול בדעתו איזה פתגם". זה היה מלומד מפוזר־הנפש, כמו שהוא מתואר באניקדוטות. פעם אחת, כשנסע עם בנו על הקונטינגט ועבר את גבול פרוסיה נדמה לו האופיציר הפרוסי כמלצר, והתחיל לבאר לו בנעימות, שכבר אכל את ארוחתו *. ביחד עם זה היה האדם הכי־טוב ואיש־שיחה הכי־מענין, בעל אירוניה דקה אבל לא מכאיבה, שהיה מקסים את כל הנכנסים עמו בשיחה. אבל הוא לא היה זקוק לשום אדם, אף כי אהב לפעמים לשבת רגעי מספר במסבת רעים על יד כוס יין קטנה מן המובחר. אחר שבלה רוב ימיו בלונדון, שכר לו בשנת 1828 בית־אחוזה בברדנהם (בגרפיות בוקינגן) וגר שם מבלי לצאת מביתו עד יום מותו, בעבדו את עבודתו הספרותית בשקידה עצומה ובעזרת מזכירו האידיאלי והתמידי — בתו. בשבע שנות חייו האחרונות כהו עיניו מראות. אבל דבר זה לא קלקל את תכונתו הטובה והישרה ולא מנע בעדו מלהמשיך את עבודתו. הוא כתב הרבה והיה ממלא בכתבו הזעיר מאד

* M.-B. I, 48.

יצחק דיזרעאלי בשנת 1834
ציורו של דֶנינג
ברשותו של המיור קונינגסבי-דיזרעאלי והוצאת דזיון מוריי

כל פסת־ניר, שהגיעה לידו, באספו רשימות וציטטות לאין מספר. ואולם הוא היה רק איש הספר ובעל אסופות ובמתנת היצירה לא חננו האלהים. מנסיוניו הפיוטיים לא יצא דבר.

לעומת זה הצליח מאד בחבוריו ההיסטוריים על המלכים יעקב הראשון וקרל הראשון, ביחוד זה השני, — אבל גם זה לא כל־כך מפאת ערכה הפנימי, המדעי, של עבודתו, אלא מפאת המגמה, שאחז בה, לספר בשבחם של שני המלכים האלה, שלא היו חביבים כל כך על אנגליה הליברלית. עונג מיוחד הסבה הסנגוריה על ה״מלך־הקדוש״, שהומת בימי המהפכה, לקונסרוטורים הקיצוניים, שלא שכחו עדין את מסירתה הטרדיציונית של מפלגת הטורים לבית סטואַרט: האוניברסיטה האוקספורדית, הנאמנה לדעות הטורים, כבדה אותו בתאר הכבוד: ה״סנגור הכי־טוב למלך הכי־טוב״. יצחק דיזרעאלי היה נחשב בזמנו למבקר ספרותי ממדרגה ראשונה אבל הוא היה בעקר ״סוחר בבלויי סחבות״ ספרותי. היה מאסף מעשים אנקדוטיים פעוטי־ערך מתולדות הספרות, קוים לא־חשובים, אבל מתמיהים, מחיי הסופרים ומן ההיסטוריה של המגמות הספרותיות. בדבר זה היה אמן־פלא. ספריו ומאמריו: ״קוריוזים ספרותיים״, ״ריבי הספרות״, ״תאורי תכונות ספרותיות״ נחשבו להומר קריאה מענין מאד. כולם יצאו במהדורות רבות וכמעט בערב היום לפני מותו קבל ידיעה הכי־נעימה לסופר, שכל ספריו נמכרו ויש צורך במהדורה חדשה. בדעתו היה לעשות מן החומר שקבץ

חבור גדול על תולדות הספרות האנגלית ובזה עבד עד יומו האחרון. ואולם גם עבודתו זו, שיצאה לאחרי מותו על ידי בנו בתוך קובץ כל ספריו, לא נבדלה בתכונתה מחבוריו הקודמים, ושם נתן לה – „שעשועים ספרותיים".

יצחק דיזרעאלי נשא אשה בשנת 1802, את מרים בַּסֶוִי (בת צבי ? – המתרגם), שהיתה ממשפחה עברית אמידה מיוצאי איטליה. באותה שנה נולדה להם בתם שרה ובעשרים ואחד לדצמבר 1804 (י"ט טבת תקס"ה) נולד בנימין. הדבר ידוע שהומל כדת. לאחרי חמשה שנים נולד להם הבן השני רפאל ועוד אחרי ארבע שנים – השלישי, יעקב.

הימים ימי גדולות ונצורות. בשעת הולדתו של בנימין דיזרעאלי היתה אנגליה צפויה, בפעם הראשונה במשך הרבה שנות־מאות, להתנפלות אויב ישרה על אדמתה. הצבא האדיר עמד הכן בבולוניה ונפוליון פקד אותו בפעם האחרונה, בעוד שפיט, אשר במרצו הכביר והעז לקח שוב את עוגן ספינת הממלכה בידו, גיס את כל כחות הארץ למלחמה נמרצה ולא חת מפני המעשה הכי־רב: להטיל את חובת העבודה בצבא מתוך אונס, ונילסון דלק בחמת קצף אחרי הצי הצרפתי בים האוקינוס. לאחרי שנה בשרו צלצלי הפעמונים בכל לונדון והמית ההמון עליז הנצחון, ששאלת השלטון בימים ובעולם שמעבר לימים נפתרה לעולמים בתוך גלי טְרַפַלְגַר. ואולם באותה שעה עצמה ראה הנער היינה את נפוליון רוכב על סוסו באמצע השדרה, שהרכיבה

בסוס היתה אסורה בה, ושמע בהכרז לקול רעם התותחים הצרפתיים על שויונם הגמור של כל האזרחים בלי הבדל בין דת לדת. רגע התמורה בדברי ימי העולם היה גם רגע התמורה בדברי ימי ישראל. וכמו שמציין לוסין ולף, תקופה זו הולידה המון כשרונות יהודיים. היינה היה מעט זקן מדיזרעאלי, וברנה היה בעת ההיא תלמיד האוניברסיטה; עוד זקן מהם היה מאירבר; ועוד מעט באו אחרי דיזרעאלי אופנבך, אוירבך, ולבסוף — לסל ומרכס.

שאון סער העתים לא חדר בודאי תכופות לאהלו השלו של הסופר־הפרוש. יצחק דיזרעאלי לא הבין דבר ולא רצה להבין במדיניות של זמנו. לפי נטיותיו היה, כנראה, קרוב אל הקונסרוטיביות וגם בספרות וגם בחיים היה לבו נמשך אחרי הנוסח הבהיר, השלו והמגוהץ של המאה הי"ח. הוא היה מחסידי פיפ, נושא דגלה של האסכולה הפסידוקלסית באנגליה. ואולם הוא היה אדם תרבותי באמת, רחוק מכל צרות־לב. משורר המרד הגדול, שגורש מתוך החברה האנגלית והיה מנודה להם נדוי אכזרי, היה קורא את דיזרעאלי ומחבבו מאד. הם נפגשו בשעה שבירון עדין היה אלילה של אנגליה המשכלת ובשעת פגישה זו הראה לו בירון יחס כבוד, אפילו יראת כבוד, שהפתיעה את דיזרעאלי בעצמו.*) הלה שלם לו במטבע זו עצמה והיה בין המעטים מאד, שנשארו נאמנים

* M-B I, 14.

לבירון עד הסוף. בביתו של דיזרעאלי שרר, כנראה, פולחן בירוני גמור. ואין ספק שהמגע הקרוב בשנות הילדות המוקדמים עם האוקינוס של מאוים הומים ואש־מרד בוערת, כזו של שירת בירון, עם אותה המחאה הנמרצה, שלא היה דוגמתה, כנגד כל מין צביעות וכנגד כל מין צרות־מח „בעל הבתית" – היה לו ערך עצום בהתפתחותו של הנער. במשפחה זו השתררה אוירה תרבותית נוחה. כדי להבין ערכו של דבר זה באנגליה של הזמן ההוא, די לקחת בתור דוגמה רק אחד הספורים של טֶקֶרֵיי או של דיקנס. האם היה דיזרעאלי מאושר בילדותו לגמרי? ברור רק זה, שיחסיו עם אביו היו הכי־טובים. אהבה חמה לאיש הטוב והרך הזה, שתמיד הוא נכון להשיא עצה מהוגנת, בהיתול כמעט קט, ואף לא פעם נסה לאכוף דבר מה על בנו הסוער, נשקפת גם מאגרותיו וגם מחבוריו של דיזרעאלי. אופיני ביותר אולי היא קריאתו זו של דיזרעאלי, הנובעת מתוך רגש חם, אף כי הבישנות עוטה עליה קרום של מהתלות: „באבות נתן לנו הטבע ידידים נאמנים, שלא היינו מוצאים אותם בעולם זה הגאותני; ואף־על־פי־כן אנו סרים לעתים תכופות מאד מעל זה, שבעונג רב הוא מסתכל ביצירתו. ואולם הזמן והנסיון האכזרי משיבנו בזמן מוקדם או מאוחר אל קננו, אלא שאנו עושים זאת באופן גס קצת. חשבון העומד להפרע, סוס פוגר, חיט זועם,

צורף מתקוממ׳ — הללו אינם עדין האסונות הכי גדולים בחיים׳ אבל הם מביאים לידי עגמת נפש ופנים הולכים קודר וגורמים להתפכחות מהירה׳ אזי מתחיל הטבע לדבר בקולו השקט והעדין׳ אזי אנו רצים אל האיש היחידי׳ שעליו אנו יכולים להשען בבטחה׳ נפש עדינה! ידיד אהוב ורב חסד! הה׳ תמות נפשי מות נבלים׳ ידחפוני נא מראש סלעי טַרְפֵּיָה — אם נניח שעדין הם קימים — אם אחדל מלאהבך כל הימים; אם לא אשא את דמותך בתוך עמקי לבבי׳ — להעריצך בחיים ולכבדך אחרי המות׳ ומה בכך׳ אם ברגע־פורענויות זה מגישים לי חשבון לא־צפוי ולא־צדק לסלקו בזמן הכי־קצר! אכן׳ אמת הדבר׳ הכל אמת׳ — אבל חוס נא! סלח נא! פרַעו!״*

דיזרעאלי רגיל לתאר את עצמו בחציפות מכוונת גרוע ממה שהיה באמת׳ דוקא בבקשת חסדים כאלו לא היה פונה לאביו׳ כמה שלא היו עסקיו מסובכים׳ גם לויויאן גריי וגם לקונטריני פלמינג יש אב אידיאלי׳ אוהב ואהוב׳ אבל הוא אינו מטפל הרבה בבנו בימי ילדותו: ״גריי (בלי ספק דמותו של יצחק דיזרעאלי) הסתדר יפה בתוך משפחתו׳ לתמהונם של ידידיו הקודמים׳ במסרו את כל עסקי הבית לאשתו׳ היה נהגה מחופש גמור בתוך כתלי ספריתו הנהדרה׳ כאלו לא

* ״הדוכס הצעיר״׳ ספר שני פרק ח׳.

חדל מעולם להיות אזרח בן־חורין במעון הרוק ...
דאגת ההורים של גריי הסתפקה בזה, שהיה נותן לבנו כוס יין יום־יום. היה מושכהו באזנו באי־חריצותה של אהבת הסופר והביע תקותו שלא יעלה על לב הנער לאחוז עט־סופר בידו".

הכל היה בידי האם. וכאן אנו עומדים בפני חדה. בחיי דיזרעאלי הבאים חולפת האם כאיזו צל חור ותמוה. כל מה שאנו יודעים אדותיה הוא כמעט רק זה, שגם היא הגיעה לזקנה עצומה ומתה ירחים אחדים לפני בעלה. היא ראתה בעיניה את הצלחת בנה הסוערת והמזהירה, אבל אין אנו יודעים דבר על יחסה להצלחה זו. היא לא גלתה רגשי־אם הכי־אלמנטריים ברגעים שההצלחה בגדה בבנה; ואף לא פעם הביעה לו רגשי שמחה בהצלחותיו. רק לעתים רחוקות מאד היא נזכרת במכתבי אחות דיזרעאלי המלאים דברים על אדות האב. גם מותה — בהפך הגמור למותו של האב — לא עשתה, כנראה, על דיזרעאלי שום רושם. בביוגרפיה של אביו אין הוא מזכיר אף במלה אחת את האם; אחותו התלוננה על זה,* אבל גם על תלונה זו לא השיב אף מלה אחת.

מה פירוש הדבר? אצל כותבי תולדותיו של דיזרעאלי נקבעה הדעה, שאמו היתה אשה לא משכלת, אם ובעלת־הבית חרוצה, שעמלה ליצור לבעלה ולילדיה שלות בית.

* M.-B. I, 12

מרים, אשת יצחק דיזרעאלי, בשנת 1805
ציורו של דאונמן שביוהנדן
ברשותו של המיור קונינגסבי־דיזרעאלי והוצאת דז'ון מוריי

אבל לא השתתפה וגם לא נסתה להשתתף בחיי רוחם. ואולם השקפה זו מעוררת ספקות גדולים. כמו שראינו, הניח האב בידיה את חנוך הילדים: „יקירתי, עשי כהעולה על רוחך. הלא את יודעת, שאיני מתערב מעולם בענינים אלה, — וגריי השיב את נפשו אחרי ההתקפה הביתית על כוס יין משובח". מחזה זה לרגלי השאלה לאיזה בית ספר ישלח ויויאן גריי, לקוח בלי ספק מזכרונות ילדותו בעצמו. דבר זה נשנה גם ב„קונטריני פלמינג". ובשניהם יוצא שאי־התערבותו של האב גורמת לקלקול רב. הוא מתחיל לטפל בבנו רק באחור זמן מאד, בשעה שהרבה כבר בבחינת מעוות לא יוכל לתקון מפאת החנוך הגרוע. ולא על חוסר־השכלה מעידים גם הדברים המעטים, שמוסרת האחות בשם אמה, אשר הביעה לאחרי נאום אחד של דיזרעאלי בשאלה מסובכה של המדיניות החיצונה: „אמא הודה סוף כל סוף, שלא יכלה לצייר לה עד עכשיו כי דיס שלנו הוא לא קטן מפיט" * הבעת דעת זו מעידה על דבר אחר לגמרי: על יחס ספקנות מושרשה ואי־אמון בבנה, שבכלל היתה מוכרחת להעלימו בפני בעלה ובתה, המתרגשים מן ההתפעלות יתכן שתאור ילדותו של קונטריני פלמינג פותח לנו פתח כל שהוא לפתרון שאלה זו. אמנם לקונטריני אין אם־יולדת, אלא אם־הורגת? ואולם האם לא בכונה תאר דיזרעאלי את אמו־יולדתו בדמות אם חורגת? האם החורגת היא אשה הגונה

* M.-B. III, 142

ואפילו טובת־לב, אבל קטנת־מח מאד. בכל כחותיה היא מתאמצת למלא את חובת האם לבנה החורג. אבל דבר זה יוצא אצלה מזויף; יש לה ילדיה שלה, קטנים הרבה מקונטריני. ועל המצע הזה מתפתח יחס קר, מסותר, גורם־יסורים משני הצדדים. דיזרעאלי לא היה בודד כקונטריני: נתנה לו אותה „הרעות העדינה המיוחדת" שהיתה חסרה לגבורו, רעות האחות בת־הגיל; ורעות זו נשתמרה לכל ימי החיים. אבל הוא היה גדול מאחיו הצעירים בחמש שנים ובאמת לא היה קרוב אליהם מעולם במדה כל־שהיא. בתנאים כאלה די בהתגלעותו של משוא פנים כל שהוא. ואפילו רק עראי, מצד האם, שהילד ירגיש עצמו כבן חורג בבית אמו יולדתו, שיחוש בקרבו אותה ה„אנטיפטיה הפסיבית" לאחיו, שחש קונטריני, ושתתפתח התגרה בבית. הילד הולך וגדול. יש לו עולמו הפנימי שלו, שהאם, באין יחס חבה, אינה יכולה להבינו. והנה: „התחילה שיחתנו בנוסח הרגיל של תוכחת ההורים; היא הביעה אותם דברי שטות, המשעממים ומטילים שינה, שאינם מתאימים, כמו שצריך לקוות, לשום מצב של השכל האנושי, גם אם שכל זה נמצא מתחלה תחת השפעת־תפתה של אומנת, אשר שטויותיה היו יכולות להיות רק מגוחכות, אלמלא היו להן תוצאות כל כך חותכות ולא־עשויות עוד לתקנה... תקפתני חמה זועפת, פראית. הודעתי, שאברח מן הבית, שאנוס מן הארץ, שאיני יכול לנשוא עוד את החיים הללו, שאבוד

עצמי לדעת (כאן הפלתי את הכסא) יביא לי פדות תכופה. הברונית נבהלה מאד. היא היתה מסוג אותן הנשים, המעריצות מאד את הרהיטים. בשום אופן לא יכלה לצייר לה איככה זה לוקח אדם, ובפרט נער, ומפיל כסא בכונה ... היא התאמצה לנחמני, שהכל יבוא על מכונו בשלום, הכל ישכח, ובלבד שלא אאבד עצמי לדעת ושלא אגע בכסאות"* חוץ מזה עוד היה בנימין, כנראה, ילד חולני. דבר זה מתאשר גם מתוך הידיעות הישרות ** וגם מתוך התאור של אותו קונטריני פלמינג. "ימים שלמים כמעט שלא הייתי יכול לפתוח פה, לדבר או לאכול (זהו המצב של שבץ־העצבים שהיה אוחז את דיזרעאלי תכופות עד סוף ימי חייו). עד כמה שאני יכול לבחון עכשיו את רגשותי בזמן ההוא, השתערות־נכאים אלו היו באות עלי מתוך מחסור אהבה אלי. קראו לרופאים. התחילו המועצות אין קץ להן, כולם היו נבוכים והתמלטו בעזרת דוגמטיזמוס מחוצף. אני לא רציתי ולא יכלתי לעזור להם. בשכבי על הספה סגור־עינים כתפוס שנה, הייתי מקשיב לדבריהם. הם החליטו שאני סובל ממחסור אנרגיה בעצבים. שפת עלגים מוזרה, שמין האדם מובא לה לקרבן. עם כל רוך שנותי, כבר הבטתי על האנשים האלה באי אמון ובשאט נפש; אחרי

* "קונטריני פלמינג" חלק א' פרק ח'.

** M.-B. I, 21 בתוך מכתב זקנו הכותב בשנת 1816: "אנו חרדים מאד על בֵּן הקטן והדל, שהיה חולה מאד ... לבי חרד מאד בגלל דברי יצחק. ישמרהו האלהים".

כן עוד הוספתי להכירם ורשמי ילדותי הראשונים נתאשרו לי". *

אם נדון על פי "ויויאן גריי" ועל פי "קוניגסבי" היה דיזרעאלי מצטער מאד על שלא נכנס לאחד מ"בתי הספר הצבוריים" הקלסיים, שהיו נחשבים אז באנגליה כצעד הראשון בדרך השגת קריָרה נורמלית, ביחוד פוליטית, בשביל בני המשפחות ה"מהוגנות". שם נעשו ההתודעיות הראשונות ועל יסוד "שלטון עצמי" של התלמידים, מיוחד במינו, היה נרכש הנסיון הצבורי הראשון. קשה להגיד איך היה מרגיש עצמו שם באמת, הוא הענוג והרך באותה הסביבה, שבה "חרות" התלמידים – שענינה היה, דרך אגב, מאן דאלים גבר – היתה מצטרפת עם השתובבות הרצועה מצד המורים. "גריי רצה לשלוח את בנו לאיטון,** אבל אשתו היתה מאותן הנשים, המאמינות שבית הספר הצבורי זהו מקום בו צולים את הנערים חיים; ובעזרת הבכיות, בטוים דוקרים ותחנונים, נפתרה השאלה לטובתו של בית הספר הפרטי" ***

כבר בשנתו הששית, ואולי עוד קודם לזה הושיבו את בנימין באיזה פנסיון, – כנראה בשביל ילדות בעקר: "שלחו אותי שמה, יש לחשוב בודאי, כדי ללמוד לדבר".****

* שם.

** בית ספר ידוע באנגליה – המתרגם

*** ויויאן גריי I, II.

**** M.-B. I, 19.

משם עבר לבית הספר של הכומר הדיסידנטי פוֹטִיֶקָנִי. בבית ספר זה בחרו, כנראה, מפני ששם שלטה חרות ידועה לתלמידים בעניני הדת, – דבר שלא היה שכיח כל כך בימים ההם. לדיזרעאלי ולחברו היהודי – משה שַׁבְּוִי שמו – לא לבד שהורשה להם להמנע מן התפלות הכלליות, אלא עוד היה רב יהודי בא אליהם בשבתות ונותן להם לקחו. אבל בשנת 1816 אירע דבר רב־הערך מאד.

„לא גודלתי בין בני עמי; להיפך, השתדלו לעורר בי אי־אמון להם. רק שקול הדעת והשפעה נעלמה של הגזע הביאוני אל ההשקפות, שאני נלחם עליהן" *.

מובן, שיצחק דיזרעאלי בתור אדם תרבותי לא יכול להיות „אנטישמי" כאמו. הוא גם לא היה אדיש ביחס לשאלת היהודים. להיפך, היה מחבב את תנועת ההשכלה מבית מדרשו של מנדלסון, שכבר היו לו תלמידים גם באנגליה. ואולם ה„השכלה" וה„התבוללות" של אותו זמן רק קו דק היה מבדיל בינה ובין עזיבת היהדות לגמרה. הרי כך אירע להן לבנות מנדלסון בעצמו, כך אירע להיינה ולאחרים. יצחק דיזרעאלי בודאי עוד התחשב עם רגשות אביו ולהשפעתו של הלז צריך ליחס גם את הכנסתו של בנימין בבריתו של אברהם וגם לקחי הדת שנתנו לו על יד בית־הספר. ואולם המשבר גדל לאט לאט. מקצת בעלי־

* M.-B. III, 458 מתוך מכתב למרת ברידג'ס־ויליאמס מן 28 בפברואר 1853.

בתים של בית־הכנסת בביויס־מרכס, שאליו היה בא גם יצחק דיזרעאלי, התחילו לקבול על ה״צורה המכוערת של עבודת האלהים״*. יצחק דיזרעאלי, כנראה, נהה גם הוא אחרי הרוגנים, שביניהם היו גם אחי אשתו הבַּסֶוִים, אף כי לפי טבעו לא יכול להיות בין הקופצים בראש. דרושה היתה גסות מיוחדה מצד באי־כח האורתודוכסיה להוציא איש כזה מגדרו ולהביאו לידי פעולה. בשנת 1813 בחר ה״מעמד״ (מועצת הגבאים) ביצחק דיזרעאלי ל״פרנס״, הוא סרב לקבל ונימק את סרובו לא רק בזה, שהוא ״יושב אהל״ מטבעו, אלא גם בטעם הפרינציפיוני, מפני ש״לא יוכל להשתתף בעבודת האלהים, אשר בצורתה הנוכחית היא רק מעליבה את הרגש הדתי ולא מעוררתו״, ואם ״נשא עד עכשיו בדומיה קצת ממנהגי בית הכנסת המכוערים, לא היה זה אלא מחפצו לותר ככל האפשר לשם השלום, ובפרט בשאלות שבעצם אין לבו הולך אחריהן כלל״**. בתשובה על זה לא לבד שלא פטרו אותו מן ה״פרנסות״, אלא עוד קנסוהו בארבעים ליראׄ, שהוא מאן לשלם. בינתים מת בשנת 1816 בנימין דיזרעאלי הזקן וממש בשעה זו באו שוב גבאי בית הכנסת בתביעותיהם. אז דרש יצחק דיזרעאלי, שימחקוהו מרשימת חברי הקהלה. הריבות האלה נמשכו כמה שנים ורק בשנת 1821 עלה בידי דיזרעאלי

* Piccioto. Scetches of Anglo-Jewish History, p. 302

** M.-B. I, 22

לקבל את תעודותיו ותעודות בני ביתו*. אין להגיד, שחדל עם זה לחשוב עצמו ליהודי מכל וכל, – להיפך, עוד בימי זקנותו המופלגת ובהיותו כבר סגי נהור, בשנת 1842 השתתף בפתיחתו של בית־הכנסת ה״ריפורמי״, שהוציא לפועל את תביעותיהם של ה״משכילים״**. בבחינה פורמלית נשאר מחוץ לכל קהלה דתית. בדרכי חייו הוא, היה דבר זה אפשרי לגמרי. ואולם בשביל בניו לא היה בתנאים של הזמן ההוא באנגליה אלא מוצא אחד. (אנשים „מחוץ לדת״ לא היו סבורים להחוק ועוד פחות מזה לדעת הצבור). ואף על פי כן לא בנקל השלים יצחק דיזרע־אלי עם הצעד הזה האחרון והחותך את הגורל. ידידו, ההיסטוריקן הנודע שַרון טֶרְנֶר, הפציר בו ימים רבים. בלי ספק השתדלה בדבר גם האם הזקנה, – ה״אנטישמית״, שהכריזה על עצמה שהיא נוצרית (אף כי לא נטבלה) תיכף אחרי מות אישה. לבסוף הסכים יצחק, אם כי רק ל״מחצה״. כאלו אתה רואה בעיניך תנועת־יד זו: ״ההי כטוב בעיניכם עשו, ואותי בל תפריעו״. והוא נחפז לסגור דלת חדרו ולהשתקע בספריו, כדי שלא לדעת אשר אשר יעשה ברגע זה, – באמת הצדק אתם, אבל איזה דבר ״אוילי״ מנקר שם בלב... שרון טרנר לא נתן לחשוב הרבה: הוא הוביל את הילדים תיכף ומיד לבית הכניסה. בנימין הוטבל

* Picciotto, p. 300

** לוסין וולף, Vivian Grey, Iustrod, p. XVI

בשלשים ואחד ליולי 1817. יש לשער, שבגלל זה הוכרחו להחליף את בית הספר. בית הספר החדש היה גם כן של דיסידנטן, הכומר קוהן. כאן שהה דיזרעאלי קרוב לארבע שנים. את חוקו לא גמר. ויש ידים להשערה, שלדבר זה גרמה מין דרמה ילדותית ו„הופעה" ראשונה בעלת אופי מדיני, שעליהם מרמזים שני הרומנים האבטוביוגרפיים שלו.

„בכל מקום שבאתי ועל כל מדרך שעל הייתי מביט מסביבי ורואה גזע זר לי"*. הרגשה זו של ילד חולני מרוגז עצבים כמובן לא יכלה להמחות במי הטבילה, להיפך מעשה ההמרה רק הגביר את הסקרנות החולנית ביחס למצבו המשונה, ואת מצבו זה היו מזכירים לו. איננו יודעים היכן אירע המעשה המסופר ב„ויויאן גריי", האם בבית־ספרו של פוטטיקני או בבית־ספרו של קוהן, זאת אומרת: לפני ההמרה או לאחריה, אבל מעשה זה לוקח בלי ספק מן המציאות, אף כי מתואר הוא, כרגיל, בדרך הפלגה כמעשה גבורה נפלאה. גם ויויאן גריי וגם קונטריני פל־מינג בהכנסם לבית הספר מתחזקים על רגש חרדתם הראשון על ידי התאמצות אנרגית: „לירוא? להתכווץ לתוך עצמו? לברוח? לא יהיה כדבר הזה לעולם! הסתכלתי בהם ורעיון חדש עלה על לבי: הנה ברואים שהחלטתי לשלוט בהם. הם נגשו אלי בצחוק עצור למחצה, מבוהלים, מתלוצצים. הם העמידו לפני שאלות מגוחכות והבליות בקול

* קונטריני פלמינג .II, I

רציני ובפנים חגיגיים. אני השיבותי כמו־כן, ולפתע הרגשתי בנפשי כשרונות חדשים. נתגלה בי כשרון הדבור. דברתי עמהם בגסות רוח וקלות דעת, שהיו מוזרים לי"*. וסוף דבר היה ש"הילד המתרפק על אמו" הוא הכי חביב על התלמידים בבית הספר, אם כי תיכף ומיד מתכונן גם קשר כנגדו: "חושב עצמו למלומד — מצפצץ האחד; חושב עצמו לחכם — גועה השני"**. ויויאן גריי מתיצב בפעם הראשונה בראש האופוזיציה, — כנגד עריצותם של המשגיחים. בין שאר הדברים הוא מסדר חזיון תיאטרלי. ואנו יודעים, שאמנם היה זה בבית הספר של פוטטיקני. ו"מעשה שטן" — הציגו דוקא את "הסוחר מויניציאה", משה שַׁכְּוִי בתפקידו של שילוק ובנימין דיזרעאלי בתפקידו של גרציאנו***. מה נקל לשער, שעל יסוד זה קמה השערוריה, שגם ב"ויויאן גריי" היא קמה בקשר עם המחשבה על חזיון תיאטרלי, אבל בנוסח אחר קצת, — פשוט בגלל התערבותו של המנהל, שמי־שהוא לחש לו באזניו. המנהל אומר: "אני צריך להגיד, שבזמן האחרון נשתנה מצב הרוחות בבית הספר לרעה. לא אנסה לחקור ולדרוש אם אין בקרבכם איזה זר מסית ומדיח, אני רק מזהיר את ידידי הישנים מפני חברים חדשים". המלה ז ר

* שם VII, I

** ויויאן גריי I, III.

*** M.-B. I, 20

אינה מובנה כלל ביחס לויויאן גריי; אבל מובנה היא מאד אם היא מתיחסת לבנימין דיזרעאלי בעצמו. המסית הזר׳ — זהו האגיטטור היהודי׳ — בכל האזורים ובכל הגילים. והנה כבר מתפרצת נאקה ושריקה: „הלאה הזרים". ואולם כאן היא נפגשת בפעולה חוזרת׳ שלא תמיד מסוגלים לה נערים עברים וגם לא אלה שכבר גדלו. מכת לחי מצלצלת. וכאן שוב גם אנגליה מתגלית. הרי אי־אפשר שכולם יקומו על האחד. גם הזר זכאי על כך שישתמרו חוקי הקרב הישר והצדיקי. חגים את ה„עגול" וויויאן גריי נוחל נצחון מזהיר*. כל המחזה הזה הוא כמעט סמל לגורלו העתיד של דיזרעאלי.

ואולם אחרי כן בא מאורע כולו עגום. למרות נצחונו של ויויאני בקרבי רוב התלמידים מתחילים לשטום אותו. בדלים ממנו. והוא מתנקם בכרתו ברית אל המשגיח; שניהם מדכאים את התלמידים: בסגנון לא כל כך „נשגב" זאת אומרת׳ שהוא נעשה מלשין. וביום בהיר אחד „חמת העם" מתפרצת. בית הספר כולו מתנפל על ה„מרגל והבוגד". ואולם בידו של ויויאני התנוצץ קנה־רובה. פרט מילודרמתי זה בלי ספק בדוי הוא. אבל גם ב„קונטריני פלמינג" ימי שהותו בבית הספר גומרים בקטסטרופה: גבור הספר בורח מבית רבו. אפשר׳ איפוא׳ לשער שימי תלמודו של דיזרעאלי בבית הספר נגמרו שלא כהוגן. צריך בכל זאת להעיר

* ויויאן גריי I, IV, V.

בנימין דיזרעאלי בילדותו
על פי מיניאטורה של קוזביי
ברשותו של המיור קונינגסבי-דיזרעאלי והוצאת דז'ון מוריי

שדרמה ילדותית זו נקשרת בקונטריני פלמינג אל מאורע ממין אחר לגמרי. נפשו של קונטריני נקשרת אל חבר יפי מראה ואינו מוציא ידו מתוך ידו, מענהו בקנאתו, כותב לו מכתבים ארוכים, ופתאום הוא מתחיל להרגיש אליו רגש תעוב וגועל נפש*.

אבל גם רגש נורמלי הופיע בזמן מוקדם מאד. אמנם כאן היתה בלי ספק השפעה מן החוץ. די לסקור את תמונותיו של דיזרעאלי מימי הילדות כדי שלא יפלא בעינינו אם נמצאו נשים, שהרגישו בלבן שטף של „עדנת אם" לנער הזה. קונטריני ראה את כריסטינה הגדולה ממנו בשמנה שנים: „לא יכולתי לזוז ממקומי ולשוני דבקה לחכי. נשמתי בכבדות. פני חורו ונתעלפתי, כי פרץ הדם ללבבי. הרגישו בי, תפסוני והביאוני אליה. היא גנחה אלי ותישק לי. אבל אני לא יכולתי להשיב לה; כמעט שנאבדו לי חושי. היא שבחה מטוב־לב את הנער יפי־הפנים". בזה לא תם טוב־לבה. היא מוצאת את הנער בוכה בגן: הוא מתאונן על שאין איש אוהב אותו. „הכל אוהבים אותך, נחמדי — אני אוהבת אותך. — הה, כריסטינה, אהביני, אהביני נא לעולם. אם תחדלי לאהבני, מות אמות". אחרי כן מחזה הקנאות בחג הילדים, כשהיא יוצאת במחול עם אחרים. היא נכנסת אחריו בברחו אל חדרו, מרימתו כשהוא בוכה מעל מטתו ומושיבתו על ברכיה. „היא לא תלך

* קונטריני פלמינג I VII.

בלעדיו, בלעדיו תהיה כה אומללה, הרי היא כה אוהבת אותו". – "איככה אוכל ללכת ועיני כה אדומות?" — "לא נכון, הללו הן העינים הכי שחורות וקטנות. הנה אני רוחצת אותן במי קולוניה". — "הה, כריסטינה, הבאמת תאהביני?— "אני אוהבת אותך יותר מכל הימים. הנה אעשה לך את קווצותיך. המברשתך היא זו? מה מגוחכת המברשת הפעוטה. קונטריני, מחמדי, מה יפה אתה"*. לא הרחק ממעונו הלונדוני של דיזרעאלי היה גר הפרקליט אוסטן. אשתו שרה, צעירה, יפת תואר ובעלת כשרונות, אהבה לאסוף בביתה אנשים מענינים וגם היו לה אילו מכירים בין הסופרים והמדינאים. האוסטנים התודעו אל בית דיז־רעאלי בערך בשנת 1817, כשהיה בנימין דיזרעאלי בן שלש עשרה ושרה אוסטן בת עשרים ושלשה (ההבדל קצת גדול מזה שבין כריסטינה וקונטריני). דיזרעאלי התחיל לבקר בבית שרה אוסטן, כשהוא עוד רך בשנים, וכאן בודאי התחילו הצלחותיו בחברה. קונטריני בן החמש עשרה "ידע לשלוט בנשים באופן נפלא מאד. מהירות הדבור הנרגזת היתה במהרה לשטף מתמיד של דברי הבל קלים. חצוף הייתי וגס, ומהרה החליטו כולם, שאני מקורי ופקח חריף... בן חמש עשרה שנה הייתי כבר אחד מאותם הריקות הכי גנדרנים, הכי עזי־פנים והכי־מתועבים, המסתובבים בתוך החברה, כהסתובב גרגירי האבק בתוך

* קונטריני פלמינג IV, I.

קרני השמש״*. ואולם לא בזה בלבד עסקי על יד כריס־טינה החיה, מעיניו של הנער קונטריני שקועים גם בדמות אידיאלית, שהיא מופיעה לו בשם דמיוני ״אֶגֶרְיָה״. הוא בורח אל הגן, שוכב תחת העץ, מכסה את עיניו בידו; והולך ונטוה רומן דמיוני ארוך ומסובך. בנסעו ממעון־הקיץ עובר עליו יגון־פרידה דרמתי מעל ״אהובתו״ אגריה הדמיונית**. והנה מגיע היום, שהנער קונטריני מרגיש עצמו ״מדוכא על ידי הכח החיוני של יצוריו, אשר זוהר המחזות, שהללו מתנועעים בהם, מעור את עיניו. בקשתי דרכים להמלט מן הרוחות הפראיות, שבעצמי קראתי להם״. והנה: ״מוסיקה מסתורית הגיחה מן התוהו ובוהו, הכל היה להרמוניה, לסדר, לשלוה, ליופי. היצורים הפראיים נצבו והרכינו ראשם לפני יוצריהם, האומנם, האומנם... משורר אנכי?״ ואחר־כך: ״אין הם יודעים — החברה הקפואה והמטומטמת הזאת — אינם יכולים לצייר להם את הגסיסה של הספקות והיאוש, שהגורל נטל על הכשרון הצעיר.״ הדמויות המזהירות אינן עולות על הניר. ״נדמה לי שמחי מלא על כל גדותיו, ואולם לא היה בכחי לשאוב ממנו אף טפה אחת״. לבסוף, אחרי רוב נסיונות עלה בידו לתאר איך שהגבור בא לאכסניה, סועד את לבו בארוחת הערב, אבל, כמובן, אינו שוכב לישון, אלא פותח את חלונו.

* שם, XXIII, I
** שם, VI, I.

והאילנות „כסופי הירח״, ורוח קלה נושבת כאנחת חולה האהבה. אבל למחרת היום מתבאר למחבר הצעיר, ש„הגבור״ שלו לא יכול לאכול סעודת הערב, מפני שבריאת־עץ כזו לא יתכן שיתעורר בה אפילו תיאבון האכילה, ושגם לפתוח את החלון לא היה צריך, מפני שערב כזה היה עשוי רק לעורר גועל נפש *. חוץ לזה נלחמים בתאות כבוד סופרים גם החלומות על דבר פרסום ושלטון. קונטריני מדמה עצמו פעם בתור מצביא חיל מנצח עצום ופעם בתור מופיע על הבמה המדינית לקול רעש מחיאות כפים.

כגבוריו היה גם דיזרעאלי תלמיד גרוע בבית הספר *. צריך לזכור שלמודי בית הספר התיכוני בזמן ההוא נצטמצמו בעיקר בלמודי הלשונות העתיקות, שהיו נלמדות עם זה בשטה הדקדוקית הכי יבשה. בית הספר היה „הבית שלומדים בו מלים״ **. „בגלל השטה ההיא, היו המורים רואים את תלמידיהם כמכונות, שעליהן למלאות תפקיד ידוע; ותפקיד זה היה לשנן סכום ידוע של מלים. הם לא נסו כלל לבחון את תכונותיו האישיות של התלמיד או להשפיע עליהן. בשבילם היה שכל האדם תמיד ובכל מקום קרקע אחד, שזרקו בו תמיד אותם גרעיני הזריעה עצמם. ואת שכלי אני חשבו לאדמת צחיח, יען כי ראו שאין השמיר והשית שלהם צומח במקום שצריכים היו לזרוע

* M.-B. I, 20; ויויאן גריי I III.

** קונטריני פלעמינג, XIII, I.

שושנים. צמא הייתי לרעיונות ולא למלים ונתפרסמתי כנער עצל... לפעמים היו מספרים על אנשים גדולים, אבל הללו היו רק המפרשים ונושאי הכלים. יש שהיו משבחים ספר חשוב; ואולם תמיד נתגלה, שאין זה אלא קובץ של הערות".* ואולם האב היה מחנך טוב יותר מן המורים בבית הספר. בהדרכתו התחיל דיזרעאלי לקרוא ברצינות את הספרות הקלסית. כנראה ידע את המחברים הרומיים על בורים; בלשון היונית היה נחשל קצת. מיומנו, שהיה כותב באותו הזמן מענין לראות, איך שלא רצה להודות זמן רב בדימוסתינוס והיה מבכר עליו את "הנאומים המגוהצים והמוסיקליים של ציצרו". ואמנם הוא היה בכל ימי חייו קרוב יותר למלאכותיות רבת הכשרון של ציצרו מאשר לפשטותו הנשגבה של דימוסתינוס. אבל סוף כל סוף הודה בדימוסתינוס כמו שהודה אחר כך בסוף גם בגלדסטון, — והביע את ההבדל בין שני נואמי־המופת בדברים, שהיו מוסיפים כבוד גם לא לנער בן שש עשרה: "דברים נמלצים ומקסימים מאלה (דברי דימוסתינוס בנאום על הזר, במקום שהוא נשבע בגבורי צבאו של אַרפון) עוד לא כתבה יד איש, עוד לא שמעה אזן בן־אדם. סוף כל סוף אני מוכרח להודות שציצרו פחות בערכו מדימוסתינוס. בציצרו אנו נלהבים מדרכי הדבור הנהדרים, מגזרת המשפט החטוב בהתאמה הרמונית כל־כך, מדרכי המופת הדקים ומן ההערות הקולעות

* שם XII, I.

אל השערה. ואולם בקראנו את דימוסתינוס, אין מחשבתנו פנויה לכל הדברים האלו; דמיוננו מתלהט, התלהבותנו הולכת ומתגברת, ואפילו אני, המוכרח לחתור דרך כל היופי הזה והמלון המתועב בידי, — גם אני יש שגעגועים תוקפים אותי לאותו הזמן, שפיליפוס היה מלך במוקדון ודימוסתינוס הדמגוגוס באתונא״.* השתקעותו של ויויאן גריי בספרות הקלסית מביאתו לידי קפדנות ילדותית. פעם הוא מודיע לאביו, שהחליט להכנס לתוך תוכה של הפלוסופיה האפלטונית. אביו צוחק עליו ואומר שבכלל צריך היה לבאר מה הוא אומר לעשות מעצמו: ״אני מקוה שאין אתה מאותם האנשים המביטים בשויון נפש על גורלם של בני האדם ומבלים את ימיהם בהבלים של משחק השכל״. אם נשער שיצחק דיזרעאלי הוא המדבר מתוך גרונו של הורציוס גריי, צריך יהיה להודות, שעצתו לבנו לא היתה אלא פרי ״הכרתו את עצמו״ העגומה, בבחינת ״מבשרי אחזה״. איך שיהיה והוא הוציא את בנו בשעה הנכונה מן המבוי הצר של הקלסיציזם והעמידהו בשדה הרחבה של הספרות העולמית. ויויאן גריי מגיע אל הידיעה, שיש קלסיקים גם בשאר לשונות, מלבד העתיקות.** במקום הזה נגמר חנוכו בעצם. דיזרעאלי קרא אחר כך הרבה, אבל נשאר לכל ימי חייו רק אדם משכיל, יודע ספר. אסכולה

* M.-B. I, 29

** ויויאן גריי, I VI—VII.

מדעית לא היתה לו בשום מקצוע והדבר הזה בלי ספק גרם לאותו האימפרסיוניזם וחוסר השיטה במחשבה, שהצטיין בהם תמיד. ואולם בעוד הוא חולם חלומות, או דן עם אביו בדבר שדה פעולתו בעתיד, מתוך השקפה כללית על תפקידו של האדם בחיים, — הנה הופיעו מצד אחר נמוקים יותר מעשיים. יצחק דיזרעאלי היה יכול לחיות את חייו חסרי־דאגה בחברת ספריו; אבל רכושו לא היה מספיק כלל להבטיח מעמד לשלשת בניו ובת אחת. אחי האם, הבַּסְּוָנִים, אנשי מעשה ועסק, העירו את לבב ההורים שהגיעה השעה להושיב את בנימין על יד איזה עסק. בשנת 1821 הוא נכנס ללשכת פרקליטים ושוהה שם שלש שנים. לפי דבריו, לא התאימה עבודתו בלשכה לשאר עניני חייו. "את הערבים הייתי מבלה בביתי בבדידות ובקריאת ספרים. נעשיתי שוקע במחשבות ונרגז תמיד. אבי נסה ליעץ לי בשפה רפה שאכנס לאוניברסיטה. ואולם שעת גלגולי החיים כבר הגיעה. כבר לא יכלו לעשות עמי דבר". לאחד מבעלי הלשכה היתה בת לא־מכוערה. "הוא רצה מאד שאהיה לפרקליט. אחרי־כן, על הסדר, הייתי נעשה לשותף בלשכתם ועוד אחר כך, גם כן על הסדר, עוד דבר־מה". אבל העלמה בעצמה אמרה לדיזרעאלי: "יתר מדי בעל כשרון אתה בשביל עבודה זו. לא יצא מזה דבר". "נשארנו ידידים טובים. היא נשאת לבעל אחוזה ושני בניה נעשו לגנרלים ועבדו אצלי בהיותי למיניסטר. כך

המה החיים״.* בשנת 1824 עשה דיזרעאלי עם אביו ובלוית ידידו מֶרֶדִיט מסע־טיול על פני הרינוס ועל פני בלגיה. במכתביו לאחותו מספר דיזרעאלי בהתלהבות שוה גם על התמונות של רוּבֶּנְס ומוֹרַלְיֶס וגם על החזרת הפלמנדית. בכנסיה הגנטית, בהקשיבו אל התפלה ואל הרנה עם מוסיקה של מוצרט, לא יכול עוד לעצור ברוחו ו״כשהרימו את הצנצנת, כרעתי על ברכי״. במלין ״הארוחה נפלאה ובית הכניסה נהדר, והצדפות קטנטנים ונפלאים״.** בשני ירחי הנדודים על פני בתי כניסה, אספי אמנות ובתי קהוה הובא הקץ הגמור על הרעיון בדבר קריֶרה של פרקליט. ״בירדי על פני מי הקסם (של הרינוס), נגמר בדעתי שלא אהיה עורך־דין״.***

אבל מה יהיה? בקונטיננט לא נשאר בפני איש צעיר במצבו ועם תאות־הכבוד של דיזרעאלי, אלא להעשות ריבולוציונר. לא כן באנגליה. על פני דרכו עמדה קיר, אבל לא קיר של קני־רובים או של יתרונות פורמליים, אלא מחיצה לא נראית הגודרת בעד הדרך אל החוג העליון ששם כלי היוצר גם של השלטון וגם של המלחמה כנגד השלטון, גם של ״המשטר הקים״ וגם של ההתקפה כנגדו, — קיר של חוסר־שם, של מבטי תמהון מנומס ובת־צחוק

* לוסין וולף, ויויאן גריי, XIX.

** M.-B. I, 38.

*** שם, I, 42—53.

בָּזָּה קלה. קיר זה אינו עשוי להתפוצץ, נחוץ ללכת סחור סחור מעבריו. ודבר זה אפשרי הוא: „דם, מיליון או גאוניות", — אחת מאלה עשוי להביאך אל הרום. מכל עבר נשמעו קולות קריאותיהם של החיים. שַׁלְמָה תקופת הקפאון, ששרדה בימות המלחמה כנגד נפוליון ובשנים הקרובות אחרי שנגמרה. מפלגת הטוריים עדין אחזה מושכות השלטון בידה, אבל המיניסטריום של קַנִינְג, שנחלק מעל „הברית הקדושה" בפוליטיקה החיצונית, שבטל את הפרוטקציוניזם, ותבע שויון־זכיות לקטולים, כבר לא היה דומה לקודמים לו. ומסביב השתפכה תנועה רחבה בעד תקון הפרלמנט. „זוהי התקופה של השקפות מתנודדות ופרינציפים נתנים למחלוקת". היתה עליה גם בפוליטיקה, גם בתעשיה וגם בספרות: „כמה איום הדבר להחשל בשעה שבקרב הצבור שוררת רוח פעולה וכל יום פותח אפשריות חדשות בשביל עוז הנפש ואומץ הלב"... ואולם מה יועילו עוז נפש אומץ־לב, כש„העדרם של כמה ארגזי כסף נתעבים ושל כמה טפות דם־נבל מקלקלים כל גורלי"? אבל כאן נראה גם המוצא. הנה „חלפה מרכבתה הנהדרה של אשת אדם אשר עָבַד את כל מחפרות הכסף והזהב בעולם הנוצרי. הה, ויויאן היקר, קרא גריי, הרי זהו מה שנוסך רוח שכרון בראש כולכם. הכל רצים עכשיו לאסוף הון, ודוקא — מה שאיום ביותר — בזמן הכי־קצר. צמאון זה להתעשרות פתאומית גורם לפזור המחשבות, מסיע לרוח הפראית של

הספיקולציה, המשתררת מסביב לנו".* המדיניות של קנינג שהכיר בחרותן של מושבות ספרד לשעבר באמריקה התיכונית והדרומית ושעמד להן בפני ממלכות הקונטיננט, פתחה את הדרך לארצות אלו בפני ההון האנגלי. ובצירוף עם העליה הכלכלית הכללית התחילה תקופה של יסוד עסקים מבוהל וספסרות מבוהלת בבורסא. ל"הורציוס גריי", זאת אומרת: ליצחק דיזרעאלי, נקל היה לגמור את טיולו הפלוסופי עם בנו בהצעה להכנס לבית קהוה ולאכול גלידה. אבל בנו יכל להעריך כראוי את עצותיו המהוגנות רק לאחרי זמן, כשעברו עליו כמה וכמה מכות הגורל, שאמנם בכללם היו לו למועילים.

דיזרעאלי התחיל את "סער החיים" באופן הכי פשוט: בשותפות עם עוד שני רעים התחיל לעסוק בספסרות בבורסא. להצלחתו היתה תבוסתו קרובה ושלמה. הונם של המשחקים הצעירים היה מעט מאוד ובמשך ירחים אחדים אבדוהו עד הפרוטה האחרונה. התוצאה היחידית ממשחק זה בשביל דיזרעאלי היה חוב של כמה אלפים לירות, שהניח את היסוד להרפתקאותיו הממוניים ושענה אותו במשך כל ימי חייו. ואולם אם מלט הגורל את דיזרעאלי מקריָרה של ספסר, הרי נפתחה לו כאן דרך לקרירה אחרת, קרובה לה ולא הוגנת ממנה, אבל לעומת זה דורשת כבר "הכנה" ו"מומחיות"

* ויויאן גריי, I, VIII—X

ידועה, — זוהי הקריירה של נושא־כלים ספרותי בבורסא. נראה הדבר, שעוד בימי משרתו בלשכת הפרקליטים, התודע אל איזה בן־אדם בשם פוילס, בעל עסקים ממוניים גדולים מאד, שעסק בהפצת מניות של מוסדי תעשיה הררית באמריקה הדרומית. בעסק זה הרויח פוילס סכומים עצומים בהשתמשו ב„קדחת" הבורסאית. אבל ספסרות מבוהלת זו הגיעה במדתה לידי כך, שהתחילה כבר להיות מסוכנת, ושמועות עברו, שהפרלמנט אומר להתערב בדבר. הלורד־קנצלר הקפדן, לורד אֶלְדָן הזכיר על דבר החוק שיצא לפני מאה שנים בשעתה של „חברת הים הדרומי" המפורסמת. והנה כותב דיזרעאלי שלש חוברות אנונימיות על „מוסדי התעשיה ההררית שבאמריקה", „על עורכי־הדין והמחוקקים" ועל „מצבה של מקסיקה בזמן הזה". מובן, שהמחבר מתכוון רק ל„סיע בידי הפרינציפים הבריאים ולהלחם על מדיניות פקחית, בשעה שהבערות נעשית כלי שרת להנוגעים בדבר והאמת נעדרת מאלה, שהיו צריכים להיות סוככיה הכי־נאמנים". האמת הזאת, כמובן, כלולה בזה, שמוסדי התעשיה ההררית האמרקנית הם הכי מוצקים, והשליטים במקסיקה הם „פטריוטים נאמנים", והלורד אלדן הוא בער מדעת ובעל פניות רעות וכו' וכו', שמשפטיו הם „כל־כך מחוסרי יסוד עד שהשקר בעצמו צריך היה להאדים מבושת, וכל־כך מגוחכים, עד שהסכלות בעצמה צריכה היתה להתעצב",

כזה היה נסיונו הראשון של „הכשרון לגדופים" הזה, המצוין במינו.

מספור שבחיהם של מוסדים מסופקים, הקשורים בפוליטיקה של קנינג, ועד הספור בשבחיו של קנינג עצמו היה בשביל הדמיון הלוהט רק צעד אחד. אבל יתכן לשער גם כן, שאישיותו העדינה של המיניסטר הזה, מדיניותו הנועזה והרחבה עוררו באמת בלב דיזרעאלי רגשי חבה והתלהבות. מחברתו השניה הוקדשה לקנינג, — אמנם בלעדי הסכמתו. ואחרי זה נזדמנה קומבינציה מזהירה. אבי דיזרעאלי עמד ביחסי עסקים וידידות עם דז'ון מוריי, — מיסד הוצאת הספרים המפורסמה והמאסף Quarterly Rewiew (קימים עד היום הזה). דיזרעאלי ידע את מוריי מימי ילדותו ואביו היה לוקחו עמו אל המשתאות הספרותיים אצל המו"ל. החוברות נדפסו גם־כן אצל מוריי. והנה מופיע רעיון במחו של דיזרעאלי, הרעיון הכי־אסוני שיכול להופיע במחו של סופר בכלל ושל סופר מתחיל בפרט: ליסד עתון. מובן שהעתון אינו צריך להיות עתון סתם, אלא עתון מיוחד במינו: הוא צריך להיות כלי־מבטא „לכל אמריקה ולכל עניני המסחר", שמתגלמים, כנראה, בפוילס ובכנופית הספסרים שלו. עתון זה צריך היה להתחרות ב„טיימס" ולתמוך בממשלת קנינג. נפלא הדבר, שאיש־עסקים מיושב־דעת כמוריי נתן אמון לכל דברי החלומות האלו. הבחור דיזרעאלי עשה עליו רושם

מצוין: „מעולם לא פגשתי צעיר מבטיח עתיד נעלה יותר ממנו... הוא בעל השכלה רבה, מצטיין בעומק המחשבה, במרץ גדול, בשקידה והתמדה בלתי מיוגעת ועם זה הוא — איש מעשה. אצל צעיר בן־עשרים דעתו את בני האדם וכשרונותיו המעשיים ממש מפליאים. ומה שחשוב ביותר, מחו ולבו נשתמרו בטהרתם השלמה. נוסף לזה הוא גם בעל אופי מצוין; בני הנעורים מחבבים אותו והוא מתעלז עמהם כילד"*. האב שמח בהצלחת בנו: „חסרונו היחידי הוא — הנוער", הוא כותב למוריי, השקפותיו רחבות, אבל מיוסדות על ההגיון הישר". בסתר לבו היה יצחק דיזרע־אלי, כאביו של ויויאן גריי, עומד ותמה: „איככה זה יכול בן־שובב צעיר לאכוף את החמור הזקן הזה?"** דיזרעאלי סבב את התועדותם של מוריי ופוילס ובשנת 1825 נחתם החוזה על דבר הוצאת עתון בשותפות; השותף השלישי היה דיזרעאלי בעצמו, — לא ידוע בכספו של מי. בתור עורך החליטו להזמין את הפובליציסטן המפורסם לוקהרט חתנו של סיר ולטר סקוט, ודיזרעאלי רץ לשוטלנדיה, לבוא בדברים עם שני הסופרים האלו. הוא זהיר ושומר סודו במדה כזו, שבמכתבו הראשון למוריי הוא קובע כנוים מוזרים לשמות האנשים ובהם הוא משתמש במכתבים הבאים. דיזרעאלי התארח באחוזתו של לוקהרט וגם אצל

* M.-B. I, 67 (מכתב מוריי ללוקהרט).

** ויויאן גריי II, III.

ולטר סקוט בעצמו. וזה האחרון כתב אדותיו: „כאן היה חוטר מגזע אהרן, דיזרעאלי הצעיר. ראיתי בו סמל דמות אביו, לפי המימרא: בן צפרדע ובעצמו צפרדע". ואולם העסק נגמר, ואל לוקהרט נתקשר דיזרעאלי גם ברגשי ידידות. אבל כאן התחילה איזו אינטריגה כנגד המוסד החדש, טמונה באפלה כאפלתו של המוסד עצמו. ידוע רק דבר זה, שאיזה תפקיד באינטריגה זו מלא חבר הפרלמנט ופובליציסטן קרוקר, שהיה באותה שעה מזכיר במשרד הים. ואחר־כך נהרס כל הדבר בבת אחת. הבהלה הבור־סאית נגמרה ברעש מפולת ופוילס פשט את הרגל.

אבל לא זה בלבד היה כנראה הגורם להריסת עסקיו של דיזרע־אלי, שהרי מוריי ופוילס הוציאו בכל זאת את העתון, אלא שדיזרעאלי הורחק מכל השתתפות בו. העתון פסק לצאת אחרי חצי שנה ועלה למוריי בעשרים וששה אלפים לירה אנגלית. בתוצאות הדבר הזה נשארו רגשי משטמה מצד דזירעאלי לקרוקר ולוקהרט ומצד מוריי לדיזרעאלי. מוריי היה מרעים ושולח ברקים על ראשו של הצעיר, שעוד זה מקרוב היה לבו נמשך אחריו ונאחז בקסמיו. אם דיזרעאלי ראתה חובה לעצמה בפעם הראשונה והאחרונה להגן על בנה, היא כותבת למוריי, שרק על עצמו בלבד יכול לקצוף „אם חשב את בנה לאיזה יצור נעלה וקוה ממנו דבר־מה שהוא מחוץ לגדר האפשרות ובאמת לא מצא בו אלא בן־

תמותה רגיל עול־ימים, עול־ימים, עד מאד"*. דיזרעאלי התעצב מאד על הפרוד בינו ובין ידיד אביו מאז וכמה פעמים נסה להשלימו אליו, בחשבו שרק קרוקר ולוקהרט הקימוהו כנגדו. אבל מוריי לא רצה לשמוע דבר ורק דרש את התשלומים בעד הדפסת החוברות. דיזרעאלי יכל לסלק את חובו זה, 150 לירה, רק לאחרי שנה ולא עלה בידיו עד עולם לקבלו בחזרה מידי האחראים לו באמת (כנראה, מידי פוילס). נהרסו, איפוא, כל התקוות למעמד של כבוד. היחסים שרק החלו להתקשר, נהפכו ליחסי איבה ומשטמה, ושוב הוא בחור בלי־שם, רפה אונים וחסר כסף ומעמד ועוד עמוס חובות למכבירי.

אבל—איהם גאב איין גאטט צו זאגען, וואס ער ליידעט. "עכשיו כבר היה לו מה להגיד והעט בת־המרי התחילה פתאום מעצמה לרוץ על־פני הניר. "בתוך דממת הליל נצבה לנגדי דמות וזו היתה — אני בעצמי. אני — ועוד אחר.. המחשבות שלי והשאיפות שלי, אך דמיוני הקדים את עטי. דף רדף דף. במלאתי את הגליון זרקתיו על הרצפה. נשתוממתי בעצמי על המהירות הזאת, אבל להפסיק לא יכלתי"**. זה היה "ויויאן גריי".

שרה אוסטן, "ידיד נאמן ובעלת ברית" לדיזרעאלי, כמו שקראה לה היא בעצמה, לקחה על עצמה את הטורח

* 76, I, M.-B.

** קונטריני פלמינג, XII, II

לעבור על הרומן הזה ולסדרו אצל המו״ל קולברן. זה האחרון לא היה דומה במאום למוריי. הוא היה מו״ל מטיפוס אחר לגמרי, אחד מן הראשונים בין המו״לים בעלי הרקלמה. מאליו מובן, שאין להעריך את דרכי הרקלמה של הימים ההם מנקודת הראות של השקפות זמננו על הנמוסים הספרותיים. הכריזו מראש שעומד לצאת ״רומן סטירי מצוין מאד, שיופיעו בו על הבמה כל מפורסמי הספרות של הדור״. ולא רק עתוניו של קולברן רקלמו את הרומן בכל מיני תחבולות, עד לידי הדפסת ״מפתחות״ ל״ויויאן גריי״, זאת אומרת: חדות ופתרונים על דבר השמות הבדוים, המובאים ברומן ולמי הם מתכוונים במציאות, — אלא נוסד עוד שבועון מיוחד, (Star Chamber), מין ״ויויאן גריי״ מופיע לעתים ומוקדש לסטירה מרפרפת על עניני הספרות והחברה הגבוהה. אבל אין שום יסוד לבלי להאמין לדיזרעאלי, המבטיח, שהוא בעצמו לא היה שייך במאום לכל אותם ה״טריוקים״ של המו״ל. הוא קבל רק שכר סופרים מאתים לירה וכפי הנראה — למרות אמונת הרבים בימים ההם — לא השתתף כל עקר לא ב״היכל הככבים״ ולא בשאר עתוניו של קולבֶּרן.

אין שום ספק בדבר, שגבור הרומן אינו אלא דמות דיוקנו של המחבר בעצמו. ואף על פי כן זהו ״אני — ועוד אחר״. גורלו הוא ומוצאותיו בשעת נסיונו הראשון ל״תפוס את החיים״, שלא הצליח, הרגשות שעדין רתחו

והיו מלאים להט הכיסופים והמכאובים, התחילו כבר לפשוט צורתם האישית וללבוש צורה אוביקטיבית. ושאלת החיים הפרטית של המחבר מתחילה להתגלם בשאלת־חיים כללית של איש צעיר, המבקש לו דרך ומקום בחיים, — זו השאלה, שבנוסחאות שונות היא נעשית לענין הראשי ברובי חבוריו הבלטריסטיים של דיזרעאלי. כה עזה היתה המכה הראשונה, ששוב לא נמחה רשמה עד היום האחרון. ואולם כה עז היה גם הכשרון לשפוט את עצמו, שכבר בנוסח הראשון המוצאות הפרטיות עוברות ונעשות תאור אוביקטיבי, בלי חנינה ובקצת לעג אכזרי, מדברי ימיו של „גבור זמננו" ומן החברה הסובבת אותו.

„התבל היא צַדְפָתִי ובחרב אפתחנה" — באפיגרפיה זו מתחיל הרומן. ויויאן גריי מגלה תורה חדשה: „העושר—הוא כח, אומרים האקונומיסטים. והשכל אינו כח? שואל הפילוסוף. מדוע זה יקרה לעתים תכופות כל־כך ששכל עדין עובר על פנינו מבלי שנרגיש בו, מבלי שנכירהו? היו מדינאים שלא הגיעו לשלטון וגבורים שלא הגיעו לנצחון. פלוסופים גדולים מתו בעלית ביתם, והיו משוררים, שרק הטבע ענה להם בהֵדו. הסבה לכך היתה, שהאנשים ההם חשבו רק על אדות עצמם: בהשתקעם לעמקי נפשם הגדולה, לא שמו לב לשאר בני האדם. כן, אנו מחויבים להתערב בתוך העדר, אנו

מוכרחים לרדת למדרגת הרגשותיהם ולהתחשב עם חולשותיהם; מחויבים אנו להשתתף בצער שאין אנו חשים אותו ולשמוח בשמחתם של הסכלים. כדי לשלוט בבני האדם אנו צריכים להיות בני אדם בעצמנו. כדי להוכיח שאנו ענקים מוכרחים אנחנו להעשות ננסים... גם יופיטר בעצמו ברצותו לשלוט על האדם מוכרח היה להופיע בצלם דמותו של אדם, ולפעמים גם בדמותה של חיה, שכנראה, התאוות הכי גסות שולטות בה". אנו עומדים כאן על מפתנה של הפסיכולוגיה הרסקולניקובית ממש. ואולם מחשבות אלו צומחות לא בעליה בפטרבורג, לא תאות־בראשית פראית, כסויה רק כסוי קל בקרום דק של ספרותיות, מתפרצת כאן ממחבואה. הדם היהודי והסביבה האנגלית, אם כי אינם מְשַנים את עצם הפרובלימה, הם משנים בכל זאת את צורתה, — ובשנוי צורה זו כלולה כל התרבות. ויויאן גריי אינו בא אל „הזקנה", אלא אל האינטריגה המדינית. „בשעה זו רבים הם האצילים שרק שכל חסר להם, כדי שיעשו מיניסטרים. ומה הדבר שחסר לויויאן גריי כדי להגיע לאותה מטרה עצמה? השפעתו של אותו האציל. ואולם אם שני בני אדם יכולים לעזור איש לרעהו במדה עצומה כזו, למה לא יתחברו שניהם?... אני יודע לעוף על כרוב דמיון ואני יודע לנגן בכלי־הנגינה הכי משובח, — בקולו של האדם, באופן שאחרים יתחילו לאהוב את פרי

דמיוני. ואיני חסר אלא אחת: העזה, העזה טהורה ושלמה. וכי ויויאן גריי יודע מורך?״* — רומנו של דיזרעאלי עובר מחוג הסופרים והמו״לים אל חוגי הצבור העליון, אל חוגי המדינאים. ספק גדול הוא אם ידע המחבר את החוגים האלה מקרוב. בכמה מקומות היא מגלה את בערותו באופן מגוחך. צעיר, שבשיחתו הפרטית עם מודעו הלורד חוזר ושונה פעָמים הרבה כל כך: ״אדוני הלורד!״ כמו שעושה ויויאן גריי, ספק הוא אם היה מגיע אל מרומי החברה מלבד אולי בבית המשרתים. אבל מובן הדבר שאין זה מעיד על אופיו העבדותי של המחבר, אלא רק על זה, שאם אפילו היה לו דבר לפעמים עם לורדים, היו הללו רק דברי עסק רשמיים. בבקשו קרבת עלמה ממרומי החברה, מספר לה ויויאן גריי אנקדוטות מעולם הספרות, שיש בהן אולי כדי לענין רק את הסופרים, שהיו נאספים בביתו של מוריי. אבל מכל מה ששמע וראה בשעת המשתאות האלו ובאחוזותיהם של לוקהרט ווַלטר סקוט ובסלון לבני מרומי החברה ״כמעט״ של שרה אוסטן, ואולי גם בביתו של ״העשיר החדש״ פוילס, בצירוף למה שקרא ברומנים והוציא מתוך דברי לשון הרע של העתונים, — ידע בכל זאת דיזרעאלי לציר תמונה חיה כל־כך, שגם הקהל וגם הבקרת האמינו באמת, שאמנם אנשים חיים הם

* ויויאן גריי I, IX.

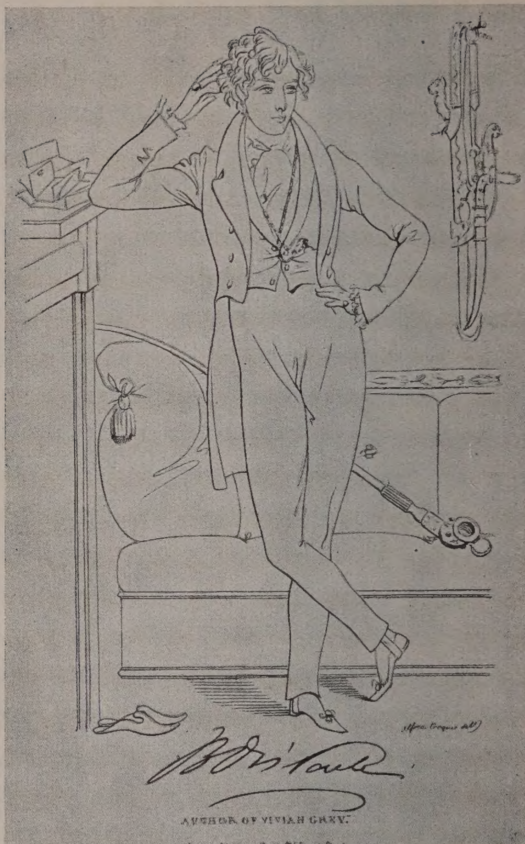
אשר הוציאם המחבר אל הבמה ואת מאורעותיהם האמתיים הוא מספר, והרבה אנשים גם „הכירו את עצמם" וחשו עצמם נעלבים מאד.

ויויאן גריי מוצא את „אצילו" במרקיז קַרַבַּס, שמוצאו ממשפחה רמה מאד. משלשת בני אביו, „הבכור היה שוטה מטומטם, אדם־גולם, ועליו היה לרשת את תאר הפאיר; השני היה איש מעשה ואותו הקדישו לבית הנבחרים; השלישי היה רודף זמה ושלחוהו אל המושבות". המרקיז, זה הוא אשר נחשב ל„איש המעשה", היה תופס מקום בישיבות המיניסטריונים, כל עוד שהממשלה היתה זקוקה לעירותיו הנמקות. אחר-כך הוציאוהו החוצה וזה כבר צבה מהוללות ומבטלה. אבל ויויאן גריי מעורר בו את תאות הכבוד ורוכש לו אהבתו על־ידי ציטטות מספרים שלא היו ולא נבראו, על־ידי רשימה עתונאית מתאמת לצורך השעה ועל ידי מין משקה חריף חדש שהוא משקהו. הוא אינו שוכח לרכוש גם את לבה של המרקיזה על ידי עצה מהוגנת שהוא משיא לה איך לרפא את כלבה הקטן. והנה מסתדרת מפלגה מדינית חדשה, מפלגת קַרַבַּס. בארמונו של המרקיז מתקבצים כל מיני לורדים וג'נטלמנים מרי נפש (בתוכם גם איזה „לורד ביקונספילד") ומלחכי פנכא שלהם מכל המינים, אנשים ונשים. ואולם כל החברה הנהדרה הזאת — ואפילו סיר פְלַנְטַגֶנֶט פיור, שבעורקיו נוזל דם עתיק כל כך, שהמבול הוא בשבילו מאורע לא רחוק ביותר — כופפת ראשם בפני

הגברת מיליון, שהיא באה בצניעות גדולה רק בשלש מרכבות, — לכל מרכבה רק שני משרתים. לא כן משפחת פרימיום (כנראה פוילס), שרק זה עשה עסקים נהדרים בהלוואות האמריקניות. מה יתן לו הסלון של אשתו, המלא תמיד באי־כח הריפובליקות המשתדלות בדבר אשורן ובדבר הלואות? בת־צחוק רק אז תוצק על שפתותיה של הגברת, כשהיא שומעת צלצול הדרבונות בנעליהם של האופיצירים מאותו הגדוד, שבו עלה סוף סוף לבנה לקנות לו תאר־מעלה. אבל ויויאן גריי יודע לכבוש גם את לבה של הגברת מיליון, — ומה שאולי עוד קשה מזה, הוא נעשה חסיד נלהב לתורתו המדינית־הכלכלית של חבר הפרלמנט סטפילטון תוד (זאת אומרת: צפרדע) שהכל מתמלטים ממנו לצד השני של האולם, — ובהזדמנות זו הוא ממלט מצרה את האריס האומלל, שאקונומיסטן זה רוששהו לפי כל חוקי המדע. בקצור: המפלגה נכונה: הרבה „השפעה" וכסף רב, חסר רק המח. באיזה מקום נמצא מדינאי בעל כשרון באמת, קלִיוֹלֶנד. אבל אותו המרקיז קרבס ובני מינו שלמו לו כבר פעַם בעד עצותיו ההגונות באופן, שהתמלא איבה ומשטמה לעולם כולו ונתכוץ לתוך ד' אמותיו באחד הכפרים באועלס. אבל ויויאן גריי עושה פלא: הוא נוסע לאועלס אל קליולנד — כנסיעתו של דיזרעאלי לשוטלנדיה אל לוקהרט — ופועל עליו שיקח בידו את הנהגתה של המפלגה החדשה. לשוא מזהיר אבי ויויאן את בנו: „החוג, שאתה

מסתובב בו – עדין אינו העולם כולו. האֲפרט שיצרת מורכב הוא בודאי למדי וברגע האחרון יקום בלי ספק איזה מכשול בלתי צפוי": כי "בהתחבר אגואיסטים אל אגואיסטים, מן ההכרח הוא שיקום ביניהם נגוד האינטרסים. חבתם — מקור אכזב. ואולם איבתם – חמת נחשים... השם הטוב והאושר האמתיים צריכים להתבסס על חבת הצבור... בן האדם איננו בריה כל כך גסה וגם לא כל־כך נעלה, כמו שהוא מדמה עצמו תכופות. לאמתו של דבר לא התכנית מכוננת את צעדיו, אלא הרגש. אם איננו מוכשר לחוש תמיד בצרכיהם של אחרים, הרי הוא נדון לנוד לעצמו. וברכת המָשחתים – זוהי קללת הנוחם."

והנה מגיעה הקטסטרופה – אך לא באופן פשוט כל כך כמו אצל דיזרעאלי עצמו בשעתו. הוא נזכר שברומן הרי צריך שיהיה איזה תפקיד לאשה. אבל כאן חסרו לו למחבר הצעיר כלי זיין, למרות כל הצלחותיו במרומי החברה. שוב הוא מגלה את מערומיו שלא מדעת. הילדה היפה, הנועזה, בת שבע עשרה, קינתיה קורטואן – שנדחקת לתוך מסכת הספור בדרך ארעית, כנראה רק בשביל העונג לתאר את דמותה – עלתה לו יפה: אחרי "נשים" כאלה היה המחבר בלי ספק מחזר הרבה. אבל הרי אי אפשר היה להעמידה במרכזו של הרומן. ואשת "החדות", מלאת־הכיסופים, שתאר המחבר, נהפכה לאיזה צלם בלהות. אותה הגברת פליכס לורֶן מתחילה, אין איש יודע משום מה,

תמונת בנימין דיזרעאלי בשער ספרו „ויויאַן גריי״
שרטוט של מֶקליז

לרקום מזמות כנגד ויויאן. והיא עצמה כורעת פתאום לפני קליולנד, הפונה לה עורף. ויויאן רואה את המחזה הזה והגברת לורֶן מתנקשת להשקהו רעל, אבל אחרי־כך, באותו ליל עצמו היא נופלת על צוארו. תקופת איזה חשק הזיָתי, מושפע מתוך העסק בחכמת הסתרים של הבבלים.

איך שהוא והמפלגה מתמוטטת. המרקיז מגרש את ויויאן בחרפה ומידי קליולנד הוא מקבל מכת־לחי. מובן מעצמו: דו־קרב, — וקליולנד מומת. ויויאן גריי עושה מה שמחויבים לעשות כל ה"מאוכזבים": הוא יוצא אל הקונטינגט.

כאן נגמר החלק האבטוביוגרפי של הרומן; שאר החלקים הם קובץ נמשך יתר מדי ומלאכותי לגמרי של כל מיני מאורעות, שהקשר ביניהם הוא, כנראה, רק בזה, שויויאן גריי, אף על פי שהחליט "לברוח מן החיים", האסון בכל זאת רודף אחריו תמיד. ואולם כאן זהו כבר רק איזה "גורל רע" חסר טעם. ידידו החדש של ויויאן מתגלה שהוא רמאי. העלמה האהובה מתה משום מה חבוקה בזרעותיו. ושוב הוא מתאהב וגם משיבים לו אהבה, — אבל ברגע זה מרחיקים ממנו את אהובתו: מתגלה שהיא נסיכה גדולה ולא יתכן שתהיה בת־זוגו. כל זה מתארע בלויתו של משרת מגוחך דוקא ובוכוחים ארוכים על ענינים כלליים שונים ולא מסוימים. והכל ביחד דומה לאותו הפטימה, שמציע החקרן בחלק האחרון, איזה בר־נש מתמיה בשם בקנדורף, להכנת הקשואים: "קחו קשוא ארוך בעל קלפה

דקה ושגרעיניו מעטים ככל האפשר. שש שעות לפני הסעודה הניחוהו במים קרים על פני טבלא של שיש. הסירו אחר־כך בזהירות את הקליפה, נתחו את הקשוא לנתחים דקים מאד, בללוהו בתוך פלפל לבן ואדום, במלח ובחרדל. יצקו עליו שמן וחומץ. אחר־כך פתחו את החלון הגדול לכל רחבו — וזרקוהו החוצה".

ברור רק זה, שדיזרעאלי חשב עצמו ל"נגוע הגורל" ואומלל כמו גבוריו. נכאיו לא עברו גם אחרי הצלחתו של הרומן, שבמשך שנתים יצא בשלש מהדורות. הבקורת פגשה אותו בכלל באי־רצון גדול. מתחלה שערו שהרומן נכתב בידי איש ממרומי הצבור ותופס מקום בגבוה. אבל אחרי שנתגלה הדבר, למרות כרכוריהם של המו"ל ושל שרה אוסטן לכסותו, מי הוא המחבר באמת, לא היה עוד גבול לקצפה של הבקורת כנגד ה"רקלמה שאינה יודעת בושת", "מגלת הדבה הגסה", "דברי הרכילות של המשרתים" וכנגד "חוצפתו" של המחבר. עוד גרוע מזה היה לעגו הקר והמתון של ה"קורטרלי רֶוְיוּ". בספור "קונטריני פלמינג" מתואר באופן גלוי מצב נפשו של המחבר הצעיר בשעה, ש"הירחון הצפוני הגדול גרשהו מהר הפַּרְנַסוּס": ב"חרדה ובתמהון אין גבול חשתי עצמי בפעם הראשונה בימי חיי קרבן ללעג שנון, אכזרי ולא יודע רחם. הרגשתי שמפשיטים מעלי את עורי חיים... הירחון נפל מידי, ערפל כסה עיני וברכי רעדו... הייתי מגוחך, אין מנוס

בלתי המות״* היה אדם אחד, שחוש דעתו יכולה היתה לעודד את הסופר עול־הימים ולשלם לו כפלים בער רדיפתם של המבקרים. אבל רק לאחרי חמש שנה, בימי מסעיו במזרח, שמע דיזרעאלי מפי אחד הבאים מוימר, ש״הזקן עצמו (גתה) וכלתו התפעלו מאד מויויאן גריי״. הם כללוהו בתוך הספריה הביתית שלהם והיו אומרים, שמכל הבלטריסטיקה האנגלית הם מבכרים אותו לבדו, לאחרי רומניו של ולטר סקוט. גתה מצא את הרומן הזה כ״הכי מקורי מכל מה שהופיע בזמן האחרון״.**

אחת מתכונותיו הכי מפליאות של דיזרעאלי היתה התמזגות של רגשנות העצבים גדולה מאד עם עקשנות מיוחדת במינה. פה נתגלה דבר זה בפעם הראשונה. התנפליותיה של הבקורת נסכו בקרבו רוח עצב נורא: ״צריך היה למות״; אבל הוא לא מת, אלא כמו להרעים את המבקרים כתב חלק שני לספרו. ואולם בחלק השני הזה מצא לנחוץ להשיב על טענותיהם של תובעי המוסר: ״אני ציירתי לי צעיר בעל כשרון, אחד מן הרבים בזמננו, שנשחתה בו נפשו בעטיו של הדור המלאכותי. זהו הדור שהוא משחת כולו לא פחות מגבורי. בכל מאורעות חייו של גבורי הוא ראוי באמת לרחמים וחנינה; אבל הוא צריך בכל זאת לקבל את ענשו. כשתארתי את מצב רוחו בימי

* קונטריני פלמינג.
** M.-B. I, 176,

נעוריו, כבר חזיתי מראש את תוצאותיו המוכרחות של מצב רוח זה ושמתי לבי אל העונש הצפוי לו באחריתו".* למרות כל הבאורים האלו היתה הבקורת בטוחה עד הזמן האחרון, ש"ויויאן גריי" היה, כדברי ברנדס, "תמרונים שלפני הקרב", ** ומתאר את חלומותיו שואפי הגדולות של המחבר ואת הדרך, שבה הוא מתעתד ללכת בחיי המציאות. לוסין ולף היה הראשון להראות על היחס הגלוי שבין הרומן ובין אי הצלחתו הקודמת של דיזרעאלי בחיים. לפי השקפתו "ויויאן גריי" הוא, להיפך, סקירה לאחור ולא לבד שאינו מביע העזה בוטחת בכחותיה, אלא להיפך, יש בו מעין הבעת נוחם וחרטה. ואולם אי אפשר בכל זאת לבלי להסכים למוניפני, שרגש החרטה והפסימיות מתגלה רק בחלק השני של הרומן, שמשם לקחנו את הדברים המובאים לעיל, ושנכתבו כבר אחרי התנפליותיה הקשות של הבקורת. רגש זה, שנתגלגל, כמו שראינו, במין חרדה תמידית מחמת רודפים, היה במקצת גם הוא תוצאותיהן של התנפליות אלו. ואולם משום זה דוקא אין החלק השני יכול לעמוד בשורה אחת עם החלק הראשון בבחינה אמנותית. הדבר היותר טבעי הוא לשער, שבחלק הראשון לא עמדה לפני המחבר שום מטרה כלל, לא מוסרית ולא אנטי־מוסרית. הוא תאר פשוט מצבי נפש והרגשות שאירעו לו בחייו בשעת

* ויויאן גריי V פרק א'.

** ברנדס, לורד ביקונספילד, קובץ הכתבים, כרך חמשי.

הצלחתו ולאחרי מפלתו, – הרגשות, שרשומן עדין היה כל כך חי בקרבו, שבודאי לא היה יכול עוד להסיק מהן איזו מסקנה מסוימה. ברור רק הדבר האחד, שבויויאן גריי צִיֵר דיזרעאלי לא את עצמו בלבד, אלא דמות כללית של „גבור זמננו”. ואמנם יש דמיון רב בין רומנו זה ובין רומנו של לרמונטוב. הצד השוה מותנה כבר בהשפעתו של בירון על שניהם: הלעג המר של האכזבה והמחאה כנגד ה„דור” מופיעים גם פה וגם שם במקצת כעין מודה ספרותית בלבד. ואולם ביחד עם זה גם פה וגם שם הם מבטאים את הפסימיות המיוחדה של ימי הנוער, שהיתה עוברת, כמו שהעיר על כך מצניקוב, על כל האנשים הגדולים. פסימיות זו היתה בלי ספק אורגנית ועמוקה יותר בלרמונטוב מאשר בדיזרעאלי, שאצלו הוא קשור באי־הצלחה חצונית. לעומת זה קבלה כאן אופי חריף ביותר, פיסי כמעט. ואמנם דיזרעאלי היה חולה כשכתב את החלק השני של „ויויאן גריי”. ביוני 1826 היה חולה מאד. האוסטנים הזמינוהו להשתתף עמם במסע לחו״ל. הוא קבל את ההזמנה בשביעת רצון רבה, כמו שאפשר לראות מתוך התשובה המבדחת: „לא יתכן להאריך במעלותיו של עצמו. ואולם אינני יכול להמנע מהגיד, שכשרונותי המרובים – אם לא להגיד הבלתי־תכליתיים – עדין אינם ידועים לכם ככל הצורך. ומה שנוגע לסגולותי המוסריות, יש בידי מכתב־מליצה יפה מן המקום האחרון שעזבתי בגלל התעלמותם של כפי

כסף. אין איש מסתפק גם כן בפכחותי וביושר לבי, אלא שאין למסור בידי את המפתח אל מרתף היין: מדה מגונה יש בי לגנוב יין, לשתות שכור ולנשק את המשרתות". הידידים נסעו לפריז. דיזרעאלי היה מלא התלהבות: "פללתי לראות לונדון שניה, ואולם אין כאן דמיון כלל. במרחק קצר כל כך והבדל גדול כזה בנמוסים ובדרכי החיים". הוא בקר כמובן את הלובר ואת האופירה. "בריאותו של אחיך הולך וטוב באופן מצוין – כותבת שרה אוסטן לשרה דיזרעאלי – הוא מתענג על כל דבר ורק זה מעט ערך בשבילנו תפלה בעד הבקבוק השלישי של יין בורגונדיה". אחר כך הרי האלפים, אגם גנף, שנמצא להם שם בעל דוגיה המספר אנקדוטות על בירון. ולהלן – המעבר לאיטליה, שכל כך הרבו לתארו ועדין לא נתאר כראוי: "לא יצויר מחזה איום יותר מזה שבמחצית דרכנו הראשונה. איומה געיתם של מפלי המים, המכוסים בערפל. כשהגענו למרומי המעבר (של סימפלון), הוטהרו השמים ושלגי עולמים נגלו לנו מסביב. מדבר גמור, מפלי המים רצים בין השלגים, ורק לעתים רחוקות אילן צומח אחד או שנים מבצבץ ביניהם. וכאן, בתוך התמונה החשכה, צף זר כחול – מבשר שמי איטליה". והנה "הרי ארגמן, אגמים מבריקים, מנזרים וארמונות על פני גבעות מיוערות, דרך לא גדורה, אף כי מוקפת עצי פרי רעננים, פעולה נפלאה של אור וצללים, שעל ידה כל גזע עץ נראה לך שחור כזפת וסבך העלים

גראה לך דק ושקוף לאור השמש; אלפי כפרים, בכל אחד בית תפלה עם מגדלים גבוהים וצרים, ואבטיחים עצומים יורדים תלוים על גבי הקירות – כל זה מפליאך כל־כך אחרי פסגת האלפים, ארץ השמש הזאת כל כך נפלאה היא אחרי האור החוזר בחורת המות של שלגי העולמים, שמוכרחים היינו להודות, כי הפעם לא הגזימו הפיטנים כלל וכלל". ולהלן – "האגמים, מילן, וירונה, ויניציאה, פלורנץ, פיזה וגנואה, המכתבים אל האב נעשים כעין קטלוג של תערוכות.

"אחיך התנהג כהוגן – כותבת הגברת אוסטן – ואולם לא טוב הדבר, כשחסר לו קרס בכתנתו, אז הוא מתחיל להתקצף באופן מאוים, ודבר זה מתארע אצלו בכל יום". בימי המסעים האלה נכתב, כנראה, החלק השני של "ויויאן גריי". המצב המדוכא, המשתקף בו, לא עבר על ידי הנסיעה. הטבת הבריאות לא החזיקה לזמן רב. שלשת השנים הבאות הן כמין מקום חלק בחיי דיזרעאלי. כמעט כל הימים האלה הוא חולה. "מחלת בני – כותב דיזרעאלי – היא אחת מאותם החולאים, שאין למצוא פתרון חדתם עד שהם עוברים לגמרי. בינתים הוא מוכרח להכנע ולסבול; הללו הם סמי מרפא מרים לטבע נלהב ומרוגז". "בשלשת השנים האלה – כותב דיזרעאלי למכרו – לא היה לי אף רגע אחד של הקלה, מבלי לדבר עוד על תענוגים; עכשיו עברו עלי כמעט שנה ומחצה בבדידות

גמורה. בתור תרופה אחרונה מיעצים לי אקלים חם"*. הפעם התחזק דיזרעאלי עוד יותר בהשקפתו על פעולתו המזקת של מין הרופאים: "רופא אחרי רופא בא, מנתח אחרי מנתח — ואין בהם מועיל. כל אחד הביע חות דעת מיוחדת ואת הפתרון האמתי לא מצא מהם איש. הם לעגו איש לאחיו שלא בפניו ודברו חלקות איש לרעהו כשנזדמנו יחד לועידה. האחד יעץ לי מנוחה והשני — תנועה. האחד אומר שצריך לעוררני והשני — שצריך להרגיעני. לפי דעת האחד הייתי צריך לרכוב על סוס כל היום ולפי דעת השני אני מוכרח לשכוב סרוח על הדרגש תמיד. הקיזו לי דם, הדביקו לי דפי־חרדל, הרתיחוני, ענוני ברעב, השקוני רעל, עשו בי אלקטריזציות וגלוניזציות ולעת צאת השנה חשתי עוד אותה העקת המח עצמה ונוסף לזה היה לי העונג לזכור, כי עברו עלי שנים עשר חודש ואף רעיון אחד לא הוצאתי לאויר העולם. כך יקרה תמיד כששואלים עצה מבני אדם, הדנים על יסוד דברים, שאינם דומים כל עקר למאורע שלך, ואינם משתדלים כל עקר לחדור לתוך אישיותו של החולה"**. אבל גם לאחרי שעברה המחלה במצב חריפותה, עוד נשארה חולשה תוקפת לעתים, שעליה מספרים דברי השתפכות הנפש אגב אורחא ב"דוכס הצעיר", שנכתבו באותו זמן, ושמביעים צער ויאוש עמוק:

* M.-B. I, 125

** קונטריני פלמינג VI, VI.

„איה גבורותי ושאיפותי, היכן הם חלומותי על הפרסום והתהלה? העולם מתחמק ממני ואינני יכול לתפוס את המרגלית בטרם תפול. אני יוצא מן העולם ואיש לא יזכרני, מלבד אלה שאין צורך להם בזר־דפנים כדי לכבד את שמי. חיי היו אי־צולחים וחסרי־ענין והכל נגמר בחזון בלהות במלכות הצללים של כליון חרוץ בטרם זמנו". המחבר אומר אל נפשו: „איני מצטער על עצמי; נבזה אני ולא ראוי לחמלה. אלפי שגיונותי, רבבות מעשי סכלותי, יצרי הרע בלי גבול, כדאים לגורל עוד מר מזה. אבל אַתְּ, אני מרגיש שבגדתי בך. אלמלי היית חיה בגוף מתוקן ממני, אלמלי היית קשורה למח לא כל־כך שובב ובדם לא כל־כך רותח, היית מגיעה לשם ולתהלה".

מהו „הכליון החרוץ בטרם זמנו", מה פירושה וענינה של ההקבלה בין „עצמו" ובין „נפשו", מהו הדבר שעשו „המח השובב והדם הרותח"? מה הן "רבבות מעשי הסכלות"? אי אפשר שכל זה יהיה מוסב כלפי אותו הענין הלא מוצלח של העתון, — ואפילו בהוספת הבקורת המעליבה על "ויויאן גריי". באותו המכתב לידידו, שהבאנו, הוא מדבר גם על איזה "גזר דין של הרופאים". מה היה ענינו של גזר־דין זה ובשל מה? כנראה, באה על דיזרעאלי איזו קטסטרופה אכזריה. כשהוא נפרד מ„נפשו", כשהוא מדבר על יציאתו מן העולם, אפשר לחשוב שהוא חושב עצמו כנדון למיתה. אבל הללו הם דברי מליצה. באגרותיו אין

על זה דבר בשום מקום. המחלה נתבטאה מתחלה בחולשה פיסית בלבד, ביסורים פיסיים (כנראה בכאב הראש), אבל זה גם עצם מהותה. לאחר זמן, בימי מסעיו בדרום, דיזרעאלי כותב פעמים אחדות שהכאב חדל והוא מרגיש עצמו בטוב, אלא שה"אויב" עדיִן במרדו עומד. ואולם אין בכל אופן לחשוב על דבר "מחלת נפש" במשמעותה העצמית של מלה זו. אמנם היתה תקופה (כמו שנראה מן המקומות ב"קונטריני פלמינג" המובאים לעיל), שדיזרעאלי חש עצמו כלקוי־השכל לגמרי (מצב שהיה תוקף אותו לפרקים, אם כי רק בדרך ארעי, במשך כל ימי חייו הבאים). יתכן שבזמן מן הזמנים היה המצב גרוע עוד יותר: כבר ראינו ב"ויויאן גריי" עקבותיו של "שגעון חרדת מרדפים". אבל גם לא זה היתה עצם מחלתו, אם לא עברה גם בשעה שכתב ספרו, וכשהיה בא בחברה בלונדון והלך למסעים בחו"ל. כנראה היה כאן רפיון־אונים כללי וחוסר כח גברא, שלפי אמונת החולה בעצמו – ואולי גם לדעת הרופאים – לא נתן להרפא ודן אותו למצב של בעל מוּם בבחינת־מה. דבר זה יש לו סמך במכתביו לאביו מזמן נסיעתו השניה, להיש־פניה: "אני מרגיש עצמי באופן מצוין. אבל מה יתן לי כל זה, כשמטרת כל יצור חי וקים סגורה בפני? ההתאוננות אין בה תועלת ולסבול כמעט שאין יכולת". ההיתה זו קטסטרופה רק של נוער "מוטרם" בלבד ושל זעזועי העצבים שבאו אחר־כך? צריך להעיר שמצבו של דיזרע־

אלי נשתנה במדה ידועה. בעד החלק השני של „ויויאן גריי" קבל חמש מאות לירה ואחר־כך עוד איזה סכום בעד „פופנילי" (ראה להלן). זה נתן לו את היכולת, כעדותו של לוסין ולף* (אגב, מבלי להביא הוכחה), לחיות חיים „מפוזרים" בימים שהיה בא ללונדון (אמנם לעתים רחוקות ולימים מעטים, כי בכלל היה גר כל הזמן ההוא בבית אביו, שכנראה בגללו הוא ששכר בשנת 1829 את בית־האחוזה בברדנהם). מצד אחר לא נגמרו עוד אז גם הרפתקאותיו הממוניות. כפי שנראה מתוך מכתבו לידידו מאז, אינֶנס, שעמו ביחד נסה לפנים את עסקיו הלא־מוצלחים בספסרות הבורסאית, עוד נשארו עמוסים עליו חובות מן הזמן ההוא, שהוסיפו לו צער ויסורים במצבו החולני. יש יסוד לשער, שבכדי להפטר מעול החובות רצה להשתמש בדרך עוד יותר פרימיטיבית ל„התעשר". הערתו השנונה ב„דוכס הצעיר" שבני אדם יושבים אל השלחן הירוק לגמרי לא מתוך חשק להרגשות חריפות, אלא כמעט תמיד מתוך שאיפה חמרית הכי גסה, — יש בה מבת־קולו של נסיון עצמי. והמחזה החזק ברומן הזה, המצייר את השכרון ממשחק הקלפים במשך שלשה ימים ושלשה לילות רצופים, מתואר באופן חי למדי. מובן שהוללות כזו יכלה רק להרוס את שארית כחותיו.

* הקדמה ל„דוכס הצעיר".

ואף על פי כן לא נכנע דיזרעאלי: „דבר מה יש בקרבי, שלמרות גזר דינם של הרופאים ולמרות המצב המדוכא, שאני נתון בו, אני חש, שיעלה בידי להתגבר על הפגע הרע הזה ושעוד עתיד טוב מזה צפוי לי"*. ובמצב זה עוד מצא די אונים לעבודה רוחנית, — וכנראה חשובה למדי. אם עד השעה הזאת חלם לכל היותר רק חלום לא ברור על דבר קריָרה מדינית, הנה עכשיו הוא מתחיל בפעם הראשונה להתענין בשאלות המדיניות בעצם. ספור „מסעיו של הקפיטן פופַנילי", שנדפס בשנת 1828 מעיד לפחות על בקיאות גדולה בספרות המדינית של הזמן ההוא. וחשוב לציין, שהתענינות זו היתה שלא.מתוך פניה עצמית כל עקר, שהרי דוקא באותו הזמן נראה היה, שצריך להפנות את הלב לגמרי מן החלומות על דבר קרירה מדיָנית. ביחד עם זה מכחיש החבור את האגדה האוילית על דיזרעאלי כאילו לא היה אלא סִיקָר בפוליטיקה ולא היו לו שום עקרים ושום עקר לא היה חשוב בעיניו. להיפך, הוא נגש לראשונה אל השאלות המדיניות דוקא מתוך הנחות עיוניות והופעתו זו הראשונה בשדה הפוליטיקה היתה שחיה „כנגד הזרם". היא נתכוונה כנגד שטת האוטיליטריזם, שדוקא בימים ההם התחילה לכבוש את הלבבות אצל אנשי המחשבה באנגליה, לאחר שעברה עליה תקופה ארוכה של איבה ולעג. שטה זו היתה סבורה ומקובלת לבני הנוער

* M.-B. I, 126

הרדיקליים ושמשה בסיס רוחני ל״רדיקליסמוס הפילוסופי״ החדש, שהעיק מצד שמאל על המפלגה הויגית הטרדיציונית והיה דוחפה למלחמה נמרצה על התקונים בפרלמנט. וכבר לא היה רחוק היום, ששטה זו נעשתה אמונת אומן לכל הבורז׳ואזיה הליברלית, זאת אומרת בימים ההם: לכל הכחות המתקדמים מתוך הכרה, שבמדינה. גם בתור איש וגם בתור בן מעמד ידוע צריך היה, לכאורה, דיזרעאלי, — זה הסופר היהודי בלי יחוס אבות ובלי הון — לעמוד בצדם של אלו. ואולם מגמה זו, ברציונליזם היבש והקפדני שלה, — שעוד נתבלט יותר על ידי דרכי ההרצאה של הנוטים אחריה, אשר שקדו על הדבר להלבישה צורה הנדסית דוקא — היתה למורת רוח לטבעו הרומנטי של דיזרעאלי. אבל צריך להגיד עם זה, ששאיפותיו הוא, כמו שיש לראות מן החבור הנזכר, היו בכל זאת רחוקות מאד מעקרי ה״משמרים״ בהחלט.

באי הדמיון יושב עם מאושר, שחננו האלהים במתנות הטבע די והותר, שאינו יודע ריב ומלחמות, שהוא כל־כך תמים ובלתי סקרני, שאין איש מאתו יוצא לשוט בים, והוא מתעלס כל היום באהבה ורקודים. ויקרה המקרה, שאחד מיושבי האי, פופנילי, בשבתו על שפת הים, ראה פתאום והנה ארגז עם ספרים לפניו, שהובא הנה על גלי הים מתוך ספינה שנטרפה. אמנם, כשפתח את הדף הראשון מספר תורת החברה והמדינה על פי שטתו של בֶּנְתַּם, רגש נעים

כל־כך תקפהו, שגם לא שם לב איככה זה נרדם ויישן. ואולם אחרי־כן נפתחו לפניו שערי החכמה והנה הוא בא אל בני עמו ומבאר להם עד כמה הם פראים אין חפץ בהם. הוא מוכיח להם, ש״בעקר צריך לשים לב לצרכיו של הצבור ולא של היחיד, ושהאומה יכולה להיות מאושרת מאד, תקיפה ועשירה, אפילו אם כל אחד מבניה הוא אומלל, משועבד ועמוס חובות״, צריך לפתח את מקורי העושר המקומיים, דרושים תקונים מן השורש, ואז, — ״תחת לבלות את החיים בבטלה ללא רוח ובתענוגים ללא תועלת, אנו יכולים לקוות, שנהיה שוט לכל הארץ ומקור אסון ופגע לכל העמים״, משיבים לו בצחוק ובפיהוק. אבל פופ־נילי אינו מתעצב אל לבו. הוא מתחיל בפרופגנדה בקרב בני הנעורים, ומהיות שעצם מהותה של החכמה החדשה כלול בזה שאין צורך לאדם ללמוד כדי ללמד לאחרים, מאחרי שכל דבר נלמד בנקל מן היסודות הכלליים בדרך הדדוקציה, — לא עברו ימים רבים וכל נערי האי נעשו למטיפים ומרציאי הרצאות, ולקול צעקותיהם הבוקע ועולה מכל פנה, לא יכול עוד אדם לחיות באי. לבסוף גרם הדבר לידי מרד הנשים שנשארו בלי בחורי־חמד, ומלך האי הטוב והרחמן קרא אליו את פופנילי והודיע לו, שהחליט ללכת בדרכי תורתו ולפיכך הוא ממנהו ראש למשלחת, אשר עליה לכונן את היחסים בין יושבי האי ובין שאר העמים. את פופנילי שולחים ומורידים אל הים בחליטה, מאשר בוטחים,

כמאמר המלך, שילמוד את חכמת הסַפָּנות באופן דידוק־טיבי. ואולם פופנילי בא בשלום לכרך גדול הֶבַבֶּבּ, עיר בירתו של האי וְרֶבְּלֶיזְיָה. להלן אין המחבר עומד עוד במחשבתו תחלה: הפולמוס כנגד האוטיליטריזם, — והוא הולך וכותב סטירה בכלל כנגד דרכי החיים באנגליה של זמנו ומחלק את מנותיו לכל חוגי הצבור במדה שוה. בבואו אל החוף מודיע פופנילי, שהוא היה לקרבן ל״חצר מלכות עריצה, לאריסטוקרטיה נעדרת יושר ולעם מוּתָע על ידם בחשך״ ,ממטירים עליו תיכף מטר זהב (רמז לקבלת פניהם של ה״נלחמים על החופש״, שלעתים קרובות לא היו אלא נוכלים פשוטים). יען כי הארץ הזאת, כך מסבירים הם לפופנילי, היא ״הארץ הכי־נאורה בתבל״. לעומת זה כשהם פוגשים בנגוע אלהים, המבקש נדבה, מיעץ לו בן לויתו של פופנילי ללכת לעבודה, בטרם הלקוהו עשר מלקות ברצועה. יען כי בארץ זו אין מתנהגים במדת הרחמים, אלא על יסוד עקרים בריאים של הכלכלה המדינית. העקרים האלה מתבארים לפופנילי תיכף, כשהוא רוצה לקנות ארנקי בשביל מעותיו שקבל במתנה. אך קצב לו החנוני את המחיר והנה חנוני אחר קופץ ומציע מחיר פחות מזה. והם התחילו להתחרות איש ברעהו, עד שאחד מהם נתן את החפץ חנם בלי כסף לגמרי ועוד הוסיף מטבע זהב מכיסו. בן לויתו של פופנילי מסביר לו, שזהו מה שנקרא ״חוק הדרישה וההצעה״, שהסוחרים מתרוששים על ידי חוק זה. אבל

המדינה עולה ופורחת· יען כי „ארץ זו היא הכי־סוחרת בכל התבל”· חוץ מזה הרי יש כאן גם משום עקר החופש· שלפיהו מספר שכורים פוחזים תפסו את כל הרחוב ודוחקים רגלי העוברים ושבים (רמז לאספות הרחוב· שהיו מתאספות בימים ההם בלונדון בלי סדר ומשטר מפאת ההעדר הגמור כמעט של שרות פוליצאי)· יען כי „ארץ זו היא הכי חפשית בעולם”· אלא שאחרי התרזה זו כנגד הליברליזמוס הבורגני אין המחבר מחפה גם על פשעיהם של המשמרים· פופנילי שם לב לאדם אדום־לחיים וכרסני מאד· מתגלה שזהו – אדון כל הקרקעות שבמדינה· והיה זה המעט· כי נדברו ביניהם כל התושבים לקנות את לחמם רק מידיו ובשביל זה עליהם לשלם את משקל הדגן כמשקל הזהב (רמז למס התבואות)· והם עוד מתגאים בעשרו של האדון הזה· מפני שהוא היה התושב הראשון באי וכל האחרים גרים עליו רק על־פי רשיונו· (רמז לאותה ההסברה העיונית· שעל ידה השתדלו להצדיק את שטת ריוח הקרקעות)· נוסף לזה הרי הוא מחזיק באיזו דרך נעלמה את כל המדינה· ישי, אמנם· בני־אדם· הכופרים לגמרי במציאותו ומחליטים שלא היה ולא נברא· אלא רק זיוף הוא· שמאחוריו מתחמקת כת של נוכלים ורמאים· ואולם הדבר הכי נפלא בארץ זו הוא· – פסל חי שהוא ההמצאה הכי כבירה של כל הזמנים וכל העמים· ראשו של פסל זה הוא של זהב (המלך)· גופו – כסף (בית הלורדים)· כרעיו – ברזל (בית הנבחרים)·

בני אדם מתוכחים על ערכם של החלקים האלה. ואולם את הפסל הזה היו הולכים ומתקנים כמה וכמה פעמים ועוד עסוקים בתקונו גם היום, מכניסים בו כל מיני מתכיות שלא במקומם ובאופן זה קבל צורה מכוערת לגמרי. אבל התושבים מוצאים שדוקא בצורה זו הנהו כליל־היופי והם שואלים ותמהים: וכי היה אדם בעולם יכול ליצור פסל כזה לפי תכנית במחשבה תחלה? בכלל באו תושבי הארץ הזאת לידי מסקנא, שכאשר הם מתחילים לדון בענינים אלו, שום דבר הגון לא יצא להם, ולפיכך צריך להניח הכל בידי המקרה (רמז כלפי תורת ה"התפתחות האורגנית" של החוקה האנגלית). בידו האחת של הפסל — חרב (הצבא) ובשניה הוא אוחז מחתת הקטרת (כנסית הדת השלטת). מקצת בני אדם מפחדים מאד מפני החרב ויראים אפילו לגור בשכנות עם כלי מסוכן זה. אחרים מחליטים, שחרב זו היא כל־כך מוחלדת, שבכל אופן אין בה כדי להמית ולבם הרד יותר כשהם נושאים עין אל המחתה כבדת־המשקל. אבל לדעת אחרים דוקא מחתה זו היא הנותנת סעד לפסל ויתכן שהיה עומד רק בסיועה בלבד, גם בלי הכרעים. לפסל מספרים, שמלך הצפון טובח את נתיניו. כולם מתקצפים וקוראים שאין לסבול את המלכים השולטים לבדם. הפסל מחליט לשלוח פלוגת הצי. אחר־כך באים ומספרים לפסל, שנתיני המלכות הדרומית, בקבלם את תורת הפסל, טובחים את מלכם. הכל מסכימים שצריך לשמור על הסדר והנתינים

מחויבים להכנע לשלטונות. הפסל מחליט לשלוח פלוגת הצי. אחר כך באים ומציעים את חשבון ההוצאות של שתי המשלחות ואז הכל מתחילים להאנח ולאמר, שבעצם הדבר מה להם ולכל אותם המלכים ולנתיניהם. קצת נחמה הם מוצאים רק בזה, ששתי הפלוגות של הצי באמתו של דבר לא הצילו לא את המלך ולא את הנתינים ורק הכריחו את שתי הארצות לקנות כמה חתיכות של סחורה בלה, — דבר שדרך אגב הוא מועיל מאד להתפתחות הציביליזציה בארצות ההן. בסוף הדברים בא פופנילי לידי הוכחה, שהארץ יכולה להיות אמנם בעלת ציביליזציה גבוהה מאד, אבל אנשיה „מלאכותיים" מאד.

בשום פנים אין להסיק מכל זה, שהמחבר הצעיר אבד את אמונתו במולדתו. להיפך, ההתענינות בפוליטיקה ובהי־סטוריה הביאוהו לידי התמסרות נלהבת לארצו. פתוס ישר־לב נשמע לנו מדברי „הדוכס הצעיר": „הה, ארצי ומולדתי. אף כי האקלים המזרחי והגזע הדרומי נסכו דם רותח בעורקי, אבל בשבילך הוא נוזל. אני שש על זה, שאבותי הנרדפים נטעו את גזעם העתיק אל חופיך הזועפים, שלא כסו אותם בחרפה. חוקיך הישרים רוו את צמאון החופש של נפש שוקקה ומתקוממת. בשפתך העשירה מחשבתי מוצאת לה בטוי מוסיקלי. כָּמֶהַ אני לקשור את גורלי בגורל מלכותך זקופת־הקומה*. אבל בדברים אלו אנו

* „הדוכס הצעיר" III, פרק י"ח.

רואים גם כן שהתחיל כבר דיזרעאלי להגות מחשבות על דבר מוצאו. בתקופת "ויויאן גריי" רק רגש מעורפל על דבר "זרותו" היה דופק בו. עכשיו הוא מבין גם את מקורו של רגש זה. אין לנו שום עובדות, שיספרו על דבר פגישתו עם אנטישמיות גלויה. אבל בשובו לזכור את כל המאורעות של אי־הצלחתו ושל הסכסוכים הרבים שהיו לו, הרגיש, כנראה, דבר־מה, שלא בא לידי בטוי, איזה משפט קדום שלא יצא ממחבואו. ובתודעתו המזועזעת של חולה־עצבים נתעוררה הפסיכולוגיה של היהודי הנרדף: "העט נופלת מידי הרפה ואני חש עצמי מן הכי־מוגרים בגזע הנופל"*. ואולם נפלא הדבר, שאף פעם לא עלה על דעתו להסתיר את קשריו אל אותו "הגזע הנופל". להיפך, למן השעה, שנתברר לו, לאותה "הנפש המתקוממת, שרותה חוקיה הישרים" של אנגליה, כי מוצאו היהודי עומד לו לשטן על דרך הצלחתו, התחיל דוקא להכריז תמיד על מוצאו ולהדגישו. ועם התעוררות ראשונה זו של ה"רגש הלאומי" קם מתרדמתו גם ה"רעיון הציוני": הרעיון ללכת אל ארץ האבות. לעת עתה עדין לא היתה כאן שום אידיאולוגיה, בחליו שאף פשוט אל שמש הדרום, שמש "ארצו", בתקוה למצוא שם מזור לגוף ולנפש. ללבו של עול־הימים הגלמודי הזה הגיע ראשיתו של אותו זרם הרגשות המעורפלים, שתקפו לאחרי ששים שנה חלק מן האינטליגנציה העברית

* שם IV, פרק ז'.

בימי „חבת ציון האוטופיסטית“. וכאותה האינטליגנציה התחיל גם הוא להתענין במאורעותיהם של החפושים הציוניים. אבל, – גם כאן נתגלה אותו „הטבע המתקומם“, שהבדיל את האנגלי הזה הבדל בולט מכל חולמי הגיטו וחצי־הגיטו. – הוא נמשך לא אחרי דמותו המיסטית־החדתית של שבתי־צבי, אלא אחרי המאורעות שכמעט נשכחו לגמרי של דוד אלראי, אשר נסה במאה הי“ב למספרם להקים את מלכות ישראל בכח הזרוע.

ככל „הציונים“ נתקל גם דיזרעאלי מתחלה בצד החמרי של השאלה. בשביל הנסיעה דרוש היה כסף, הרבה כסף. אפשר לשער איך שהתיחס יצחק דיזרעאלי לשאיפות רומנטיות אלו, הקשורות באיזו הזיה „יהדותית“. בתוקף דעת, שלא היתה שכיחה אצלו לגמרי, הביע את סרובו המוחלט. ואולם לא לחנם נצטרפו בדיזרעאלי ה„רומנטיקה“ ו„הריאליזם“ בעונה אחת. עוד נשארה לו „האם הזקנה קולבֶּרן“, המוכן ומזומן תמיד לשלם שכר הגון בעד מחברת קלת־דעת ומענינת. כתוצאה מזה נברא ה„דוכס הצעיר“.

„דוכס“ – קרא יצחק דיזרעאלי, לפי המסופר, – „וכי מה יודע זה על הדוכסים?“ ובאמת לא אירע לו בודאי לדיזרעאלי בזמן ההוא לבוא בחברתם של דוכסים; ואף על פי כן לא היה כבר הרומן החדש מחיי החברה מזויף כל כך כמו „ויויאן גריי“. הצלחתו של „ויויאן גריי“, אם כי סקנדלית למחצה, גרמה לפרסומו של המחבר וגם הכניסה

לו חוג מעט של מכרים. בין השאר התודע גם אל אדוארד ליטטון־בולֶור, איש צעיר ממרומי החברה, עשיר ותופש־עט, שזה רק נתפרסם על ידי ספורו הראשון „פֶּלְהַם". פעם אחת אכל דיזרעאלי את ארוחת הצהרים בביתו של בולֶור בחברתם של עוד שלשה צעירים: הנרי בולֶור, טשרלז וִילְיֶרס ואלכסנדר קוקֶברן. לאחרי שלשים וחמש שנה נזכר דיזרעאלי בסעודה זו ובמה שעלה להם לחברת הצעירים האלה: „אני הייתי פעמים מנהיגו של בית הנבחרים. אדוארד בולֶור היה למזכיר הממלכה. הנרי בולֶור הוא עכשיו ציר המלכות בקושטא. טשרלס ויליֶרס — חבר הקבינט ואלכסנדר קוקברן הוא הלורד השופט העליון באנגליה". בשעת הסעודה הזאת היה דיזרעאלי לבוש, כמו שמספר הנרי בולור, „במכנסים מקטיפה ירוקה, בחזיה מצבע הקנריא, בנעלים נמוכות וקשורות בלולאי כסף, בשרוולי־סלסלה — וקווצותיו תלתלים". „קשה להגיד מהו הדבר שהניעו להופיע בגיהוץ מסולסל כל־כך ושמעתה הוא הרגל תמידי לדיזרעאלי במשך שנים רבות. יתכן מאד שהיתה כאן תכנית במחשבה תחלה, כמו גם בהתנהגותו המתחצפת בכונה. דיזרעאלי הבין שבתור צעיר שוקט וצנוע לא יגיע לידי רום מעלה לעולם. צריך היה „להפליא את הבורגני" ולהכריח את בני האדם, אם ברצון ואם שלא ברצון, לשום אליו לב. אבל יתכן גם־כן, שהיה כאן רצון להדגיש „על אפם ועל חמתם" את ה„מוצא האקזוטי" על ידי תלבושת

אקזוטית בכונה" תשומת לב כללית – אם לשבח ואם לגנאי – אמנם השיג על ידי כך בלי שום ספק. פעם אחת בא דיזרעאלי לאכול לחם אצל ידידו מֶרֶדִיט. זה האחרון מספר: "דיזרעאלי הלך על פני רחוב ריג'נט המלא אדם, בזיג תכלת, במכנסים של תכלת־חורת תפורי סלפי האפנה של אנשי הצבא ובאנפילאות שחורות עם פסים אדומים". "הקהל פנה לי בכל מקום את הדרך, ספר אחרי־כן. דומה היה כמי ים סוף המתבקעים ומפנים את הדרך לבני ישראל; עכשיו אני יודע על פי הנסיון איך היה הדבר". *

המסכת, שעליה נארג הספור ה"דוכס הצעיר" לוקחה, כמו שקים את הדבר ל. ולף, מתוך מאורעות חייו של בן אדם אחד בשם בול־דגֶ'נס, שבמשך שנים מועטות אִבֵד הון רב, בעקר על בנינם של בתים מפוארים וארמונות. ואולם אישיותו של הגבור והדרמה של נפשו, שוב נושאים עליהם חותמה של אבטוביוגרפיה, אם כי בצורה הרבה יותר מופשטת. לפנינו עוד פעם עול־ימים מזהיר וחומד־כבוד, המבלע לעצמו. ושוב זהו הנזק, הבא מ"מח שובב ודם רותח", שהגיע גם לדיזרעאלי ושעל אדותם הוא מדבר, כשהוא נוטה מדרך הספור ושופך את נפשו במליצות. ואולם הדוכס סֶן־גֶ'מס אינו זקוק לכבוש החיים. יתום מאביו, יורשו של תאר־מעלה מרומם ושל עושר עצום, הרי הוא שולט בהם מתחלתם. החברה הגבוהה כורעת ברך לפניו.

* M.-B. I 124.

ומענין הדבר שדיזרעאלי מחלק לו גם תפקיד של מחוקק המודה, — תפקיד שבודאי חולם עליו גם דיזרעאלי בעצמו, כשהוא משקיע כל כך כחות־המצאה בסדור תלבשתו. הדוכס משתמש לרוחה בכל הטוב הנתן לאדם על ידי העושר והמצב הגבוה בתוך החברה בצירוף אל החריצות והטעם הטוב. הוא בונה לו מחדש את ארמון ירושתו בלונדון, למען עשותו לפלא האמנות, והוא מקבל בביתו את אנשי־המעלה כולם. הוא קובע כללים לעצמו: לא ללכת לשום מקום, אלא לאסוף את הכל לתוך ביתו. וכל זה עודנו מעט. בטילו פעם רוכב על סוסו, מצא חן בעיניו כפר אחד בסביבות לונדון והוא מחליט לבנות לו שם ארמון, שיהיה כליל היופי הקל ותמצית התענוגות, — בשביל מעשי נערות קלי־דעת ביותר ובשביל חברת מרעים הקרובים לנפשו ביותר: „מתחלה עברה שמועה, שהחברה הצואולוגית החליטה להושיב שם נמר בסביבתו הטבעית. חרדה אחזה את התושבים ברֶדְגֶ׳נט־פרק. בעלי הבתים הורידו את שכר הדירות והאזרחים פנו בפטיציה אל המלך. אחר־כך נתברר שהדוכס סֶן־גֶ׳מס בונה לו ארמון. תושבי רדג׳נט־פרק ששו ושמחו. בעלי הבתים הגביהו שוב את שכר הדירות והאזרחים החזירו את הפטיציה. אֲרַבֶּלָה, אשת החן וטובת הלב, שאישה בגד בה והיא בגאון לבה שומרת לו את אמוניה, — מתמסרת לדוכס. לשם יהירות בלבד הוא כובש עוד את לבה של „צפור גן העדן" — מזמרת מפורסמה

שכל אירופה כורעת ברך לפניה, והוא מושיבה בקנו הנהדר שמחוץ לעיר.

אנו מוצאים כאן שוב פעם משפט קשה על עצמו. גבור הספור יש לו כל והוא מתענג על כל – מה שהגורל מנע מאת המחבר עצמו. דיזרעאלי כאילו מודה כאן בגלוי על חשקו לכבוד, להוד חצוני, לשלטון. ותוך כדי דבור הוא גם משפיל את ערכם של הדברים האלו, בהיות לו העוז להודות, שלא המוצא הירוד והעוני הם הגורמים לאסון, שהרי גם הדוכס יכול להיות אומלל בחיים.

אחרי כל נצחונותיו של הדוכס הוא נתקל בפעם הראשונה במכשול. הוא מתאהב בעלמה תמימה וישרה, בתו של אפוטרופסו הזקן דַקֶר, שהיה כפוי טובה כנגדו. מענין, שדַקר ובתו הם קתולים. ראינו מה גדול היה הרושם של סדר התפלה הנהדר בבית התפלה בגֶנט. הוא נמשך בלבו אחרי ההוד האמנותי שבכנסיה הקטולית, היודעת לזעזע את הנפש כל־כך. שאלת שווי זכיותיהם של הקתולים שנפתרה בשנת 1829 היתה מן השאלות הכי חריפות בחיים המדיניים של הזמן ההוא; במלחמת המפלגות בגלל השאלה הזאת העמדה הפרובלימה הכללית בדבר שווי זכיותיהם של בני הדתות כולם, שבה היה תלוי גם פתרונה של שאלת היהודים. ואולם דיזרעאלי ראה בזה, כמו שנראה מתוך חבוריו הבאים, פרובלימה עוד יותר עמוקה. הקתולים באנגליה גם הם היו בזוים ונרדפים על מסירותם ל„אמונתם

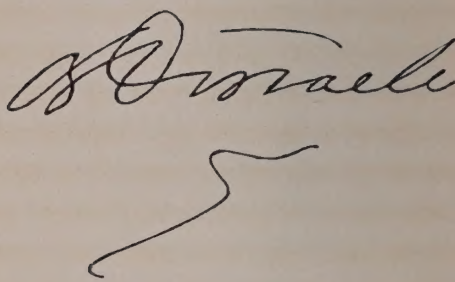
העתיקה", שממנה צמחה הכנסיה האנגליקנית, כמו שהנצרות צמחה בשדה היהדות.

מעי דַקֶר מסרבת לדוכס בהחלט. ואחרי זה אהבתו אליה מתלקחת עוד ביתר שאת. ובאותה שעה הוא נעשה קרבן לאינטריגה מסובכת מאד ומשעממת במדה רבה, שרקם כנגדו בעל ארבלה, לוציוס, שגם הוא חושק במעי דקר. לוציוס גונב את לבו של הדוכס ואת אשתו הוא מפתה לקבל ממנו גט. במקרה מציל הדוכס את מעי מהצקותיו של לוציוס, נלחם עמו ונפצע. נוסף לזה גם רכושו של הדוכס נתרושש על ידי הוצאותיו המרובות לאין קץ. הוא מתחיל לשחק בקלפים, מאבד את שארית הונו ומסתבך לגמרי. ועכשיו מתברר לו שכל שלטונו בחברה, שהיה משתמש בו בטעם טוב כל־כך, לא היה אלא דמיון כוזב: את מקומו בראש חברת בני הנעורים העליזים תופס איזה סכל, שאין בו דבר מלבד הממון.

ואולם דיזרעאלי חשב להכרח לתקן "גמר טוב" לספורו. במצוקתו פונה הדוכס לאפוטרופסו הזקן בבקשה שיקח עליו את הנהלת עסקיו; הלז מסכים בגודל לבו ומקבלהו בסבר פנים יפות. הדוכס עושה מעשה מרומם מעין מסירת נפש, כשהוא מסיע לקרובה של מעי, שהוא חושבהו למתחרו המוצלח, להבחר אל הפרלמנט. הוא נזכר גם בחובותיו לצבור ובמרכבת דואר פשוטה, במקום שהוא

שומע חרפתו מפי הנוסעים, שאינם מרגישים בו, הוא נחפז לבוא ללונדון ונושא נאום בבית הלורדים לטובתם של הקתולים. ומעי היפה משיבה אז אהבה לדוכס „שנהפך בו לבר". בעלה של ארבלה מת בשעה הראויה, ובשעה הראויה מתאהב קרובה של מעי בארבלה וזו משיבה לו אהבה; דַקר מכניס סדר בעסקיו של הדוכס וכו' וכו'.

אכן, אם אפילו קדמה מחשבה טובה ליצירתו של „הדוכס הצעיר", הרי התגלמותה של מחשבה זו ודאי שלא עלתה יפה, כי נעשתה העבודה בחפזון וברשלנות, כלאחר יד. דיזרעאלי חשב אז רק על נסיעתו והרומן הזה היה בעיניו רק כאמצעי להשיג את הכסף הדרוש לו לנסיעה. לאחרי שנה כתב לאחותו: „אינני מתענין כלל ב„דוכס הצעיר". לא תליתי בו את שמי הספרותי הטוב. אחת הוא לי מה שיארע לו. מתחלה ציירתי לי את הגבור כטפוס של בני הנעורים בזמננו; אבל אחרי שתי שנים של התבודדות בימות המהפכות הללו, הושׁשני, שקפצה עליו זקנה". ואולם הבקורת נטתה דוקא לספור זה חסד הרבה יותר מאשר ל„ויויאן גריי". בתוך הקהל היה ה„דוכס הצעיר" חביב מאד: אחות דיזרעאלי, שכמובן היתה מתפעלת מן הרומן למעלה מכל גבול, כותבת: „בכל מקום בואנו אנו נתקלים ב„דוכס הצעיר" ושומעים את שבחיו". אילו אמריקאים גם ספרו לה, שה„דוכס הצעיר" נעשה שם

עצם חתימתו של דיזרעאלי

ספר מצוי בכל בית והאמריקאים לומדים ממנו את הנמוסים היפים".

קולברן שלם בעד הרומן הזה חמש מאות ליראֿ. בעשרים ושמנה למאי 1830 יצא דיזרעאלי בחברת ידידו מאז׳ מרדיט׳ ארוסה של אחותו׳ למסעיו בים התיכון דרך הגיב־רלטר׳ .

ארץ האבות

וּבְכֵן, רַק דֶּרֶךְ אַחַת לִי נִשְׁאָרָה:
הָלֹךְ מִזֶּה, לְאָן? וְכִי לֹא אַחַת הִיא,
אֲמִינָה אוֹ אַשְׂמָאִילָה! רֶגֶב מְעֻפָּרָה
הוּא הַנִּשְׁאָר כָּאן, — וְלֹא הִיא, לֹא הִיא!

לרמונטוב.

ראשיתה של הנסיעה היתה עשירה ברשמים נעימים. דיזרעאלי התעלז על האקלים הדרומי ועוד יותר מזה שמח על גלוי שלא פלל לו: ה„הכרה" שהיתה עדין רחוקה ממנו בלונדון נמצאה לו דוקא בפנה הנדחת, כמו שהדבר נוהג פעמים רבות. עול־ימים, כמעט בלי יחסים, אובד בתוך המון הסופרים המתחילים בלונדון — ואולם כאן בגיברלטר, ראה והנה הוא כבר מפורסם. הוא כותב לאביו: „פה מביטים על „ויויאן גריי" כעל היצירה המובחרת של המאה הי"ט. מזה אתה יכול לדון על רומם של החיים הרוחניים במקום הזה. מתחלה בקשתי סליחה, מלמלתי אלה דברים

על דבר הנוער וכו׳ כי התביישתי באמת. ואולם לתמהוני הגדול ראיתי שהם מדברים בתום לבי. אז שניתי את הטון בעוד מועד, העמדתי פנים של חשיבות נוראה והחילותי להתנהג כבן השמש, כהישפני בפֶּרו״.

בהתאם לזה נשתנה כמו במגע קסם גם מצבו של דיזרעאלי בחברה. הוא נעשה בן־בית אצל מפקד המבצר. כאן הוא נעשה באמת סמל הגיהוץ בשביל פקידי הצבא המשתעממים עד מות. ביחוד על ידי שני מקליו, האחד לטיול הבוקר והשני לטיול הערב. בתכונתו הידועה של דיזרעאלי דרושה היתה רק הסכמה קלה מצד אחרים, כדי שיופיע בכל מלוא עזותו. עם האנגלים עוד התהלך כאנשים אחים, אבל ביחס אל הספרדים לא היה לו צורך לעצור ברוחו. בקדיקס מצא דיזרעאלי את הגוברנטור כשהוא קורא איזה ירחון אנגלי עם ציורים ותמונות מאלג׳יר ומודות לחודש יוני. הגוברנטור התקשה לדעת מי הם האנשים האלה (המצוירים לשם הוראת דרכי המודה), אם אין אלו בני האדם שבאלג׳ירי. והנה השתדל דיזרעאלי במשך חצי שעה להוכיח לו שאמנם אלו הן המודות שבאלג׳ירי. הוא בקר את שיביליה, את גרנדה ואת קורדובה. התפעל ממוריליו ומנשי ספרד וממנפותיהן המקסימות, ״שיש בהן כדי להוביש את תכסיסיו של צבא־רוכבים. היא פותחת את המנפה בחגיגיות לאטית ובחן מתכוון של הטַוָס. רגע היא מנפנפת בכל מתינותה של יפת־תואר

עצלנית, ורגע – בכל פזיזותה של אשת חיל ערנית. לפתע היא סוגרת אותה בתוך המית סער ואתה מתבהל וקופץ ממקומך, ותוך כדי מבוכתך מקשקשת לך דולוריסה במנפתה על כתפיך; אתה פונה אליה וכאן נוגעת בך פלו־רנטינה במנפתה אל הצלע. זוהי לשון שלמה, שבה אפשר להביע את הרגשות הכי דקים ואת המאוים הכי לא־צנועים... נוסף לזה אין כלי הזין הזה מיוחד כאן לנשים בלבד. מובן, שרכשתי לי מנפה גם אני ומקלי מקנא לה".

בכלל מצאו חן בעיניו מאד חיי העצלות ושינת הצהרים הקצרה ומשתה התה תחת כפת השמים, שאינו פוסק כל היום, והטיולים המואטים „באור הקודח והריחני, עד שאורח לא־נראה (רוח ים קלה) בא פתאום במעופו ונוגע במקל קסמיו... אז הכל מתעורר ומתמלא חיים: הקידות והנשיקות ונפנופי המנפות ודברי לשון הרע הנעימים על הידידים הנעימים". ואחר־כך – ל„אור הירח החם, בטרם ימות רעד מיתרו של הכנור האחרון וכל עוד לא העירוך מהלומות השעון בבית הכניסה מחלומותיך; ובכן, בתוך זרם רך של עדינות, אור, קול מנגינות ואויר טהור, שוקע וחולף היום הספרדי". „זוהי ארץ של כיסופים שקטים". „כאן בכל רחוב עומד פיגרו ועל כל יציע יושבת רוזנה" – ואל כל אלה עוד שרידיה של הארכיטקטורה הסרצינית עם כל הזכרונות שתקופה זו מעוררת בלבו של היהודי. באלהמברה המפורסמת התהלך דיזרעאלי על פני אולמי ההיכל ברגש גאון כל־כך ובשבתו

על כסא השולטנים קרא בקול בוטח כל־כך: „זהו — ביתי״, שבצירוף אל מראה פניו הדרומי, האמינה הזקנה, המנהגת את האורחים בארמון, בכל תום לבה, שהוא מבני בניהם של המוירים העתיקים.*

אין זאת אומרת שלא שם לב גם לצד השני של המטבע. קשה לתת בפרוזה אחת ציור יותר מזהיר ובולט ממצבה של הארץ: „תחת שלטון רפה־כח נתפורר הצבור ליסודותיו שמבראשית, והשוד נעשה לעסק מכובד יותר מן המלחמה, שהרי השודד מקבל שכר ולחיל אין נותנים את שכרו״. „זוהי מדינת שודדים ומבריחי מכס. בכלל אין הם הורגים את הנפש רק משכיבים את האדם על הקרקע ומריקים לו את כיסיו. ואולם אם לא מצאו אצלו לפחות שש־עשרה דולרים, הם יורים בו: זהו המחיר שקבעו. סכום זה ממש אני נושא בכיסי תמיד, וחפצים אני לוקח עמי כל כמה שאפשר להכניס לתוך הנֻדה האדומה, שנועדה מתחלה בשביל קני־הרובה״.

בגרנדה נפגשו הנוסעים עם איזה ספרדי חשוב שעבר בלוית אשתו ובלוית עבדים מזוינים ועשרים איש אנשי צבא: „היא הראתה לנו פנים שוחקות מאד, מפני, שכנראה, בטחה יותר בשני האנגלים וקני רוביהם, מאשר בכל חיל הרגלים הספרדי המהולל בדברי הימים. היא לא ידעה שאנחנו פחדנים בפרנציפיון. אני אולי יכולתי לברום קצת

* M.-B. 149. I

את גבורתי בשביל דו־קרב או מלחמת תנופה, אבל חשבתי שחיי כדאים הם שיעלו בחמש לירות דמי פדיון לראש השודדים. למרות יפי תארה ונועם מליצותיהם המאוחדות, — שהיו סבורות לנו ביחוד, מפני שדברו רק ספרדית, — יצאנו בכל זאת לבדנו. הופיע הירח; מתחלה היינו מלאי חרדה, כי ידענו, שחבר שודדים תקיף מחכה על אם הדרך לאותם הספרדים החשובים... פתאום מודיע מורה־דרכנו, שהוא מקשיב קול דהרות סוסים. Ave Maria. לא היה ספק, שהם הולכים ומתקרבים, אבל רעשו כבר יותר מדי. עמדנו מתוך פחד ואני כבר הכינותי את כיס כספי. נתגלה שזו היתה להקת ממוסים, ההולכת לקורדובה. הם נסעו עם כל הכבודה, התלבשת, התפאורות, הסצינה והמכונות, — הכל עמוס על גב פרידות וחמורים, מאחרי שמסלות מתוקנות אין כאן... זה הזכיר לי את סֶרוַנְטֶס. בהמשך הדרך פגשנו שירא של סוחרים מזוינים; הם העמידו משמרות, כאלו שבמחנות צבא ממש, וכמעט שלא ירו בי יען כי לא עניתי כרגע על הקריאה: "מי זה ההולך". אחר כך נפגשו לנו כומרים נודדים שברכונו, ואחר־כך נטינו מן הדרך. תעינו כל הלילה כולה ורק לעת בוקר נתקלנו באכרים ישנים בשדה; בסוף כל הסופות ישננו שינה יפה בהניחנו את האכפים למראשותינו".

בריאותו של דיזרעאלי הוטבה. הוא התענג בכל לבו על "הארץ שבה המאורעות המוזרים הם חלק מן החיים

הרגילים", אף כי בכל זאת "אין מקום יפה כברדנהם וככל אשר אחוש עצמו בטוב בגופי כן תרבה תשוקתי לשוב".

באויגוסט הגיעו הנוסעים לאי מלטה ושם הלך דיזרעאלי לעשות בקורים, כשהוא לבוש "חולצה ספרדית, מכנסים לבנות ואזור של כל צבעי הקשת. בתלבשת זו עבר בגאון על פני לַה־וַלֶט; כמעט חצי אנשי העיר רצו אחריו, ולפי דבריו, פסק כל המסחר בעיר". בתלבשת זה עצמה בקר אצל הגוברנטור, שאמנם בדחהו כל כך עד שהגנרל הזקן היה מתגלגל ממש על פני הדרגש מצחוק, וכמובן הזמינהו כבר לעת הערב. אכן, דיזרעאלי לא תמיד הרגיש בעצמו מהו הרושם שהוא עושה על אחרים בהתנהגותו המוזרה. דג׳מס קליי, (ברוב הימים גם הוא עסקן מדיני), שנפגש עם דיזרעאלי ומרידיט ונקשר אליהם בידידות באי מלטה, מספר בזכרונותיו: "אי אפשר היה למצוא בן אדם יותר פשוט ונעים כדיזרעאלי, בהיותו עמנו לבדנו; ואולם בתוך החברה קשה היה לנשוא את גאון לבו. הוא עורר כנגדו התמרמרות חריפה בבית ועד האופיצרים, שגם שמה נכנס לאכול לחם בתלבשתו האנדלוזית, עד שחדלו להזמינו עוד, "את הפרחח היהודי החצוף והארור הזה". ואולם התנהגות זו – שטה היתה לו בה. "בני הנוער כאן, זאת אומרת: פקידי הצבא, אינם עושים כלום מלבד המשחק בבילירד ובקלפים, הרכיבה והעישון. למען לשלוט בבני האדם צריך אחת משתי אלה: או להתעלות עליהם בדבר שהם עוסקים

בו, או לבזות את עסקיהם אלה. קליי עושה את הדבר הראשון ואני — את השני, ושנינו חביבים.״

ממלטה יצא דיזרעאלי באניתו של קליי ובלבו חפץ מוזר לגמרי: להכנס בתור מתנדב אל הצבא הטורקי, שנלחם אז במתקוממים באלבניה. איזו הדרך באה לו חבה כל־כך גדולה אל הטורקים וחשק מלחמה גדול כל־כך, אין איש יודע. לאשרו נגמר המרד באלבניה, לעת בואו שמה, ולא נשאר לו אלא לבקר את הויזיר הגדול בתחניתו הראשית: ״אי אפשר לי לתאר לכם כמה פחות, כמה ״סֶלִיקְטַרים״ וכמה ״אַגָאִים״ עברו לפני עיני; כמה מקטרות נתנו לי לעשון וכמה כוסות־קהוה לשתות וכמה ממתקים לאכול... שבוע תמים הייתי בתוך ״לילות עָרב״: תהלוכות שכאלו, תלבשות שכאלו, ארחות גמלים שכאלו! ומה יגדל עוד העונג כשכל־כך מחבב אותך אדם, הגוזר בכל יום ראשיהם של חצי אנשי הפלך. נעשיתי טורקי גמור, אני נושא טְבול על ראשי, מעשן במקטרת שארכה שש אמות, ושוכב סרוח על פני הדרגש. אני מוצא את מנהגי העם הזה, אהבתו למנוח ופנוקים, שהם מתאימים לגמרי להשגותי אני על דבר הנימוס היפה ועל התענוגים, ואת היונים החלותי לשנוא שנאת עולם. אין אתם יכולים לצייר לכם את עשרה ורוב גוניה של התלבושת המזרחית. כשהלכתי להתיצב לפני הויזיר הגדול, בררתי לי תלבושת כזו, שהטורקים בעצמם נשתוממו עליה. לפני דלתותינו נאסף

המון רב ואני הוכרחתי לצאת אליהם ולפרוס בשלומם בתנועת הראש. היונים האמינו, שבאנו לשם משא ומתן על דבר המלך החדש (מלכות יון הוכרה אז למלכות חפשית) ואני חושב שאלמלי היה בידי סכום מיותר של חמשה ועשרים אלף לירות, הייתי יכול להוסיף על כאב־ראשי, בהניחי עליו כתר מלכות". האומנם האמינו כך היונים או לא האמינו, אבל הרושם שעשה דיזרעאלי בתלבשתו של „האדם המזרחי" על אותם „אנשי המזרח" בעצמם אינו בגדר הפלא. הנה מה שמספר מרידיט על התלבושת הזאת: „כתנת אדמדמת עם כפתורי כסף גדולים, מכנסים ירוקות עם זר של קטיפה, מטפחת־משי אלבנית עם ציציות ארוכות מכל מיני צבעים, וחגורה על ירכו; נעלים טורקיות אדומות וממעל לכל זה עוד חולצה ספרדית מרוקמת ופתילים תלוים לה מעבריה" בתלבשת זו „השתחויתי בכל חציפותה של רחוב סֶן־גֶ'מס לבר־נש קטן־קומה, לבוש בפשיטות, בעל פנים זועפים, מקומטים ומלאי דאגה". אדם זה, הויזיר הגדול רשיד־פחה, ש„לדברי הקונסול האויסטרי, טבח במשך שלשת הירחים האלה — ולא בשעת מלחמה — יותר מארבעת אלפים נפש, הידועים לו, להקונסול עצמו", הגיד לדיזרעאלי, ש„כל מטרתו היא להשכין את השלום בעולם וכל מאויי נפשו הם להביא את האושר לבני האדם" — והם נפרדו כידידים. מלא תוכן יותר מזה היתה השיחה עם איזה ביי, שהנוסעים נכנסו אליו בהיותם רעבים בדרך.

מבלי דעת אף מלה אחת טורקית, היו מוכרחים במשך שעה שלמה להחליף עם הביי העויות־חן ומקטרות, עד שהופיע בלבם הרעיון המוצלח לכבד את המושלמי המאמין בכוס יין־שרוף; אז באה ארוחה וגם.... יין, וכולם יחד שתו לשכרה עד "דלא ידע".

התלהבותו של דיזרעאלי ממראה ארץ הקדם, מקצתה בתום לב ומקצתה בלי ספק עשויה במתכוון מפאת שייכותו גם הוא אל "עם מזרחי", נתקררה קצת ברשומי ארץ היונים: "אני כותב לכם מן המפרץ האמברקי, במקום שהמנצח המפונק נתפרסם בתבוסתו יותר מפרסומם של אנשי מלחמה גסים בנצחונותיהם. מקום זה אמנם ראוי היה ליפיה של קליאופטרה, זהרו השוקע של הערב היוני מפזר אור חם על פני אלפי כפים ולשונות־ים נהדרים שרבבות גונים משחקים בזהרי הארגמן של שרטוטיהם, למול עיני — האלימפוס, גבעתו הגאיונה מזהרת למול קרני השמש קצה החוף מכסה מעיני את האיים אוליס וַספו. אני מביט בתמונה זו ובחרדה אני נזכר בתענוגות הפראיות והחיים הסוערים, שרק זה עזבתים. אני שב אל הרגשות, שרק בהם לבד אני יכול למצוא את האושר ואותם דוקא החליט הגורל האכזר למנוע ממני עד עולם. אני נע ונד כדי למצוא את בריאות גופי, כאותו הנוסע בן אלמות, שחפש אחרי חוף מולדתו זה, שאני מביט בו עכשיו. אִבַדתי כבר חמש שנות חיי ויש שאני חושב, שנועי־ונודי יארכו כימי נועו־ונודו של אוליס".

הנוסעים סרו לנַבַּרין, שהיה כבוש באותו זמן (אחרי המלחמה בעד שחרורה של יון) על ידי הצבא הצרפתי. ״מצאנו כאן את הצרפתים בכל הדרם. במקום, שהתמוגגו לפנים השפרתים ביסוריהם (סְפַּקְטֶרְיָה), הקימו הם בתי קהוה וביליארדים, ויום יום הם עורכים נשפים במערת ניסטור בפילוס״. מובן שהנוסעים בקרו גם באתונא, שרק זה היתה במצור וכל בתיה נשארו בלי גגות: ״מסביב לחרבות אקרופוליס מתגוללים מאות כדורי־תותח. ואף על פי כן מקדשו של תיזיאוס נראה, במרחק לא רב, כאלו רק זה נגמר בנינו על־ידי פריקלס. מכל מה שראיתי התאימה אתונא יותר מכל לציור דמיוני ולמשאלת נפשי״. ואולם הפעם לא יכלו גם יפי הטבע והדר האמנות למלא את חסרונה המורגש של הציביליזציה החצונית הבזויה: ״אינני יכול לתאר לכם את התלאות המזומנות לאיש נוסע בארץ יון בזמן הזה. מאושרים אנו, כשאנו מוצאים בכלל מנוח לראשינו בלילות, ואף פעם עוד לא מצאנו בית, שלא יהיה מלא מפה אל פה שרצים מטרידים״. ואף הדבש מהִימֶט וחזיר היער הפרא מִפֶּנְטֶלִיקָה המשובחים לא עצרו כח לדחות מפניהם את זכרון ריח ניחוחו של בשר החזיר הטוב מברדנהם.

ואולם קושטא העימה את כל הרשמים הקודמים. דיזרעאלי התעלץ גם על הבוספורוס וגם על השוק: ״החנוני האחרון שבאחרונים דומה במראהו לסולטן מאגדה מזרחית. היופי

הנהדר הזה מתברר כולו על ידי זהרם הנפלא של של הגוָנים; אבל סודם של הגוָנים האלה אין איש מאתנו יודע לפתור. זוג נעלים פשוטות שבפשוטות מכוסה כאן בְלַכָּה מצבע כל־כך נפלא, שאני יכול להשוותו רק אל קרני השקיעה של יום קיץ". דיזרעאלי שהה כאן יותר מירח ימים, בקר בביתו של הציר האנגלי, אבל נעים מזה היה לו לשבת, כמנהג הטורקים, שעות רצופות אצל מוסטפה עושה התמרוקים לחצר המלכות. "צריך אני להודות, כותב דיזרעאלי לבולֶור, שבקורי בטורקיה נתן תוקף גמור לנטית־חבתי לטורקים. החיים פה מתאימים לגמרי לטעמי: הייתי תמיד נוטה קצת לעצלות ולעצבות. לשכוב על פני "אוטומניות" מלאות־חן ולעשן מקטרות נפלאות; לרחוץ יום יום באמבטי יפהפיה, שדרוש לה שרותם של חצי תריסר משרתים; לטיל יום יום באנית משוט מקושטת בין החופים, שמראם הנהדר אינו משביע לעולם; ורק לעתים רחוקות, לשם חלוץ העצמות, לרכוב קצת גם על סוס, — בלוי זמן כזה יש בו, לדעתי, הרבה יותר מן התועלת מאשר בחיי השאון של בתי הועד אצלנו, מן השעמום שבחדרי האורחים שלנו ומן הגסות ההמונית שבוכוחינו המדיניים". להערכתו של משפט זה כדאי להעיר, שגם את בתי הועד וחדרי האורחים וגם את "הוכוחים המדיניים ההמוניים" עוד טרם ראה אז דיזרעאלי כהוגן, למרות כל התאמצותו להתקרב להם.

אכן לא לאורך־ימים נקשרה נפשו בגן־העדן הקושטאי. מרידיט נשאר בסמירנא ודיזרעאלי נזכר במהרה במטרה ה„רעיונית" של מסעיו וביאנואר שנת 1831 יצא, שוב באנית־הטיול של קליי, לסוריה.

„בבוקר השכם עם שמים כחולים ושמש מבריקה, נגלה לנו חוף הררי וראשי הרים מכוסים שלג". ביפו עמדה האניה על העוגן ומכאן יצאו הנוסעים בלוית ששת רוכבים חמושים. והנה – „מן המרחק נראו רכסות הרים זועפים ופראים. שעות רצופות עברתי בין נקיקי סלעים עגומים. לבסוף עליתי אל גבעה רמה. בראש הגבעה שמנגדי, שמורדה צר ומתפתל, ובינה ובין הגבעה, שעמדתי עליה אני, עובר גיא צר ועגום, – ראיתי עיר, המוקפת בדבר־מה, שדומה לחומה האירופית-הפיאודלית, עם מגדליה ושעריה... אין אתה יכול לצייר לך תמונה יותר פראית, יותר עגומה ושוממה מתמונתה של סביבה זו האפלה, ההרוסה והזועפת. אבל היא כל־כך נשגבה, שאינה זקוקה ליופי כל עקר. יערות סבוכים ושדות עטופות־בר לא היו מתאימים כלל למקום הזה. מלבד אתונא לא חשתי בשום מקום רושם חזק מזה. אתונא והעיר הקדושה היו בלי ספק בימי אשרן הסמלים הכי־מזהירים ליופי ולנשגב. העיר הקדושה – כי רגלי עמדו על הר־הזיתים והעיר אשר ממולי ושהסתכלתי בה היתה – ירושלים"*. ואולם דיזרע־

* קונטריני פלמינג VI—IV.

אלי ראה את ירושלים גם לאור יותר ענוג: „הר הזיתים עודנו מזהיר כולו לנגה הירח, אבל קרנו שוקעת כבר בגן בית־שמנא, על קבר יד־אבשלום, בנחל קדרון, ובעמק יהושפט העגום. מעבר לנחל מתרשמת העיר בבהירות נפלאה לנגה הירח הפרוש עליה בזהר כסף. קיר גבוהה מתרוממת ויורדת על פני אדמת טרשים והולכת ומקיפה את עיר בירת אדני. זוהי עיר הגבעות ששמותיהן נודעים בעולם הרבה יותר משמות גבעות רומא: שכן כל אירופה יודעת את ציון וקלַוריה (הגלגולתא), ואלו הערביים והאשוריים וכל השבטים והעמים בארצות הקדם הרחק מזה יודעים על דבר הקפיטוליוס והאבינטיניוס לא יותר מאשר על המַלְוֶרן והגבעות הטשילסטרנות. מרחוק נראה מגדל־דוד על פסגת הר־ציון המשתרעת, קרוב ממנו הר המוריה, שמקדש אברהם נשא עליו. אוי ואבוי! — מקדש זה נבנה בידי בן־הגר (מסגד עומר) ולא בידי בן־שרה הנבחר. מבעד לארזים ועצי תומר, מבעד למגדלים והאתיקים הגבוהים אור הלבנה בוקע ויורד לתוך ברכת בית־הסדא. הלאה, דרך שער סטיפן הקדוש, מבחינה העין בנקל, למרות שעת חצי הלילה, את דרך העצב,—מעלה מתארך ומתפתל, המוביל אל בנין רם עם כפה, העומד על הקלוריה. זוהי דרך העצב, כי פה כרע נפל פעמים המהולל בכל בני המין האנושי והגזע העברי תחת סבל יסוריו וחרפתו, שנעשו מעכשיו לסמל הנצחון והכבוד בכל העולם. בעברנו

על פני שורות בתי אבנים עם מעקות או כפות לא־גדולות על גגיהם, אנו מגיעים עד הר שלם, במקום שמלכי־צדק בנה את מבצרו עטוף־הרזים, — ועוד נשאר הר צופים, שמשם נשקף טיטוס על ירושלים לפני השתערו עליה בפעם האחרונה. טיטוס הרס את המקדש, אבל בתור שלומים לזה הרסה דת יהודה את המקדשים, שנבנו לשמו של טיטוס ולשם אביו אספסינוס בבירת ממלכתם. וכהיום לפני כל מזבח ברומא כורעים ברך לאלהי אברהם יצחק ויעקב. ירושלים לאור הירח. זהו מחזה נפלא גם בלעדי קשרי הרעיונות הרוממים והנשגבים. בשעה זו מתרכך קצת קשי פניו של הנוף הגאיוני, הנהדר בהתרשמותו הכללית ואכזרי וזועף בפרטיו; מתחשף הדרה ומתעלם כמעט קט זעמה וזעפה של התמונה הזאת המוזרה ואין דמיון לה. והנה שקע הירח מעבר להר הזיתים והככבים בשמי האופל נוצצים בזהר־משנה על פני העיר הקדושה. ודממה אלמת משתררת, שנפרעת לעתים רק בנשיבת רוח קלה, הנשאת מן הים על פני עמק השרון. היא מיבבת בתוך הקברים ונאנחת בתוך חורשות הברושים. התמר רועדת כאלו רוח עצב נגע בה. האומנם זוהי הרוח הבאה מן הים דרך עמק השרון? או אנחת הנביאים היא, המבכים את העיר, שלא הצליחו להצילה? אין ספק, רוחם נשאת על־פני הארץ, ד' אוה למשכן לו, שעל גורלה בכה האלהים בדמעת בן האדם. בשעת חצות ליל זו האם אין נשמות גדולי ישראל מתאספות

על גבעת העליה למען שים עין עוד פעם מראש ההר הזה על עירם מלאת הסוד? פה הגבורים והחכמים, שאינם נופלים במאום מגבוריהם וחכמיהם של שאר הארצות. אבל אותו המחוקק שבימי פרעה, שלחוקיו עוד נכנעים עד היום הזה; אותו המלך, שמלכותו נשלמה לפני שלשת אלפי שנה וחכמתו עודנה למופת לכל עמי הארץ; אותו המורה שבדבריו סמן דרך לתרבות אירופה: גדל המחוקקים, גדל המלכים, גדל מתקני העולם – מי זה העם הקים, או שכבר חלף מן העולם, אשר יוכל להתפאר באנשים כמו אלה? והנה קרן האור האחרונה נעלמה בגיא ביתניה, הרוח הקלה המתיפחת היתה לרוח סערה גונחת; ערפל לבנוני פרוש על שמי־הארגמן; הככבים כוסו בעננים, הככבים נעלמים; כל הארץ לבשה אפלה, כאפל גלי קדרון ועמק יהושפט"*.

בתאור זה, שנכתב לאחרי עשרים שנה, נשקפת האידי־אולוגיה העברית־הנוצרית המאוחרת של דיזרעאלי, שעוד נתודע לה להלן. אבל אין ספק, שבלילות ירושלים ההם התמסר דיזרעאלי למחשבותיו על שאלת היהודים, שנשאו בימים הקרובים פרי מצוין ב"אלראי". דיזרעאלי בא בודאי לירושלים בלי כל מחשבות ברורות ובודאי מבשרו חזה מה שהוא שם בפיו של אחד מגבוריו: "לא קשה לבוא לירושלים; הקושי האמתי הוא – ואותו כבר חשו נושאי הצלב – מה לעשות בעיר זו, כשאתה כבר נמצא בה"**.

* טנקרד, חלק ג׳ פרק א׳. ** שם, חלק ב׳ פרק י״ב.

ואם גם היו אילו חלומות על דבר איזה תפקיד לא־ברור, הללו נתגשמו רק בנסיון ילדותי לחדור למסגד עומר (העומד במקום המקדש), שהכניסה אליו ללא־מושלמים היתה אסורה בעת ההיא, — נסיון שדיזרעאלי ספר עליו אחר־כך בחבוריו: „נסיתי להכנס שמה בסכני את נפשי. השגיחו בי; הייתי מוקף מהמון קנאים לבושי טבולים ולא בנקל נמלטתי מידם"*. ואף על פי כן שבעת ימי שהותו בירושלים היו לו לדיזרעאלי „החלק הכי נפלא שבמסעותיו". לא לחנם כל גבורי ספוריו הבאים אחרי זה, כשהם יוצאים למסעיהם, מבקרים בכל אופן את ירושלים.

אבל ברור היה, שבארץ ישראל ועל אדותה אפשר רק להגות ולחשוב. השאלה היתה עמוקה הרבה יותר, משנראה לו לדיזרעאלי מתחלה, בעודו באנגליה ובהאמינו בלי ספק (כגבורו טנקרד אחרי כן) כי שם יִמָצא הפתרון לכל „השאלות הארורות". דבר לא היה לו לעשות „שם". ובראשית החדש מרס 1831 יצאו הנוסעים מיפו לאלכסנדריה של מצרים. משם יצאו דרך המדבר לרוזיטה: „נסענו שנים עשר יום וכל הזמן היינו מוסבים מראה קסם נפלא: נדמה לי כל הזמן, שאני נוסע אל עבר הים. ברוזיטה ראיתי לראשונה את הנילוס העצום". על פני היאור עברו עד קאאירא, בהחישם בדרך מה שיש לחוש שם: מראה ליל־ירח, סערת הסַמוּם. „מה שנוגע לדֶנְדֶרה ולתובים ובכלל

* אלראי, בהערה 35.

לשרידי הקדמוניות במצרים העליונה, לשוא אנסה לתארם. יון ואיטליה הרי הם משחק ילדים לעומתם. שערו בנפשכם חלום קודח בשלל־צבעים: אתיקי־נצחון, קירות חטובי פסלים עד לבלי קץ, ענקי אלים ומלכים עשוים בשחם, שדרות ספינקסים, אולמים עם אלפי עמודים כל אחד שלשים רגל בהקפו ובערך מתאים לזה גם גבהו! עיני ומחי כואבים ממש מן המראה הנשגב הזה, שכל כך אינו מקביל לאפסותנו". ואולם אם מוכרח היה דיזרעאלי להכנע בפני גדלה של מצרים העתיקה, הנה את המצריים של זמננו התהלך בגודל לבב ובגאון הרגיל אצלו. בטילו בגן חצר־המלכות בשוברה (בקאאירא), נזדמן פתאום עם מיסדה של מלכות מצרים החדשה, עם מחמד עלי המפורסם. "הפחה היה מוקף מאנשי חצרו כולם וביניהם גם הסריסים השחורים בתלבשת אדומה שזורת זהב, רוכבים על גבי סוסים לבנים. רציתי לפנות הצדה, ואולם אחד מבני הלויה לקחני בזרועי והעמידני לפני החבריה. הפחה אוהב מאד את האנגלים. הוד רוממותו שחק בשכמט עם "לֵצוֹ". רמזו לי שהוא נוטה לבוא עמי בדברים. אלמלי חכיתי קצת עד שיגמר המשחק. ואולם באותה שעה לא היה תורגמן בסביבתנו, ולפיכך בחרתי לטוב להשתחוות וללכת". בכל זאת היה לו לדיזרעאלי אחר כך ראיון אצל הפחה האיום, וכפי הנראה עשה עליו רושם יוצא מן הכלל. האם היה זה רושם אישיותו של דיזרעאלי, או ששיער מחמד עלי שיש

לו כאן עסק עם אנגלי חשוב, שבא למצרים לא לשם בלוי זמן בלבד, — אבל עובדה היא שמצא לנחוץ להתיעץ עם דיזרעאלי בעניני הממלכה. על שיחתו זו ספר אחר־כך דיזרעאלי בדפוס, אם כי יש לשער שקצת „סִגְנֵן" את הדברים: „בימי שהותי במצרים רצה פחת המדינה הזאת, — שהוא, כנודע, אדם בעל כשרונות מצוינים ביותר, ושאיפה כמעט חולנית מנהגת בו להשיג ברגע אחד את תוצאותיה הגדולות של הציביליזציה האירופית שהתפתחה בהדרגה, — להנהיג במדינתו, בין יתר הדברים, גם את מוסד הפרל־מנט. באותו זמן הלך לבו של הפחה אחרי נוסע אנגלי צעיר, ששהה אז בקאירא, ושמצא חן בעיניו אם בעַרְנותו ואם בסבלנותו, שנתגלו בשעת השיחות השונות ביניהם. בן ארצנו קבל הזמנה, שלפי מנהג המקום צריכים להזקק לה תיכף ומיד, והוא בא אל ה„דיואן" (בית הממשלה) שבמבצרי. הפחה היה מוקף משרי מלכותו, אדריכלים, שרי צבא וסריסים. הוד רוממותו ספק בכפיו וזה היה האות שכולם יצאו את החדר, מלבד המיניסטר הקרוב לו ביותר ותורגמן נאמן. בן ארצנו השתומם לא מעט, בשמעו את דברי הפחה. ואולם הוא כבר ראה בחייו די, בשביל שלא להשתומם על שום דבר; לא חסרה לו השכלה מדינית והיה נעדר כל משפט קדום, — מדה שכיחה אצל כל נוסע בארצות רחוקות והיא הפרי היותר חשוב, הנקנה במסעים. בן־ארצנו הרצה לפני מושל מצרים בשלוה ובדיוק גמור

את כל צדדי הקושי של הדבר הזה, אשר רק עלו במחו ברגעים אלו, הוא באר ליורש בית־פרעה ובית־תלמי, שמוסדי המדינה באנגליה הם תוצאות התפתחות הדרגית של מאות שנים, ושאין עוד כזכות הבחירה העממית דבר בעולם, הדורש בטפוחו משמעת כל־כך והכנה רבה. הפחה שמע בדומיה, בהניעו תכופות בראשו לאות הסכמה. אחר כך שם קץ לשיחה בנימוס גדול, בצוותו להביא קהוה, תחת להביט אל שעונו, כדרך שנוהגים המושלים באירופה. לאחרי איזה זמן שוב הלך האנגלי הצעיר לבקר בבית מושל מצרים, כמנהגו לפעמים. הפחה פגשהו בבת צחוק של חבה ובקשהו להכנס עמו לחדר הסמוך. „גדול הוא האל, – אמר מחמד עלי לאורחו, הנוסע האנגלי, – ואתה חכם! אַלַה־קֶרִים! ופיך – פה מוציא מרגליות. ואולם אצלי יהיה פרלמנט, וגם כל כך הרבה פרלמנטים כמו שיש למלך האנגלים. הנה וראית!" בדברים אלו הראה הוד רוממותו שתי רשימות של אנשים. „הנה הפרלמנטים שלי" – קרא הפחה, – „ואולם כדי להמנע מן הקושי, החלטתי לבחור בם בעצמי" *.

בכלל חש עצמו דיזרעאלי בקאירא כל כך בטוב, כמו בקושטא. אמנם, לדברי קליי, היה דיזרעאלי „אחד מאלה שאינם יכולים לנסוע בלי אומנת". ואף על פי כן בסוף חודש מאי חלה קליי בעצמו וחלה גם משרתו דז'יובַני

* Vindication of the English Constitution (ed. Hitchman צד 115, 113)

בעל השרירים האמיצים, ודיזרעאלי היה דוקא בריא־אולם. „סבת הדבר היא, שאני, מפאת עצלותי וחולשתי, חי לפי מנהג הטורקים, בעוד שהם טורחים כל היום מן הבוקר ועד הערב, טרודים תמיד, נעים ונדים, הולכים לצוד ציד ולשוט במים". עוד אי־נעימות אחת היתה לו לדיזרעאלי, שעזבו משרתו, החביב עליו בגלל אשר „התלבש בלבוש של ממליוקים, אדמדם ושזור זהב, בטבול לבן שארכו שלשים אמה, וחגר חרב אשר הבריקה בכל צבעי הקשת. אוי ואבוי! עכשיו יש לי משרת ערבי, רק כתנתו לעורו ורגליו יחפות. מה גדולה הירידה!"

אבל המסעות נגמרו באסון גדול מזה, ביולי מת מֶרֶדִיט (שבא גם הוא לקאירא) במחלת האבעבועות. דיזרעאלי נזדעזע כולו מן האסון שקרה את אחותו החביבה. הוא כתב לאביו: „בשמחה רבה הייתי נותן את נפשי תחת נפשו. הוי, אבי, למה אנחנו חיים? גדול שברון לבי בגלל האסון שקרה לכבשתנו, למלאכנו, הצילוה, מלטוה. אני שב תיכף הביתה. אני רוצה לחיות רק בשבילה. היא מעיני כל היום וכל הלילה. אין אני יודע להגיד אשר עם לבי ובכל זאת הגדתי הרבה יותר מדי". הוא חרד לחיי אחותו. „חביבתי — הוא כותב לה — אם את תאבדי לי, איה אמצא מנוחה? אין לי לא אשה ולא כלה, ומן השעה שהכרתי לדעת את עצמי, אין אני גם מחזר אחריהן. חיי את, אוצרי, בשביל זה, שהוא אוהבך בלי מצרים, שבעונג היה מוסר

את חייו למען מנוע ממך את המכה אשר יכך מכתבי זה. כן, חביבת נפשי, היי לי למלאך מגין, למשיבת נפש, לְרֵעַ לששון חיי. לעולם לא נפרד. ואם אין אני יכול למלאות בשבילך לגמרי את מקומו של ידידנו, אשר אבד לנו, בכל זאת נחוש תמיד, שאין החיים ריקים, כשהם מוזהרים באהבת אח ואחות".

דיזרעאלי לא מלא, כמובן, וגם לא יכול למלאות אחרי הבטחותיו המליציות, שלא להפרד מאחותו לעולמים. ואולם הוא אהבה באמת אהבה גדולה. לפי טבעו היה זקוק לאשה, שהיא ידיד ורע, שאל חיקה ישפוך את לבו והיא תחוש ביסוריו ובחדותו וגם... תהי מזומנת תמיד להללו ולהקשיב להשתבחיותיו. בטרם נשא אשה, היתה שרה אחותו מתאימה לגמרי לתפקיד זה. לאחרי מותו של מֶרֶדִיט סלקה עצמה לגמרי מחייה הפרטיים. עוד שבע עשרה שנה נשארה אחרי־כן בברדנהם, מבלי לצאת משעריו והלאה. אחרי מות אביהם עברה אל בית אחיהם הצעיר רַלף וישבה שם עד יום מותה. והבתולה הזקנה המתבודדת היתה מתענגת על מכתבי אחיה, המלאים תאורים בלי קץ משאון החיים של מרומי החברה, מנשפי החשק והמשתאות, מסערת המלחמות המדיניות, והעקר, מכל נצחונותיו של אחיה, מכל התשבחות ששבחוהו, ממחיאות כפיהם של הגברים ומהעויות החן של הגבירות. וזה היה לה תוכן לחייה; ולעולם לא היה לה לטורח לשוב ולהתפעל מכל נאום ומכל

שרה, אחות דיזרעאלי, בשנת 1828

ציורו של מֶקליז

ברשותו של המיזר קונינגסבי־דיזרעאלי והוצאת דז׳ון מוריי

רומן חדש. ועם זה לא היתה כלל אשה טפשית וגם בקיאה בספרים מאד, — דבר שלא יפלא כלל בשביל בתו ועוזרתו של יצחק דיזרעאלי. לא ידעה עונג רב כעונג אשר היה לה בהשתקעה לתוך הספרים, כדי למצוא איזו ידיעה שהיתה נחוצה לאחיה, ואותה הבקיאות הנפלאה, שהיה דיזרעאלי, מגלה לפעמים באיזו שאלה מקצועית והיה מבריק בה לעיני שומעיו בפרלמנט, — ודאי שמידי אחותו היא באה לו. הערצה מוחלטת זו מצד אחד וקבלתה מצד השני כדבר המובן מאליו, — אפשרית היא רק בין גבר ואשה. בשביל כמה וכמה אנשים מצוינים יש, כנראה, צורך מיוחד ביחסים כאלו. דיזרעאלי היה בבחינה זו איש מוצלח עד להפליא וידע תמיד למצוא מעריצות כאלו. אחותו היתה הראשונה ביניהן; ובמובן זה היו חיי שניהם באמת „מוזהרים באהבת אחים שלמה".

מותו של מרידיט היתה נסבה שיעשה דיזרעאלי גמר למסעיו וישוב הביתה. בצאתו מארצו חלם, כנראה, חלום לא ברור לבלי לשוב עוד לאנגליה לעולמים, אף כי בעצם לא היה לו שום ציור מזה, שיעשה „בארץ מכרתו" בדרום. ואולם ככל אשר הוסיף לנסוע כן התברר לו יותר ויותר שהמסע הוא רק מסע, זאת אומרת: עסק ארעי בלבד, ושעם כל „חושיו המזרחיים" ותענוגותיו מן „החיים בנוסח הטורקים", המולדת והעסקים הם בכל זאת „בצפון הזועף". דיזרעאלי עדין מפקפק וממשיך ימי שהותו במצרים;

אבל האסון שבא על אחותו שם קץ לכל הפקפוקים: בסוף יולי הוא יוצא שוב פעם דרך מלטה והגיברלטר ובאוקטובר (לרגלי עכוב ההסגר) הוא שב הביתה. כמו שיקרה לרוב, עם התגשמותו של חלום העלומים בא קצו של החלום הזה וגם קצם של העלומים עצמם. מסעיו של דיזרעאלי הם אולי נקודת פרשת הדרכים הכי חשובה במאורעות חייו. כמו אצל רבים מאנשי הכשרון, נמשכו ימי עלומיו יותר מן הרגיל; הרי זה לא כבר ראינו אפילו מעשי ילדות גמורים אצל אדם בן עשרים ושבע שנה וסופר. ואולם מרגע זה הכל משתנה ומקבל צורה חדשה. במקום ההזיה והדמיונות באה שאיפה סיסטמתית למטרה מסוימת, במקום החלומות המתפזרים באים רעיונות קבועים מתוך עיון ומחשבה; הבטחה התמימה נעשית לתכסיס מתוך חשבון. ואולם ברגע זה דיזרעאלי גם מעביר קו תחת תקופת חייו שעברה ומסכמה. „קונטריני פלמינג" ו„אלראי" — שניהם נכתבו בימי המסעים והם תוחמים את גבולו של העבר, אבל גם מעמידים ציונים לשאלות, שיטרידוהו בעתיד. לדבריו של דיזרעאלי בעצמו, יש אחדות ידועה בינם ובין „ויויאן גריי": ב„חבורי אלה נתגלמו רגשותי. „בויויאן גריי" תארתי את תאותי לכבוד הפעילה והממשית; ב„אלראי" — את תאותי לכבוד האידיאלית; הרומן הפסיכולוגי (זאת אומרת: „קונטריני פלמינג") — זוהי ההיסטוריה של אישיותי הפיוטית. כל הטרילוגיה כולה היא גלוי הרזים של נדנודי־

נפשי. יותר לא אכתוב על עצמי כלום". * המלים האחרונות ראוים לתשומת לב מיוחדת. "יותר לא יכתוב על עצמו". הָעבר קו על החלומות והדמיונות ומעכשיו מתחילה מלחמת חיים זועמה. אלא שהיחס בין הרומנים לא הובע בכל מלואו. ספק הוא אם היה ברור למדי גם למחבר בעצמו. אמנם גבורם של כל אחד מהם הוא דיזרעאלי בעצמו. ביסודה הרי פרובלמה אחת היא בשלשתם, אלא שכל פעם היא נעמדת באופן אחר ובשנוי חשוב, וגם ה"דוכס הצעיר" תופס מקום בהתפתחותה של פרובלמה זו. הפרובלמה של ה"זר בין הזרים", זאת אומרת: בעצם הדבר, זו הפרובלמה הנצחית של היהודי בגלותו. — העמדה "בויויאן גריי" בצורה הכי־שטחית והכי תמימה של אדם צעיר לא־נודע ושואף לגדולות. "הדוכס הצעיר" הוא ההופעה המקבילה ל"ויויאן גריי", וכמו שראינו, הוא מביא לידי בטולו של נוסח זה בהצגת הפרובלמה. אבל עדין לא הגיעה המחשבה לעצם עצמה של הפרובלמה, אף כי המחבר כבר מתחיל להשוב מחשבות על דבר מוצאו וגזעו. בשני הרומנים הבאים מתיצבת כבר השאלה בכל מלוא קומתה. שאלת הפרט נדחתה כאן מפני שאלת הכלל. ברומן האחד הגבור דיזרעאלי הוא אמנם "זר", אבל לא יהודי. גבורו של הרומן השני המעט שהוא יהודי, אלא עוד מתגלמת בו האומה העברית כולה. מן הראוי הוא לקבוע את הרומנים האלה

* M.-B. I, 181

במרום יצירתו הפיוטית של דיזרעאלי, אלמלי היינו באים לדון עליהם על פי עומק המחשבה וכח היצירה הסימבולית המתגלים בהם, אף כי אולי דוקא משום זה – הם לא נתפרסמו כל כך. לאמתו של דבר רק כאן הראה את יכלתו להתרומם עדי הסימבול האמתי ולהשיג את סוד התפתחותו של סימבול זה לפי חוקיו הטמירים שלו בעצמו, בלי כל תערובת של קנאות ילדותית, כזו של "ויויאן גריי", ובלי משלים גסים וכיוון עתונאי אשר ברומנים הבאים. ואולם המחשבה היתה יתר מדי עמוקה: כדי ליצור חבור על יסוד רעיון שכזה, אשר יתפוס את הקהל בלבו, דרושה כבר גאוניות אמנותית שלא היתה בו בדיזרעאלי.

הכרקטריסטיקה של "קונטריני פלמינג" (או "הרומן הפסיכולוגי") כתאור התפתחותה של אישיות דיזרעאלי מצדה האמנותי בלבד, אינה מספיקה. תוכן הרומן הוא מלחמה פנימית בנפשו של הגבור בין תאות הכבוד המעשית, הקשורה אל המולדת החדשה, ובין הטבע הפיוטי "הדרומי", השואף ליצירה אמנותית ובאותו שעה הוא קורא לשוב לארץ האבות. ההבדל שבין הגבור הזה ובין דיזרעאלי החי הוא רק בזה, שכאן אין המלחמה נגמרת בשום תוצאות והגבור יוצא בסוף כל הדברים "לא יוצלח" טפוסי, המוכשר לכל דבר ואינו ראוי לשום דבר. זהו – דיזרעאלי בכל סבכי טבעו, אבל בלי אותו עוז ההחלטה והעקשנות, שעוד לא הכיר אז בעצמו ולא היה יכול להכיר: כי רק עם סִפרו

על דבר הקרעים שבנפשו, גם התגבר עליהם. וביחד עם זה, כמו שאפשר לראות מתוך אופן הצגת השאלה, זהו — רק אחת מהופעותיה של הפרובלמה היהודית, אף כי בבחינה חצונית הורחק היסוד היהודי מן הרומן הזה לגמרי.

קונטריני פלמינג — אביו אחד הברונים הסכסונים, שהיה למיניסטר באחת מחצרות המלכות בסקנדינביה, ואמו — אצילית ויניציאנית, נצר ממשפחת קונטריני העתיקה. במקום הנגוד שבין אנגליה והיהדות, בא, איפוא, כאן הנגוד, שהודגש בכונה, בין "הצפון הכי זעום" ובין ה"דרום הכי פיוטי" והקרע שבנפש הגבור נקבע כבר בעצם דמו. אמנם ויניציאה נמשכה לכאן בודאי לא בדרך מקרה לגמרי: כמו שאנו יודעים, התיחס דיזרעאלי על העיר הזאת בהאמינו משום מה, ששם גרו אבות אבותיו לפנים. אם קונטריני מתה עליו בשעת לידתו והוא מגודל מאביב ימי חייו כ"זר" בבית אמו החורגת ובין בניה.* האב מתאמץ לחנך את קונטריני לעסק מעשי. "יש לך, קונטריני, אויב עצום וזהו — דמיונך. אילו היית מתגבר על דמיונך, חושבני שהיית יכול להיות אדם גדול ... אדם בעל כשרונות גדולים מחויב לגלותם בחיים הממשיים, כדי שעם ההכרה בכחותיו שנתגדלו ושהולכים ומתגדלים, יהיו חייו פוריים יותר. וכי יכול השבח שאחרי המות למלא את מקומם של אלו? ... מה רצונך להיות: הומרוס או יוליוס קיסר, שקספיר

* ראה לעיל.

או נפוליון? איש לא יפון בזה. בעלי המוסר יכולים להעלים על האמת בפתגמים שטחיים. אבל הטבע שבנו מסיר את הצעיף מעל שקרם. ברואים פעילים אנחנו והפעולה הגדולה היא ששובה את לבנו ביותר. וטוב היה אלו יכלת באמת להיות להומרוס. והרי הכשרון הפיוטי הנשגב הוא הופעה כה יקרת המציאות, — כאלו היתה הכונה בזה להוכיח שהמשורר הוא באופן היותר טוב שגיאה תמוהה של הטבע, אף כי שגיאה מלאת הוד יופי... מה שאתה חש אינו כשרון יצירה מיוחד, ולא סגולה מיוחדת של טבעך, אלא, כמו אצל רוב בני אדם, רק הופעה של רגשנות העצבים, הרגילה אצל כל אדם".* — אלה הם הגיגיו של דיזרעאלי בעצמו, כמו גם ההוראה איך להתנהג בפני בני אדם: "אל תדבר הרבה, אל תתאמץ לדבר דוקא. אבל כשאתה מדבר, היה שליט ברוחך... אל תוכיח כלום. בחברת בני אדם אין לדון על שום דבר; אפשר רק להביע מסקנות מוכנות. אם אינם מסכימים לדעתך, הרכין ראשך והסב את השיחה לענין אחר. לעולם לא תחשוב מחשבותיך בפני בני אדם; היה זהיר תמיד; שאם לא כך תזניח הרבה הזדמנויות יָפות ותגיד הרבה דברים לא־נעימים. והעקר — הרבֵה שיחה עם האשה, כי זהו בית הספר המועיל ביותר. זוהי הדרך להתרגל בשיחה קלה, יען כי לא חשוב כאן כלל מה שאתה אומר וטוב שלא תאמר דבר חכמה כלל.

* קונטריני פלמינג חלק ב׳ פרק ט׳.

הן תצחקנה עליך, אבל אתה לא תעלב מזה, שהרי נשים הן. ואולם בקורת הגונה של אשה היא הדבר הכי חשוב והכי מועיל לעלם, הנכנס לגדר החיים. בלעדי זה אי אפשר לעולם להפטר מאלפי הרגלים רעים, שהנערים מתרגלים בהם. בשום אופן אל תעלב, כשאשה צוחקת עליך, להיפך, פתח לה שער לצחוקה עוד יותר. שאם לא כן לא תמלט לעולם מן הבישנות ומן הזרות ואין צורך לומר, שלעולם לא תלמד איך אתה צריך להתלבש".*

קונטריני מתנהג על פי הכללים האלה והוא מצליח בחברה. ואולם "רגשות אחרים מפעמים בעמקי לבו". הם מתגלים בנסיונות של יצירה פיוטית, ולא רק באלה בלבד. בעודו נער נפגש עם האמן וִינטר וזה ממלא תפקיד של שליח ההשגחה ברומן הזה. וינטר ממציא לקונטריני ספר דברי ימיה של ויניציאה, שבו הוא מוצא זכרון שם משפחתו המפורסמת: "האח! מצאתי סוף כל סוף. ידעתי מראש, שכאן יש דבר־מה. תנו לי חרב, רוחות ועצים, הרי עד ותהומות מים קרים, חרב תנו לי. אני רוצה להלחם, לנצח אני רוצה. למה אינני דוג'? הלאה עריצות בני האדם, מפני מה אין האדם בן־חורין? אני נשבע באלהים, אהיה לדוג'."** במקרה נכנס קונטריני לבית תפלה קתולי והוא משתומם למראה תמונת המגדלינה הבוכה, ו"כשפרצה

* שם, XXIII, I.

** שם, XIV I.

מנגינת כלי־השיר, כאלו נפתחו שערי השמים, וענני הקטורת התרוממו עדי הכפה המצוירה, – יצא הכהן וגלה את פני האלהים ואני נפלתי על פני ארצה. מן הרגע הזה נעשיתי קתולי." * קונטריני בורח מבית הספר לויניציאה ושוהה כמה ימים בחברתם הרומנטית של צוענות ובצריף של שומר היער. בא וינטר ומחזירו הביתה. האב מכניסו לאוניברסיטה, שם הוא מתיצב בראש בני העלומים העליזים ומבלה זמנו בתענוגות עד שהוא מזדמן במקרה להרצאתו של הפרופסור החדש, מורה דברי ימי יון העתיקים. ההרצאה עושה עליו רושם עמוק והשיחות הבטלות וצחוקם הפרוע של חבריו נעשים לו פתאום לזרא. הוא מתחיל ללמוד בשקידה, כותב מאמר מזהיר על ההיסטוריה של בני־דוריה, מקבל הצטינות ומחליט להיות מלומד. זוהי תקופת המשכו אחרי הקלסיציזם אצל דיזרעאלי עצמו. מהפכה חדשה באה, כשאביו נותן לקונטריני את ספרי ולטֶר. מתחשפת לפניו כל ההיסטוריה של "הקפדנים, כהני הדת והעריצים; של פולֵינָטים כתובים בידי אוילים, של מדורות אש ערוכים בידי האינקויזיטורים וקברי מאסר של המושלים; ושל כל אותה שטת התרמית והזדון, המשעממת, הנצחית, שיושבת כעלוקה על גופו הנהדר של הטבע; ושל כל בערותנו, רפיוננו וסכלותנו. הבטתי מסביבי: נזכרתי בדיסרטציה שלי והחלטתי, שאני הנבזה בין כל בני מיני". בהיותו

* שם, XII, I.

לספקן וריבולוציונר, מקבץ קונטריני שוב את חבריו מאז, ואולם בשביל מטרה יותר רוממה. הם מיסדים אגודת־סתר להיטיב את החברה, אלא שפעולות האגודה מסבות אליהן עיני הריקטור והלה אוסר את קיומה. מרוגז מן הדכוי הזה, קורא קונטריני את חבריו להתקוממות. על פי נוסח שילר הם מיסדים חבר שודדים. ואולם כשרק נשקפת הסכנה, כולם מתגלים כמוגי לב וריקות: איש מהם אינו תומך במנהיגם, כשזה מחליט למות מות גבורים. לבו של קונטריני מתמלא בוז לכל מין האדם, הוא שב אל אביו ובסיועו הוא מתחיל קריֶרה דיפלומטית מזהירה. "לעתים איזו העזה עליזה צוררת אותי בכנפיה, איזו תערובת של חסר־בושת ובטחה, המשפיעה לטובה על מצב רוחי. ברגעים כאלו אין אני חושב כל עקר על התוצאות ובכל זאת הכל הולך למישרים. אני חש עצמי כילד שעשועיו של הגורל; אני רואה בכל הדברים את צדם המגוחך; הכל נעשה לקומדיה בעיני; אני מפליא את האנשים בצחוקי שאין לו טעם. מה שלא יאמרו לי, אני מהפכו לצחוק"*. במצב שכזה מביע קונטריני בועידה דיפלומטית גלוי דעת, שלא מלאו ידיו לה ונוחל נצחון כביר. "קונטריני פלמינג" — הוא "רומן פסיכולוגי" (וכך נקרא במהדורה הראשונה). שם זה יש לו לא רק ערך חצוני בלבד, מפאת היותו ספור ממצבו הנפשי של הגבור, וגם לא רק בערך החשוב מזה, מפאת

* שם, XIII, II.

היותו אבטוביוגרפיה פסיכולוגית של המחבר עצמו, על יסוד ספור־מעשה בדוי; זהו עולמו הפנימי, הנפשי, של דיזרעאלי בהתגלותו כלפי חוץ. גם הדיסרטציה במקצוע ההיסטוריה של יון העתיקה, גם אגודת המהפכנים, גם חבר השודדים וגם הועידה הדיפלומטית, — כל אלה הם דברים שהיו באמת, אבל רק בעולמו הפנימי של המחבר. הרומן חוזר על המציאות שבנפש ולפיכך חזרה אחרי־כך המציאות פעמים רבות על המאורעות של הרומן. ממש כזה, שמתואר קונטריני בועידת הדיפלומטים, היה אחרי־כן דיזרעאלי על במת הפרלמנט. וזו ה„העזה העליזה" חוללה באמת מעשים היסטוריים.

ואולם היא לא היתה מחוללתם בלעדי אותו הכשרון המצוין לשפוט את עצמו מבלי רחם, בלעדי אותה התודעה הכפולה, שכבר נתקלנו בה כמה פעמים. דיזרעאלי רואה את איש־התאומים שלו כשהוא מוסב פרסום ונצחון ותוך כדי זה הוא רואהו גם בתוך תוכו. „בימים ההם הייתי חית פרא, שחשבה עצמה ליצור אנושי בן־התרבות. לא היה לי שום מושג מן האמת והנהדר בעצם. השטה הלא־טבעית (בחנוך) כמין כח איתנים של הטבע הפכה את ים רוחי הפורה והנדיב למדבר חול חרב. הטבע חנני בלב נכון, מקדש אמתי של רגש הטוב, אבל חנוכי האיום עשני להכי אוהב־עצמו בכל האדם". קונטריני נגאל על ידי אשה, — אותה כריסטינה, שמלאה תפקיד חשוב כל כך

בחיי ילדותו. אבל לאמתו של דבר אינה זו עצמה. היא לא היתה בכלל נפש חיה, אלא שוב יסוד נפשי בעולמו של המחבר. "כריסטינה לא יכלה להיות לי; גם לא חפצתי בזה; דבר זה לא הייתי יכול אפילו לצייר לי... היא לא יכלה להיות גבורה של מאורע גס. בשבילי היתה לא נפש לעצמה, אלא התגלמותו של הטבע".* אהבה זו מחזירה את קונטריני אל היצירה האמנותית. אנו יודעים, שמרת אוסטן מלאה תפקיד ידוע בהופעתו של "ויויאן גריי"; וזהו אולי הגורם היחידי לכך, שכריסטינה האידיאלית מן הזמן ההוא מתמזגת עם כריסטינה הממשית של ימי הילדות.

בהתקצפו על עצמו, כתב קונטריני תוכחה אכזרית לעצמו ובין כך גם תוכחה לחברה הסובבת. הרומן הזה "מַנשטֵין" (זאת אומרת: "ויויאן גריי) מקומם כנגדו את כולם והוא מוכרח לעזוב את מולדתו החדשה. הוא עוזבה ממש מתוך אותם הרגשות, שחש דיזרעאלי, כשיצא למסעיו: "רעים וידידים אין לי, פרידתי קצרה מאד, אל נא תהיה גם מרה. ואת, סקנדינביה, הארץ הזועפת, ששהיתי בה יותר מדי, זכריני נא כזכור עוף אקזוטי, אשר תעה בדרכו והסתובב כמעט רגע על פני שמיך הקרים, ועכשיו מצא שוב את דרכו והנה הוא מתכונן לארץ יותר זוהרת ואל שמים יותר בהירים".**

* שם, XII, II.

** שם, XV, II.

שם מתעורר קונטריני, כמחברו, לחיים חדשים. בין הרי שויצריה „החילותי לחוש מה שנוכחתי אחרי כן באמתותו בכל תוקף: שהאושר הכי גדול – זהו עצם חוש החיים, ושחיי האדם, הנעדר מכל טוב החיים שאנו חושבים אותו למוכרח בשביל אשרנו, אם רק אינו סגור על מסגר בבית האסורים, יפים הם בכל זאת עד בלי קץ כשהם לעצמם. אלמלי היו היסורים תופסים את המקום היותר גדול בכל המוצאות אותנו בחיים, לא היה שום בן־אדם יכול לנשוא את קללת החיים האלו. אבל לאמתו של דבר, כמה שלא יהיו קשים היסורים הבאים מן החוץ, – תמיד מופיע מאחוריהם איזה חוש של אושר, הנוצר על ידי טבענו שהוא מתוקן יפה; חוש זה הוא שמחזיקנו בכל שעה של כשילת ברכים. מי שימצא ענין בביוגרפיה זו, יסכים עמי שיש לי רשות לחוות דעתי בשאלה זו".* וגם כאן אנו רואים אותה „התודעה הכפולה". מכות הגורל הנופלות על גב קונטריני, שוב מוצאותיו של דיזרעאלי הם, שכמו שראינו כבר, חשב עצמו תמיד „לזעום אלהים". ומחלה זו הגלויה כמעט של „חרדת הרדיפות" מתזדוגת בו אל בטחון צוהל, אל „חדות החיים" נושאת דגל־נצחון בידה, שכל כך היא מבריקה במכתבים מספרד ומטורקיה, ושבאמת החזיקה את דיזרעאלי בכל שעה של כשילת ברכים, – אם בשל פגעים אמתיים ואם בשל „אסונות" מדומים. למרות

* שם, I, III.

רצון אביו, יוצא קונטריני „לשוב אל ביתו", לויניציאה, כמו שיצא דיזרעאלי למסעיו בארצות הקדם. ושם הכל נראה לו כדברים שבביתו. „זה מימים חכו לך כאן" אומרים לו אבותיו המופיעים לו בחלום לילה. „זה מימים חכו לך כאן", הוא רואה כתובת על גבי שער הארמון. ובבית התפלה העתיק, במקום קברות אבותיו, הוא רואה עלמה, לא ברור אם נפש חיה או רק דמות חזיון. היא בוכה ומצפה לו. אחרי־כן הוא פוגשה גם בחיים. פניה חורו למראהו; ממשפחת קונטריני היא גם היא, הנצר האחרון בגזע זה. גם היא ראתו בחלומה. הוא מתודה לפניה בגאון: „צעיר אני, אלקסטה, צל רוחי עוד לא נפל על פני אדמות. אבל בקרבי יש דבר־מה — והפעם אני מנבא עתידות, — יש בי דבר־מה, שעוד יכול להשקיע חותמו ברוחה ובגורלה של האנושות". זו היתה נבואה באמת. ושוב רק בפסיכולוגיה זו כלולה כל ממשיותה של „אלקסטה" והאהבה אליה. כשהיא לעצמה, עודנה פחות אשה חיה מ„כריסטינה": „אני אוהבך באהבה, שאת ראויה לה. אני אוהבך כמו שרק אנשים כמוני יכולים לאהוב. אל נא תערבבי את חשקי בחשקם הגס של בני מרום החברה".* זוהי אהבה ה„ראויה" לחזון דמיוני ולא לאשה חיה. ובסוף כל הדברים אין המחבר יודע מה לעשות לאלקסטה, לאחר שזווג את הנאהבים. אלקסטה מתה בשעת לדתה; הדבר

* שם, III XII.

יוצא לפעולה בסביבה רומנטית באי קפריסין, וקונטריני חותר בלי הצלחה לאבד עצמו לדעת בזרקו עצמו מראש הסלע בהר אידה. הוא מוכרח לחיות בלי אהבה. לאחרי זמן „חזרו הרגשות הקודמים. נתברר לי, שאי אפשר לחיות בלעדי איזו מטרה בחיים. — ותאות הכבוד וחשק היצירה הפיוטית התכוננו לתפוס את המקום הפנוי בלב החרב. נזכרתי, שעברו עלי מאוים חדשים הרבה וראיתי דברים חדשים הרבה. דעתי את בן האדם ואת הטבע נתרבה. מחי היה מלא רעיונות חדשים ותמונות חדשות. וכאן בא מחדש הפירוד בין האדם הפשוט ובין המשורר החובק עולמות, שהייתי חש תמיד במצב רוח שכזה. אסונותי הפרטיים נדמו כפגעים קטני־ערך בעיני המשורר, השליט שלטון בלי מצרים במאוי בני האדם. אם חבתו של רע אחד עשויה ליצוק טפת תנחומים בשעת אסונות רגילים של החיים הרגילים, האומנם אינני יכול, גם בשעת אבדתי הגדולה, למצוא תנחומים באהבתם של עמים רבים ובהתלהבותם של דורות שלמים?" *
וכאן אנו מוצאים קו חשוב מאד של הערכת־עצמו: „מעולם לא השתדלתי לרמות את עצמי. מעולם אינני מתעלם משגיאותי; להיפך אני מפריז עליהם. אני רוצה להביט ישר בפני האמת, מפני שאני מרגיש בכשרוני להיטיב דרכי. מעולם לא היה בי אותו רגש ההנאה מעצמו, שכפי שאומרים מביטים בה מקצת המחברים על חבוריהם; ודומה לי:

* שם, XXIII, III.

אהבת הורים זו לא תהיה לי למנה לעולם. אין אני מוצא סיפוק לעולם. רק גמרתי לגלם איזה רעיון, והנה שכלי מתרומם ממעל ליצירתו ושואף למעוף יותר רם ובאוירה בהירה יותר. כל השגה שאני משיג מלמדת אותי שכחותי עשוים להשיג על ידם מטרה יותר נשגבה". הרומן החדש אינו נכתב עוד מתוך הגהה של התלהבות ילדותית בלי חשבון: "מתוך קור רוח ומתינות בניתי את האפאים על יסוד עקרים פלוסופיים והרביתי לחשוב מחשבות על שלשלת המאורעות, שעל ידה צריכים להתגלות חוקי חייו של בן האדם. הטבע נקם בי את נקמתו. החילותי לכתוב; דמיוני התלהט, מחי היה אחוז בשלהבת בוערה. צורות חיות קמו מלפני עטי ודחו מפניהן את ההפשטות הקרות, שעלו לי בכל כך טורח מחשבה. כל מה שראיתי והגיתי בחיי, עבר עכשיו לפני, החל מן הרגע הגאיוני שעמדתי בו על ראש הררי ארה ועד השעה האחרונה, בה שבתי אל אמנותי העזובה. כל עץ, כל ענן, כל ככב או הר, כל אגם ונהר, שמלאו את דמיוני בקולותיהם העדינים בימי מסעי, שבו עכשיו והגיהו על פני גליונותי באורם וביפים. מחי המה מהמון משלים והשויות. השכל והחשק לבשו לבוש מליצה וחדות. עשתונותי היו נלהבים ונדעכים. כל היופי הנהדר הזה נראה לי כעד מעיד על כחי הפיוטי, אבל לא ידעתי מה לעשות באורחים המכובדים האלו. קלטתי את כולם ולעתים קרובות חשתי, שאני כותב רק בכדי לתת

להם מקום לכולם״*. זוהי הכרקטריסטיקה הכי טובה ל״קונ־טריני פלמינג״ עצמו. וגם כאן, למרות תכניתו המסוימת של המחבר, היה הנגוד המלאכותי בין ה״הפשטה״, ה״שירה״, ובין ה״פעולה המעשית״ להיסטוריה אמתית של נפש אדם חיה. ואולם גם כאן לא עצר המחבר כח לשלוט בכל המון הרשומים והרגשות; ודבר זה נתגלה ביחוד בסופו של הרומן. למן הרגע שקונטריני מרגיש, כי בא הקץ לילדות התמימה, כי אמנם עדין הוא בבערותו, אבל נמלט מן הבערות הכפולה האפלטונית, מפני שכבר ידע שאיננו יודע כלום, — למן הרגע הזה צריך היה הרומן, שלפי מהותו אינו אלא דברי ימי חפושיהם של הנוער, להגיע לקצו. אבל כנראה, קשה היה לו לדיזרעאלי להפרד מן החומר המצוין שנתנו לו מסעיו. קונטריני חולה במחלה נעלמה כזו של המחבר בעצמו. בא וינטר ומשיא לו עצה לצאת למסעים. הוא מבקר בכל אותן הארצות שזה עכשיו בקר בהן המחבר: ספרד, יון, קושטא, ארץ־ישראל ומצרים. חלק זה אין לו באמת שום קשר אל זה שקדם לו; המחבר נתפס כולו ברשת הסגנון, אשר ליומן של נוסע. מתוארים מאורעות ומקרים, הידועים לנו כבר מתוך מכתביו של דיזרעאלי והאופי ה״פסיכולוגי״, לא הריאלי, של האבטו־ביאוגרפיה, בא כאן לידי גלוי רק בזה שהמקרים מצטבעים כאן בגון של מעשה־גבורה נפלאה. ככה, למשל, המאורע

* שם IV, II.

באותה הספרדית היפה, שחרדה מפני השודדים ושדיזרע־
אלי התנהג בו כ״מוג לב מתוך פרינציפיון״ מסופר כאן
בסופו באופן אחר לגמרי: קונטריני נלחם בגבורה נפלאה
כנגד השודדים. הוא לא רק רצה להשתתף במלחמת
אלבניה, אלא משתתף בה באמת. בירושלים מזדמן קונט־
ריני לוכוחים דתיים שטחיים מאד, שמשתתפים בהם מיס־
יוניר נוצרי, מטריאליסטן־כופר ויהודי. דרך אגב מביע
בכל זאת היהודי הזה פתגם, שיש בו מעין רמז להגיוניו
הבאים של דיזרעאלי על היהדות והנצרות: ״אין אני יכול
להאמין באלה, שהם מחויבים להאמין בי״* בבחינה זו
מענינים הם גם מחשבותיו של הגבור על יחס גזעי
ה״דרום״ אל גזעי ה״צפון״: ״באמנות קבלו היונים מן
המצריים. יבוא היום, שיכירו בכשרונותיו של עם הפלא
הזה. את מקורם של השגות בני־דוריה ובני־יוניה צריך
לבקש בין היכלי קַרנַק ומקדשי לוקסור. אני צריך להודות,
שתמיד אני חש רגש של יאוש, כשאני מסתכל בפלאי
האמנות. בחרדת לב אני נזכר, שמשום איזה הכרח נעלם
עזבה הציביליזציה את הארצות הכי מבורכות והשכלים
הכי נבחרים. הפרסי, הספוג שירה כולו, הערבי המסוגל
לחדור לתוך רזי הטבע הכי עמוקים, היוני, שכנראה, נֻחַן
בכשרון התפעלות דקה במכוון כדי ליצור יצורי יופי, — כל
אלה הם כיום עבדים בוערים בארצות פראיות. האמנות

* שם, VI, VII

עברה לידי הפרנקים שטוחי החוטם. והללו עובדים, חוקרים וממציאים עיונים לבאר את אי־כשרונם. לרגעים הנה זהו — האקלים, ורגע אחר זוהי — הדת, ועוד רגע והנה — הסדר המדיני, כל מה שאתם רוצים, אך לא האמת היחידה, לא ההודאה בעובדה העגומה, שהם אולי בעלי טבע אחר, שהם אולי בני גזע כל כך פחות במעלה מן הגזעים שקדמו להם, כשם שהם בעצמם בודאי עולים במעלתם על הסלמיק ועל הכושי"*. המסעים גומרים, כמסעיו של דיזרעאלי, באסון משפחה. אביו של קונטריני, שהיה עמו בריב, כותב לו לפני מותו מכתב מילודרמתי ומספר לו, שגם הוא סבל ככה בשחרותו, גם הוא רצה להיות משורר, וגם עליו עברה אהבה רומנטית וחבלי אהבה באותה ויניציה עצמה, ועל־כן רצה למלט את בנו מגורל זה. עכשיו הוא רואה שהצדק היה עם הבן והוא שמח על פרסומו העתידי. באֶפילוג נשקף מצב נפשו של דיזרעאלי בשעת גמר הרומן. קונטריני מתמסר למחשבות נוגות בשוק האספות של רומי: "שממון ודממה השתררו על פני הדרך הקדושה, שלפנים נשמעו בה קולות המונים ושאון מרכבותיהם של שלש מאות הנצחונות, שממון ודממה אחים הם במלכות האבודה. איה הם שלל מצרים וקרתגא, איפה הוא מס הזהב של איבריה? היכן הם כלי הנשק שלוקחו שבי בגליה? היכן כלי הזיין הנהדרים והכלים המפוארים ממוקדון? היכן התמונות

* שם, V, XIX.

בנימין דיזרעאלי בשנת 1828

ציורו של מֶקליז שביוהנדן

ברשותו של המיור קונינגסבי־דיזרעאלי והוצאת דז׳ון מוריי

והפסלים מקורינתיה? איה הספריה מאתונא? איפה הקשת השבורה של הפרתים? איה השנהב מפונט והנזר של מלכי אסיה? ורומא עצמה היכן היא? כל העמים גדלו ופרחו רק כדי להוסיף זוהר על זהרו׳—והנה אני עומד בין חורבותיו· מה הן צרותינו הפרטיות ויסורינו הפעוטים לעומת החזון הזה· חשתי את אפסותי· החיים נראו לי שטחיים ומשעממים ופעוטים· לא יכלתי לצייר לי שעוד פעם אֶמָשך לתוך הקפם של עניניהם הגסים· נדמה לי׳ שאין עוד בשבילי לא שמחה ולא צער· נשאר רק שויון נפש״·

מענין הדבר׳ שדיזרעאלי לא ראה כלל את רומא· גם כאן ניתן לבוש אחר לחזיונות כמו שנעשה בכל הרומן כולו· מובן שמחשבותיו של קונטריני האיטלקי ברומא הן הן אותן המחשבות של דיזרעאלי היהודי בירושלים·

וכאן שוב מופיע על הבמה אותו וינטר – סמל גמישת נפשו של דיזרעאלי׳ המתגלית בשעות משבר: ״מה לי ולעבר? אני לא מתי· אולי אתה מת׳ אני חי בהוה; אני יגע מעני ההוה· – הבל! הנה מה שאומר לך׳ ידידי: הגיעה השעה׳ שאתה צריך לחדול מן המחשבות· מעתה צריך אתה לפעול׳ המחשבות – בגדר החנוך הן· צריך לחשוב בטרם שגלה האדם את כשרונו ועוד לא פתח את סגולותיו· ואולם אחרי כן הוא צריך לסגל את שכלו אל המעשה· פעול׳ פעול׳ פעול׳ פעול בלי הרף ולא תוסיף להתאונן על דלדול

החיים. אבל איככה זה אפעל? יצורי האדם לשם כך נוצרו — שיצורי למן המשורר ועד החרסן".

קונטריני עוד טרם ידע מה לעשות ואיך לפעול. הרומן נגמר בדבורים שאין להם שום ערך, אף כי יש גם רמזים על "הגורל של בני גזעי" (מובן, האיטלקי) ועל שאלות מדיניות כלליות, הקשורות עם "מעברה של האנושיות מן העקר הפיאודלי אל העקר הפדרלי". דיזרעאלי ידע לזווג את שניהם: בכח בלתי רגיל תאר את הטרגדיה של "גזעו" ואחר־כך הוכיח שהוא יודע גם לחיות לא בעבר, כי אם בהוה ו"לפעול בלי הרף".

קונטריני פלמינג" נתן יכולת לדיזרעאלי להשלים סוף כל סוף עם הידיד הנושן מורי. הרומן יצא בהוצאתו של זהו. הסופר מילמן, שלו נתן מוריי את הרומן לחוות־דעת, מצאהו "פראי מאד, יוצא מן הגדר מאד, כתוב בטעם הגרמנים, חזק ופיוטי מאד". "אני חושב שיקראוהו הרבה, יתפעלו ממנו הרבה וגם יחרפוהו הרבה". נבואה זו לא נתקימה. הרומן ב"טעם הגרמנים" נפגש בכבוד אך בגרמניה בלבד ועל ידי יהודי גדול אחר של אותה התקופה: "בכל הספרות האנגלית של זמננו, כתב היינה, אין ספר כ"קונטריני פלמינג". הוא נכתב על פי המופתים הטיבטונים שלנו, — ואף על פי כן הנה זהו ספר מן המקוריים ביותר, שנכתבו בזמן מן הזמנים, ספר עמוק, שובה את הלב, מרומם את הרוח... גם חשק בוער וגם לעג מסותר;

עושר גותי, דמיון סרציני וממעל לכל זה גם שקט מות". ואולם בקרב הקהל האנגלי לא הצליח רומן זה כלל וכלל. יתכן שהסבה לכך היא, מה שמראה עליו דיזרעאלי בעצמו, — שהוא יצא ב"אמצע הריבולוציה". זאת אומרת: בעצם המלחמה בעד תקון הפרלמנט של שנת 1832. במקצת הרי זהו גורלם של כל הספרים, שיש בהם הרבה מן ה"ענינים הפרטיים" של המחבר. הם תמיד יקרים מאד למחבר ורק לעתים רחוקות הם תופסים בלבו גם את הקורא "אני אראה תמיד ב"רומן הפסיכולוגי" דמות שלמה של הפרוזה האנגלית וספר נעלה. ובכל זאת לא החזיר אפילו את דמי הדפסתו. "ויויאן גריי" המלא מגרעות, שאפילו הנוער אינו יכול לכפר עליהם, — דבר לא־מתאים, לא־נגמר, לא־נכון, שבכלל לא היה ראוי לדפוס, — נמכר באלפי אכסמפלרים ולאחרי שמנה שנים יצא במהדורה חדשה. כזה הוא טעמם של הקוראים". *

* M.-B. I, 192

כליף או יהודי

וְלוּ הַכֹּל הִקְרַבְתָּ, אַךְ לֹא חַיֶּיךָ אַתָּה,
בַּע לְךָ, שֶׁעֲדַיִן כְּלוּם לֹא נָתַתָּ.

— — — — — — — — — — — —

אֶפֶס כִּי יֵשׁ דָּבָר לֹא נִתָּן לְקָרְבָּן:
זֶהוּ הַמְאֹד, „הָאֲנִי״ הֵיכַל קָדְשֶׁךָ;
זֶרֶם חַיֵּי אֱנוֹשׁ, בִּשְׁבִילוֹ אֵין דַּרְבָּן
לַעֲצוֹר בּוֹ, לִשְׁלוֹט בּוֹ כְּאַוַּת נַפְשֶׁךָ.
הוּא אוֹחֵז אֶת דַּרְכּוֹ בִּשְׁאוֹן גַּלֵּי שִׂיאָיו
עֲדֵי בְּמֵי יָם יַשְׁקִיט סַעֲרַת מַאֲוַיָּיו.

איבסן

קו מוזר אחד יש ב„קונטריני פלמינג״ שלא עמדו עליו עד היום ולא נתנו לו ביאור מספיק. זהו הסכסוך בין הבן והאב, עם היות נפשותיהם דבוקות זו לזו כל־כך. אמנם הגרף פלמינג אינו יצחק דיזרעאלי; שהרי הלז לא יתכן שיצויר בדמותו של „אדם מן החברה״ ו„איש־המעשה״ בנגוד ל„איש הפיוט והחזון״. אבל מבעד להקבלה זו

מסתתרת הקבלה אחרת. האב הוא – "בן הצפון". ה"חברתיות" ו"המעשיות" שהוא רוצה להדריך בהן את בנו, אינן אלא הטמיעה. ה"רומנטיקה" של הבן – זוהי שאיפתו אל ה"דרום", אל המולדת העתיקה, אל עמו עצמו ובשרו. כבר ראינו את תחלתו של סכסוך זה בהתנגדותו של יצחק דיזרעאלי לנסיעת בנו. בהמשך המאורעות עוד גדלה התהום בין הבן והאב, אף כי לא הגיעו הדברים לידי מריבה פרטית; ועובדה היא, שלא שמו לה לב עד עכשיו: – היה גם פולמוס ביניהם ב ד פ ו ס. טבעי הדבר למדי שדיזרעאלי הרצה דברים לפני אביו בדבר תכניתו של אלראי. וככה טבעי הדבר גם כן, שהרצאה זו נגעה עד נפשו של בנימין דיזרעאלי. הרי הוא רצה באמת – ובבחינה יותר ממשית משל הגרף פלמינג – למלט את בנו מכל מה שסבל הוא עצמו בתור יהודי. ויתכן מאד, שבימי ילדותו העגומים בביתה של האם ה"אנטישמית" עברה באמת גם עליו, כמו על הגרף פלמינג, שעה של הרהורים בחלומות ודמיונות "שאינם עשוים להמלאות" ושעכשיו הוא רואה בחרדה שבנו נמשך אחריהם. בבחינה עיונית נפתרו לו כל השאלות הללו מנקודת הראות של ההתבוללות. אנו יודעים, שבמקצת מוכרח היה גם לסבול בעד דעותיו אלו. מטבע האדם, ואפילו הוא "בדול מן החיים" כיצחק דיזרעאלי, שתשאר בלבו מקצת טינא כנגד באי כחה הרשמיים של היהדות, ורגש איבה זה עבר בנקל גם על

כל דבר הבא מן היהדות הלאומית. ועוד צריך היה רגש זה להתגבר יותר, מאחרי שאי אפשר היה לו ליצחק דיזרעאלי, שלא יחוש כי באמתו של דבר מנהגו עם היהדות אינו נכון ואינו ישר. הרי הוא נשאר בכל זאת ביהדותו באיזה תחום שיהיה, וכמו שראינו השתתף בעבודתם של מתקני הדת. את בנו הבדיל מן היהדות באופן פורמלי, אבל אנו יודעים, שמעשה זה יותר משעשהו, הניח לעשותו, בהמנעו מהביע את דעתו בהחלט ובתתו על ידי כך מקום לאחרים לגלות בדבריו פנים כחפצם ולהשתמש בפועל ב״שתיקתו הדומה להודאה״. דברים כאלו בני אדם משתדלים להשכיח מלבם. וכשבא עכשיו אותו הבן המומר ומופיע לפניו בתפקיד של ״בעל חלומות״ עברי, — הדבר היה צריך להראות לו כעין נקמת ההשגחה. הוא הלא האמין שההמרה תמלט את בנו מקללה מורשת דורות. והנה היא צפה מחדש. הבן מתכונן להאביד בידים את עתידות חייו, בהכריזו בכונה ובקול רם על מוצאו. וכל זה לשם איזה מקסם־שוא, לשם איזה חלום ודמיון על דבר העבר ה״פרא״.

תוכן הספור ״אלראי״* הוא על דבר מעשה מרדו של יהודי, שהתקומם לא רק כנגד המועקה החצונית, אלא גם כנגד העבדות הפנימית, כנגד ההכנעה של עם היהודים והשלמתו עם השעבוד וקבלו על עצמו את גזר הדין של

* ישנו גם בתרגום עברי נושן בשם „חוטר מגזע ישי״. — המתרגם

הגלות. מרד זה התחיל דיזרעאלי כנגד אביו עצמו. ואולם התנגשותו של האב המתבולל עם הבן המומר והלאומי לא היתה „מלחמת האבות והבנים" בעצם. האב היה בסכסוך זה לא רק בן דורו בלבד, אלא לפחות בן עוד שני דורות, שבאו אחריו. וחבורו טבע בהמון ספרים מן המגמה הזאת עצמה, שהשתררה אז בתקופה ההיא ובזו שבאה אחריה. הרעיונות של הבן, שכמו מעמקי תהום נעלמים התפרצו והגיחו כחזות קשה, כהתגלות מאפליה, — לא מצאו להם כל הד בזמנו. הם שבו והתעוררו לחיים רק בימי בני־בני־בניהם של אנשי הדור ההוא. אין בידינו להוכיח שאיזה קו נעלם עובר ונמשך מ„אלראי" עד תיאודור הרצל; ואולם עובדה היא, שחבורו של דיזרעאלי כספר החתום היה לבני דורו. אף אחד מן הביוגרפים והמבקרים עד היום הזה לא הרגיש אף הרגשה כל שהיא בערכו ומגמתו האמתיים.

הספר „רוח היהדות" (The Genius of Judaism) של יצחק דיזרעאלי כתוב, ככל ספריו, בכובד ראש ומתוך דעה מתונה. הוא מעיד גם על בקיאותו של המחבר בספרות העברית העתיקה. מגמתו של הספר מסתמנת כבר בזה שהוא מדבר על היהודים בלשון נ ס ת ר, ובמקום אחד גם כעל „האנשים החיים בקרבנו". מובן מאליו, שהוא קובל על העול הנעשה ליהודים ודורש את בטולן של כל ההגבלות המשפטיות, — אם כי הוא מוצא בכל זאת שיש קצת זכיות אשר לא יתכן לתתן באנגליה ללא־נוצרים. ואולם בכל

התמרמרותו הוא מתנפל על „הרבנים" זוממי הרעה, המשתדלים להחזיק את עם היהודים בהתבדלותו מן העמים הסובבים אותו, על ידי זה, ששומרים את הבלי הדת, אשר כבר עבר עליהם כלח. אלא שלמרות זה היהודים רוכשים להם את התרבות של ארצות מגורם. ביחוד נבדלים יהודי אנגליה הבדל בולט מיהודי המזרח ה„בוערים". צריך, איפוא, לשים קץ לכל דבר המבדיל בין יהודי ואינו יהודי מלבד עצם הדת: „היהודים והנוצרים צריכים לפרוש איש מרעהו רק בשעה שהאחד הולך לבית הכניסה והשני לבית הכנסת".

ספר זה הופיע בשנת 1833, ובאותו זמן עצמו הופיע גם ספרו של דיזרעאלי הבן: „מאורעותיו הנפלאים של דוד אלראי"*. רומן זה נתקבל מאת הקהל בקרירות רוח עוד יותר גדולה מאשר „קונטריני פלמינג". יתרונו האחד, לדעת כל המבקרים, הוא שנסתגנן יפה בנוסח המזרח. ואולם האופי המזרחי של התוכן והסגנון, הוא הוא שעשה את הרומן, אפילו לדעת מוניפני, מעריצו הכביר של דיז־רעאלי, זר לרוחו של הקורא האנגלי. מענין ביחוד, שהוא היה „זר" גם בעיניו של ברנדס, המתיחס בשלילה אל „אלראי" יותר מאל כל שאר רומניו של דיזרעאלי. אמנם אין לכחד, שספר זה מצטין בחסרונות חצוניים בולטים.

* ההוראה על הקשר שבין חבורי האב והבן וגם על הערך הביוגרפי של סכסוך הבן והאב בקונטריני פלמינג, לקוחה מלוסין ולף.

תאורן של מלחמות בדויות בנוסח ההודעות של ראש המטות על דבר ה„אגפים״, ה״סבובים״ ו״חיל הרוכבים הקַפַּדוֹקִי״, עושה רושם מגוחך למדי. (זהו כמעט הדבר היחידי שברנדס עומד עליו בבקרתו). עוד יותר מזה חסר טעם הוא השמוש התכוף במאורעות שחוץ מגדר הטבע, שהמחבר מכניסם לתוך ספור המעשה באופן גס ופרוזאי ועל ידי כך נפגמת לא לבד האמת המציאותית אלא גם האמת האמנותית של הרומן. בבחינה זו חקה המחבר, כנראה, את הדוגמה המקולקלת שב״בתולת אורליאנס״ אשר לשילר, שהשפעתה נכרת כאן בכלל במדה רבה, כאשר עוד נראה להלן. ואולם יותר מכל הפסיד הרומן מן הסגנון המליצי ה״מסולסל״ יתר על המדה. מבלי הסתפק בסגנון המזרחי והמקראי בלבד, עוד חשב המחבר לנחוץ לגלות את „האופי הדרמתי של התוכן״ באמצעות ה״מילודיה הלירית״, שהוא מכניסה לעתים, ״כדי לתת את אותו הציור המוסיקלי, שבלעדו אין שלמות לשום הצגה דרמתית״. אין זאת אומרת בכל זאת, שאת הרומן צריך לקרוא בלוית מנגינה; אלא זאת אומרת, ש״המילודיה הלירית״ כלולה בעצם הלשון. אפשר היה לחשוב, שדרכי השגתה של „מילודיה לירית״ זו הומצאו זה מכבר. צריך היה לכתוב לא רומן, אלא פואימה בחרוזים, – או לתאר את התוכן הדרמתי״ בדמות דרמה בחרוזים עם ״ציורים מוסיקליים״. אלא שכנראה לא האמין המחבר בכחו בשביל עבודה כזו–

והצדק אתו. והנה החליט להופיע כמחדש: „בסרבי להשתעבד אל הקצב השירי, אני משתמש במשקל בכל מקום שאני חושבהו לרצוי ויש שגם את הצלצול החרוזי אקח. אמנם סגנון זה הוא כלי תשמיש הדורש זהירות גדולה מצד האמן המשתמש בו. אין להפריז על מדת החופש יתר מדי. הלשון צריכה להתרומם בהדרגה בהתאם לתגבורת הרגש והכיסופים בנפשות הפועלות, וצריכה לשוב לאט לאט לפשטותה, עם השקטת סערת רוחם של הגבורים". מובן שמ„פוטוריזם" זה לא יצא כל דבר טוב. לשון הספור עושה רק קפיצות משונות בעברה מפרוזה רגילה לשירים לא קצובים, יותר נכון: לפרוזה לא קצובה, ולפעמים – מה שעוד גרוע מזה – לפרוזה בחרוזים. בדרך כלל מתקבלת כאן איזה מין מליצה נפוחה עד למאד, שהיא רק מחלישה את הרושם המתקבל מן התוכן.

אכן, אפיו האישי של הרומן נגלה לעינים. ש„אלראי" אינו אלא דיזרעאלי בעצמו ושהוא חלם חלום להיות „משיח לישראל" – דבר זה בולט למדי, אפילו אלמלי לא היה דיזרעאלי מודיע לנו שהרומן הזה מגלם את „תאות הכבוד האידיאלית" שלו. וזהו כל מה שהשיגו עד עכשיו בספר זה, שהוא מן הכי נשגבים אשר נכתבו בזמן מן הזמנים על שאלת היהודים.

הכשרתו של הבן לעבודה זו היתה פחותה משל הכשרת האב לעבודתו הוא. על שאלתה של מטרונית אדוקה אחת,

שהתענינה לדעת עד כמה הוא תמים בדתו הנוצרית, השיב דיזרעאלי שהוא יוכיח זאת על ידי ידיעותיו בכתבי הקדש. הוא אמנם הוכיח זאת, אבל קצת באופן אחר משקותה בעלת שיחתו. זולת זה קרא עוד, כמו שנראה מהערותיו ל„אלראי", כמה ספרים אנגליים על דבר התלמוד, הקבלה והפלוסופיה הדתית העברית, למרות לקחי הלמודים העברים בימי ילדותו, לא ידע, כנראה, לגמרי את הלשון העברית. יתר על כן: ברומן זה אנו נפגשים עם שגיאות גסות, המעידות על קלישותן וארעיותן של ידיעות המחבר. כש„החיל העברי" חוגג את נצחונו בעיר הפרסית, מביאים הכהנים קרבנות ב„מסגד שנהפך לבית כנסת"... אין, כמובן, אף יהודי המוני אחד בעולם, אשר לא יֵדַע לבאר למחבר, שבבית הכנסת אין כהנים ואין קרבנות, וכי מקומם רק בבית המקדש שבירושלים. ספרו של דיזרעאלי אינו פרי הידיעה אלא פרי אינטואיציה בלבד. בעצמו של דבר גם „אלראי" הוא „אבטוביוגרפיה פסיכולוגית". המחבר אינו מוכיח שום דבר, הוא רק מוסר לנו מה שספרו לו רשמי ילדותו, אבני ירושלים ואותה ה„השפעה הרזית של הדם". לפנינו הפרובלמה היהודית בהלך נפשו של אחד היהודים, — יהודי „טמוע" עד מאד, רחוק מחכמת ישראל ומן ההוי היהודי, — אבל דוקא משום זה חפשי מכל שעבוד מחשבה ומשפט קדום. וזהו יהודי בעל שכל חריף גאוני ובעל רגש לוהט, שיכל לחוש בלבו את כל רטטי

נפשו של עמו. כל הטרגדיה של היהדות באה כאן לידי גלוי, היא מתגלמת לפעמים בדמויות מעורפלות, אבל בעמקות שלא היה עוד דוגמתה ובכח נבואי אמתי.

דוד אלראי הוא אישיות היסטורית של המאה הי"ב. ידוע אדותיו רק זה שהיה אחד ממשיחי השקר הרבים שהופיעו בארצות הקדם, שנמשכו אחריו רבים, אף כי, כנראה, רוב העם היה כנגדו מיראתם את מלך פרס, אשר בארצו מרד אלראי. המסורה מספרת, שראשי היהודים התחננו לפני אלראי לחדול ממעשהו למען מלט את כל עם היהודים מרעה. בסוף כל הדברים נתפס אלראי והומת כמורד במלכות. נראים הדברים, שלב דיזרעאלי נמשך בעקר אחרי העובדה הטרגית, שאלראי הצטרך להלחם לא רק כנגד הכחות החצוניים בלבד אלא גם כנגד הפסיכולוגיה העבדותית בקרב בני עמו עצמם.

בעיר חמדאן חיים היהודים בשלוה ויש להם כל מיני טובות ויתרונות. יש להם "ראש הגולה", חוטר מגזע ישי, שהרשות נתנה לו פעם בשנה לצאת אל העם בלוית שומרי ראש מזוינים ולקול תרועות השופרות והחצוצרות... זהו היום, שבו מכניסים את המס לקופת המלכות של השולטן. הנשיא היהודי הזה, בוסתנאי, הנהו טיפוס של "גביר" יהודי בעל לב טוב ומסור לעמו בכל חום נפשו, אבל גם איש עסקים ומעשה, שכבר השלים עם הגורל, שאין ממנו מפלט. הוא מתנחם בטוב היחידי שעוד נשאר בידי היהודים:

הזהב׳ ובבטחון׳ שעם היהודים עוד חיה יחיה בעת שמעניו ורודפיו כבר יעברו ויבטלו מן העולם: ״כשהייתי נער חזיתי חזיונות׳ הללו היו דמיונות׳ דמיונות׳ דמיונות! הגיעו ימים רעים ועם כל זה הרי אנו היים לא ברע׳ עכשיו כשזקנתי אני מבין׳ שאורחה עשירה׳ הטעונה מטפחות הודו וארגי סמרקנדי׳ — אף כי אין לה דמיון למחול אשר לפני ארון הקדש׳ — אבל מחזה מרהיב לב הוא גם היא׳ ואדונינו האכזרים׳ עם כל גאיונם׳ — וכי הם יכולים להתקיים בלעדינו? למרות הכל׳ הרי אנו הולכים ומתעשרים׳ אני ראיתי כאשר הכליף הגא היה לעבד נבזה עוד יותר מעם ישראל׳ ואני בוסתנאי׳ והשארית הדלה של עמנו המפוזר׳ — עודנו חיים ומצליחים׳ תהלה לאלהינו׳ אפס כי עת גבורתנו עברה וחלפה וכחנו כיום אינו אלא בתבונתנו׳ עם ישראל צריך לנשוא את לעג שונאיו וחרפותיהם׳ קללותיהם וגם את מכת ידם׳ — לנשוא כל זה בדומיה׳ בפנים שוקטות וגם בבת צחוק על השפתים׳ מה בכך? — בעד כל חרפה׳ בעד כל קללה׳ אקח עוד דינר אחד; וכל מכה אני זוקף על חשבונו של בעל־חובי או של זה אשר ירצה ללוות ממני״׳ והוא שמח׳ שעם כל זה ״לא סר שבט מיהודה״ ועוד קול השופר נשמע וקול העם צוהל׳ ״על אפם ועל חמתם״ של המענים: ״הראית מה חורו פניו של הטורקי גבה הקומה בתלבשתו הירוקה?״ ביחוד נעים לדבר על זה לאחר ששבו הביתה והסכנה שמא תופר החגיגה על ידי

אבן קלועה בידי אותו הטורקי „שפניו חורו״ כבר עברה. אלה הן תוצאותיה של עבודת בוסתנאי „המעשית״ במשך שנים רבות. השאלה הכי קשה בשבילו הוא קרובו — דוד אלראי. דם בית דוד נוזל בעורקיו של הנער הזה. דודו אוהבהו מאד ורוצה להוריש לו את „כסאו״ אחריו. ואולם דוד לבו מלא „דמיונות מסוכנים״. והדוד הטוב מתקצף: „האומנם תחשוב, שמהיותי זקן־ימים אני שש על שפלותנו ואוהב את עבדותנו? אלמלי לא היה דבר בחיים זולתי השאלה על חרות ועבדות, כבוד ודראון, היה כל אדם יכול לפתור את השאלה. האמינה, אין אני זקוק לתבונה גדולה, למען העמיד פנים נזעמים כגבור לאומי בביתנו העגום ולשפוך מרי שיחי בחיקם של אנשים המעונים כמוך ושאין אתה יכול לעזור להם במאום. אמנם כזו היא כל משפחתנו. כבר קמו „גואלים״ כאלה רבים מבית אלראי״. כן, כזו היא משפחת אלראי, משפחת הוזים, שאין מביאים תועלת לאחרים ואת עולמם עצמם הם מפסידים וכמזכירי עון הם עומדים לעיני בני עמם. ומה הם יכולים להגיד להצדיק את נפשם? רק זאת: „בושתי, דודי, בושתי, בושתי!״ ואולם יום אחד תתלקח האש הבוערת בלב ותהיה לאש מרד גלוי, ודברים בפי היהודי המתקומם, דברים בפי אלראי, דברים בפי דיזרעאלי: „לבי מלא דאגה ונפשי אפלה מיגון. מי אני? מה זה? ענן כבד תלוי על חיי. אלהי אבותי, פְּזָרֵהו! לא אדע נפשי. אבל מה שאני חש

זהו שגעון, חיים כאלה אינם חיים, — אם החיים הם מה שאני חולם לפעמים, אם החיים הם מה שאני נועז לצייר לי, לנשום, לאכול, לישון, להתעורר ושוב לנשום ושוב לחוש קיום בלי תקוה — אם זהו מה שנקרא „חיים”, מאין, איפוא, אותן המחשבות העגומות, המלחשות, שטוב מזה המות ?... הנה קול השופר, המריע על חרפתנו, הה! אלו היה קורא למלחמה! אל־אלהים, תנה לי את הנצחון או את המות! תנה לי את נצחונו של דוד, או את מותו של שאול!” לא, אין זה חולם הגיטו, „כאן נתמזגו מגד השמים ומעדני האדמה החוטאת”, התלהבותם הטהורה של קדושי ישראל נתמזגה כאן עם תאות הכבוד של השטן, „אני תועה בעולם זה של צללים ונזון מדמויות אלמות, שרק לי לבדי הן מתגלות, עד שהן לובשות חִיוּת איומה: הן חיות, פועלות ונעשות לעולם מלא של חרדת־גורל, יופי, מות ושם־תהלה, ואחרי־כן אני יוצא מן התוהו ובוהו המזהיר הזה ובהתרוננני הנני שוב פעם בבית העבדים העגום, נורא, נורא, אלהי אבותי! אינני נועז לכנותך גם כאלהי בניהם הבזוים, ואולם בשם זכרון קדושתו של הר סיני הרשני נא להגיד לפניך, כי בלב הזה עוד מכה גליו הדם העברי העתיק, וכי יש עוד איש יהודי בעולם אשר בכל עורקי דמו ישאף עדיך — אליך ואל הנצחון, ואם אותו חזון הנבואה, שאנו מאמינים בו כולנו, איננו חזון־שוא ומדיחים, — יחיש נא הגואל את יום בואו, כי היה ישראל עבדך

לעבד כל־כך שפל, כל כך אומלל ונבזה, שגם בתלות אבותינו את כנורם על נהרות בבל, היה זה גן־עדן לעומת ענותנו היום. אוי ואבוי! הם גם לא חשים את ענותם; הם נושאים אותה ולא חשים בה. אלמלא כך היו כבר כרובינו פורשים שוב את כנפיהם על ארון האלהים. הרצון הוא אם לפעולה, ומי שחי על רעיון גדול, – כל כמה שלא יראה כרעיון פרא, – הוא ידע, שחלומו לא היה אלא חזות הגורל של העתיד". בדברים האלה כבר משתקפת הציונות של זמננו. חלומו של דיזרעאלי הקדים באמת את העתיד, פשוט מפני זה שהוא היה הראשון להלך הנפש, שממנו נולדה אחר כך הציונות. הלך נפש זה הוא אצלו בעל אופי אישי מאד וקשור בשאיפתו הפרטית לכבוד ושם־תהלה, משום כך הוא שב ונעשה אצלו דבר שבהכרה ומובע בדברים מפורשים לגמרי ובגלוי־לב, שהיו נעדרים לעתים תכופות אצל הציונים שבאו אחריו. מבשר הציונות הזה לא חת מהגיד מפורש מה שעכשיו רגילים להעלים מתוך צביעות, כשבאים למנות חטאיה של ה"התבוללות", היינו: שהלאומיות העברית והציונות אינן בעצם אלא פרי ההתבוללות הזאת, פרי השאיפה לבוא בקהל העולם הסובב אותנו ולתפוס בו מקום, בהתאם לחוקיו ומנהגיו: "והנה שלהבת אור מתפרצת מאפלת נפשי: נדמה לי, נדמה לי... מה רבו היסורים לעמוד בתהום היאוש ולחלום על יום גבורה ותהלה! לא, לא, אני חי חיי בוז

ומות נבזים אמות· היופי והאהבה· שם התהלה והמפעלים הגדולים· ובת הצחוק של נשים וכריעת הברכים של הגברים· והתודעה הגאה של ערך עצמו ומרוצתם הבוערת של מאויי היצירה· – כל אלה לא בשבילי נוצרו· ואני· אלראי· חוטר מגזע המלכים הקדושים ובעל נפש צומאת לשלטון· רק לשוא אושיט ידי אל שרביטי האבוד· עבד נבזה אני"· היהדות בת־המסורה לא ידעה הלך־נפש כזה· – ורק משום כך יכלה לחיות ולהתקיים· ואולם כל יהודי שהלך־נפש זה עבר עליו· וכל עם ישראל כולו· למן השעה שהלך־נפש זה צמח בקרבו· אין לו מעכשיו אלא אחד משני הדרכים: הכליון הלאומי או התחיה הלאומית· דיזרעאלי היה הראשון שהרגיש מה שלא הרגישו האחרים· למרות התרבותן של האותות מבשרי־הרעה· – שהשעה האחרונה מתקרבת ושזו היא שאלת החיים והמות לעם ישראל: "אבותי· אבותי הגבורים! אם יד זו החלשה לא תעצור כח לפדות את ירושתכם· אם כלה היא ונחרצה שחזיר מיער מטונף יכרסם גם להלן את גפנך המתוקה· ישראל· – לפחות לא אעטה עליכם קלון· לא! תנו לי לאבוד! ואל ישאר עוד נין ונכד לבית דוד· ולא יהיה עוד גזענו הקדוש כענף כרות מעץ· המתגולל על פני האדמה החוטאת· אם לא נתן לנו לפרוח לתהלה· הבה ונמות!"* "הה! אל תדבר ככה· אחי!" – זוהי קריאת אחות אלראי· מרים· "היפה כיפעת

* אלראי· I, I.

ליל הזהר לנגה הככבים״, דמות אידיאלית של שרה דיזרעאלי, היא — ״מכריעת הרוחות העגומים״. ושוב אלראי־הסמל מתגלה בדיזרעאלי המציאותי: ״אני רואה, שיתר מדי נגרר לבי אחרי הנשים. לא, מכאלה אין לעשות גבורים... אינני יודע אהבה, זולת דבקותי זו הטהורה אל אחותי. בנות עמי אינן נושאות חן בעיני, אף כי יפות הן למדי. אלמלי היו גברינו נועזים כל־כך כמו שנשינו הן יפות, — היִינו יוצאים שוב במחולות על הר ציון. ועם כל זה אני חושב לעתים תכופות, שאלמלי יכלתי להשען במצחי העגום על חזה לבן־שלג, הרחק מדי השגתם של עיני אדם וקשב אזניו, הרחק מן הדאגות והעמל, מן היסורים, האנחות והאנקות, הסובבים אותי, — הייתי נמלט מן הצער בלי מצרים, האוחז את כל יצורי גוי״. והצער בלי מצרים — זהו צערה של היהדות, צערם של כל העמלים והנאנקים, וגם צערו הפרטי של דיזרעאלי בעצמו, — הכל מתדבק ונאחז בחלום חזיון אחד. ״מוזר! כשאני מתבודד לבדי בשעת דומיה זו, נדמה לי כל הזמן שאני רואה את ארצנו הקדושה. ההי ירושלים, ירושלים עיר מחמדי! אני מאמין, שלמראה פניך אחליף כח. אך נורא הוא לראותך בשממותך. דודי אומר, שלא נשארה אף אבן אחת מבית המקדש. האומנם אבדה כל תקוה?״ ומנגינה עונה מן המרחק: ״לבנים נפלו וגזית נבנה, שקמים גודעו וארזים נחליף״ ״עוד אבנך ונבנית, בתולת ישראל. עוד תעדי תופיך ויצאת

במחול משחקים. עוד תטעי כרמים בהרי שומרון". חי, חי חלומו הנצחי של ישראל. ואולם הגיעה השעה להפוך את החלום למציאות. שאם לא כן יבוא הקץ "בתוך מפעלים שאין להם שם". נסיך טורקי שולח ידו למרים ואלראי הורגו: "תנו לי להביט בו ולגיל. הומת! אלשירך הומת! ראה, עוד לפני רגע היה הפגר הזה נסיך ועריצי. אנו יכולים, איפוא, להסיר עולם מעלינו? אם נפל הנסיך, למה לא יפול גם עמו? הוא מת, מת גמור ואני הרגתיו! אכן, סוף כל סוף אני גבר בגברים! הנה אלה הם חיים. אני רוצה לחיות ולהרוג!" * כן, בנפשו של יהודי זה עבר כל משברה העתיד של היהדות. הכל עבר ונתרשם בנפשו... עדי הבריונות של הזמן האחרון.

ואולם זהו רק רגע איום אחד. חרב אלראי, חרבה של היהדות, לא תעשה לסכין בידי מרצחי־חרש. צריכה מלחמה, אבל מלחמה מתקדשת בקדושת הרעיון. ורעיון זה צריך לצמוח מן ההיסטוריה, מרוחו הנצחית של ישראל. אלראי יוצא לבקש את נושא דגלה של רוח זו, נזיר זועף ובעל־מקובל יַבַּסְטֶר, שלבו מלא אמונה במלוי היעודים העתיקים של הנביאים. קשה הדרך במדבר אסיה ומלאה מכשולים דרך המדבר ההיסטורי של עם ישראל: "החיש פעמיך סוסי הנועז, בקש דרך במדבר השמם! מתחת לרגליך ארץ אין גבול לה, מעל ראשך שמים אין גבול להם, ארץ ברזל

* שם, II, I.

ושמי נחושתי אין לחם וגם מים אין! אין מעין להשיב נפש ההֵלֶך ועץ אין לחסות בצלו. אין פה לא חיה בארץ ולא עוף בשמים. דבר לא יפריע את הדממה, השלטת בכל תעצומתה. גם קול בת־היענה היה נדמה פה כקול מנגינה: עכבר־פרא אפור עם שפם לבן יוצא מבין החרולים אכולי־שרב, אוחז נחש בפיו ומתעלז לנגה הירח. הנה החברה היחידה בשביל ההלך... הליל מביא מנוח ונחומים, מנוח לנפש היגעה ונחומים לרוח הנשברה, ואלו לנואש – הליל מביא רק יאוש משנה"*. קשה הדרך, אך לעבור בה מוכרחים. רק בסביבה כזו יכול לחיות יבסטר, סמל החובה הדתית, שאינה יודעת להתפשר. במערתו מקשיב אלראי קול רז הקורא לו מתוך האפלה. הוא נמצא ראוי ועל שכמו מוטלת התעודה. הוא יוצא לדרכו, לירושלים. יבסטר נתן לו טבעת, שעל פיה הוא צריך למצוא את אחיו. הכתובת על הטבעת: "נפרדים, אבל מאוחדים". ואלראי מוצא את האח הזה. הוא מוצאו בשאונה והמונה של בגדד הנהדרה. הוא מוצאו כרופא בחצר בית המלך ושמו מר הנאין – אדם עשיר, חכם, הדר־מראה, נאור... ומעלים על מוצאו היהודי.

יבסטר והנאין: נפרדים, אבל מאוחדים, שני אחים הם, שני קצוות, אויבים זה לזה! ובינותם בתוך – אלראי, זאת אומרת: היהודי דיזרעאלי ועם היהודים באם הדרך ההיס־טורית! רוח "מורשת האבות", העקשנית, העוברת בקו ישר

* שם, I, II

ומוליכה בהדרגה אל מדבר חרב ושמם, אל ההתאבנות והמות, — ואותו הכח הרוחני עצמו, אך בעמדו לשרת לפני חכמת החיים, הגמישה והחרוצה עד מאד, הכובשת לפניה את כל פנות החיים, אבל מוליכה בהדרגה אל הכליון הלאומי, במלחמתם ובאי־יכלתם בכל זאת להפרד זה מעם זה, — זו המלחמה, שדיזרעאלי, משיח ישראל, ודיזרעאלי הפרימיור האנגלי בעתיד, נשא את מכאוביה בנפשו, — כלולה כל הטרגדיה הפנימית של עם ישראל. אלה הם — הנביאים והמלכים, המכבים והמתיונים, הפרושים והצדוקים החסידים והמתנגדים, האדוקים והמשכילים, הציונים והמתבוללים. „דבר אחד אנו, אף כי שונים, כמו היום והליל שהם חלקי יחידה זמנית אחת" — אומר הנאין. הוא מכבד את אחיו, ה„חולם ישר־הלב", גם הוא חתר למלט נפשו מן העבדות והשפלות, אבל הכיר לדעת שאין עוד תקוה לחלום הנושן ונעשה „משיח בשביל עצמו", תחת לבלות הייו על חכמת ישראל הבלה מזוקן ולבקש את הפדות בנבואות הוזות, בחר ללמוד את חכמת יון. והנה השיג לא רק כבוד חצוני בלבד, אלא גם חרות פנימית: „אור כל כך מבהיק, שלפעמים הוא נראה כאפלה", ממרום הדעת האנושית ואהבת האדם הוא מסתכל במסורה העברית: „כן, אני מכיר בה: זוהי רשימת העתים זבת דם, ככל המסורות שבעולם, ואם הגאולה שאתה מצפה לה איננה אלא שם חדש לשפיכת דמים חדשה, אינני מתקנא

במשיחכם״, העם, הנבחר? — ״ללעג וקלס, לחרפות ולשמצה הוא נבחר! חן־חן בעד הבחירה הזאת״. הגאין אינו לא יהודי ולא מושלמי: ״אדם אני!״ זוהי השקפת עולמו של אבי דיזרעאלי וכל סביבתו, האינטליגנציה היהודית הליברלית. זוהי אותה ״דת האנושיות״, שברנדס, עוד לאחרי ארבעים וחמש שנה העמידה למול לאומיותו של דיזרעאלי, מבלי שים לב לזה, שהתשובה כבר ניתנה לו ולכל האינטליגנציה היהודית במערב, הנאורה, התרבותית ההומנית, — ב״אלראי״. זו היתה תשובה איומה: ״אדוני הגאין, — עשיר אתה, חכם אתה, תקיף אתה, את תבתנו הנושנה עזבת: משום מה — וכי לא אחת היא? נחדול מזה, טוב גם זה, שאם כי זר אתה לנו, אינך בכל זאת בוגד. אתה חי בטוב, אדון הגאין, ואולם אלמלי במקום ההשתחויות והברכות היו פוגשים אותך, כמו את כל אחיך, במקלות ובגדופים; אילו היית מתעורר בוקר בוקר משנתך, רק למען הרגיש את חרפת חייך; למען ראות, שבני סביבתך חושבים אותך כטמא ומקולל; אלמלי היית מוכרח, באופן היותר טוב, לחיות ככל אחיך חיים שפלים ואפורים, חיים בלי תקוה ובלי מטרה או חיים של תקוות שפלות ומטרות שפלות, — וכל זה עם הכרתך העמוקה בערכך ועם אמונה עמוקה, שבן אתה לגזע מרומם ונעלה עליהם, — אז אולי הבינות גם אתה, הגאין, שכדאי הדבר להלחם בעד החופש ובעד הכבוד!״ אל לשכוח, שדברים אלו נכתבו בשעה,

שעדין לא נשמע דבר בעולם על הלאומיות העברית, ושמחאה זו בשם ההמון היהודי, הבזוז והשסוי, יוצאת מפי איש, שמעולם לא היה במזרחה של אירופה ולא ראה אף פעם את חיי היהודים וענותם במראם האמתי; מפי צעיר מגוהץ וסופר פריבולי, שבאותה שעה התכונן להכניס ראשו אל הפוליטיקה האנגלית. האידיאולוגיה של הנאין אינה מושכת את לבו של אלראי־דיזרעאלי: יתר מדי שקרה בולט מתוכה, יתר מדי גלויה שטחיותה הפחדנית. אנשים שדם רותח נוזל בעורקיהם, אנשים שבאמת הוחדרו מן התרבות האירופית, זאת אומרת: בראש וראשון מרגש הכבוד לעצמם – פריה של תרבות זו – מוכרחים לפנות ערפם בשאט־נפש אל ההתבוללות. ואולם כחה של ההתבוללות לא באידיאולוגיה הוא כל עקר. בידי הנאין נמצא רעל נורא אבל ערב לחיך. מדברי אלראי הבין רק דבר אחד, וכהוגן הבינהו: „סלח לי, אני חשבתי, שאתה תלמיד ליבסטר, שהוזה אתה כמוהו. אני רואה עכשיו שאתה שואף לגדולה". והוא מורה לאלראי את הדרך המובילה אל השגת הגדולה, אבל היא מובילה מן היהדות והלאה: „שערי העולם פתוחים לפניך. אתה יכול לצאת לקרב, לאהוב, להתענג בכשרונותיך. אתה יכול להיות לויזיר הגדול. חדל לך מן ההבלים. אתה יכול לרכוש לך ממלכה יותר חשובה מארץ ההבטחות השוממה"*. הנאין

* שם, V, IV

לוקח עמו את אלראי אל חצר המלך והוא רואה שם את בת הכליף היפהפיה. ואולם החלומות המזהירים חוזרים ושבים שוב לאותה השאלה עצמה: „אוי סכל, סכל, השכחת? הרי זה טירופו של בן־השבי ששכח לרגע את אזיקיו. בת הכליף ואיש יהודי". וכאן אנו שומעים כבר לא את קולו של היהודי הלאומי, של המשיח, אלא את דבריו של מכרנו הישן ויויאן גריי, שנעשה לרבולוציונר: „הלאה המקריות הסר המסכה המצוירת בשלל צבעים מעל פני החברה הצבועה. הנה אני — גבור, בעל־שכל, המוכשר לתפוס את הכל, בעל־לב אמיץ ונועז ממעל לעוז אנושי. גם נוער, גם גבורה. גם יחוס אבות, ופנים שהכריחו עלמות חן רבות מבנות עמנו להוריד את עיניהן על יד מזרקת המים בחמדאן. ואני — לא כלום. הלאה החברה, לא בשבילה נוצרתי. אני אקומם לי חברת אנשים לעצמי ובקרבה אהיה לאליל, כמו שאני חש בי, כי לשם ולתהלה נולדתי, כאילן הזה, שנועד לפרוח ולשאת פרי. הה, זו המלחמה, זו המלחמה הנצחית, הממררת, בין מצבי ההוה ובין חזון דמיוני!"*. היה בלי ספק רגע אצל דיזרעאלי, כשחלום גדולתו נזדווג עם רעיונו העברי־הלאומי, כשויויאן גריי חש עצמו משיח. ולעיני רוחו נגלתה פרספקטיבה איך יכול היה הדבר להיות, אלמלי קמה הזדווגות זו של שתי השאיפות גם בחיי ההיסטוריה הישראלית: של יבסטר ושל

* שם, V, VI

הנאין, של בקשת האידיאל וחכמת החיים, של הדת העתיקה והתרבות החדשה, של ההתלהבות העתיקה ושל הפוליטיקה החדשה, חמוש בטבעת־הרז של יבסטר ומזוין בכסף והוראות מחוכמות של הנאין, יוצא אלראי למסעיו לירושלים, למען מלא אחרי המצוה העתיקה, למצוא את שרביטו של שלמה המלך, שהוא מוכרח להיות בידי מלך ישראל החדש. אבל כאן הוא נפגש בנסיון חדש. הוא רואה בעיניו מה ששער דיזרעאלי בעמדו בלילות על הר הזיתים. לא זהו האסון שחרב בית המקדש החמרי, — האסון האמתי הוא, שהתמוטטו קירותיו ושמיר ושית עלה בהיכל קדשה המוסרי של היהדות. היהודים, כמו שהם עכשיו, אינם עשוים לכבוש בעזרתם את ארץ־ישראל, וגם לא תתן ולא תוסיף להם הארץ כלום. שוב פעם, כמו בכונה, למען עַנֵה את עצמו, מתאר דיזרעאלי את העלבון הזה, —העלבון, שכבר גם אבד החוש להעלב, — והוא קובע לו מקום דוקא בירושלים.

„שמש בוערת, שמים כחולים עטופי פלדות, מעברים רוכסי הרים גבוהים, שחורים ועקרים, גאיות אפלים, מערות עמוקות, תהומות אין קץ". ו„עיר עומדת, כלודר האחרון באמפיתיאטרון של המדבר". ירושלים בידי נושאי הצלב. אלראי שואל מאת איש החיל, העומד על משמרו, את הדרך לרחוב היהודים. הלה אינו משיב. כאן נגש לאלראי איזה זקן: — „האומנם אתה חושב שפרנק יבוא בדברים עם יהודי? אשרך הוא שלא הכוך ולא חרפוך".

– להכות ולחרף? האם אלו הכלבים?...

– הס, הס! בשם אלהים! הנושה אתה בפקידם, שככה אתה מדבר? אחינו בירושלים מדברים רק בקול דממה דקה.

– נו, אחת היא: הדברים כאן ללא הועיל. היכן היא רחובנו?

– הראית דבר כמו זה? הלא כפרנק הוא מדבר. אני את נפשו הצלתי, עוד מעט ופוצצו את ראשו בנעל; והלז...

– ידידי, אני יגע. היכן רחובנו?

– אל מי אתה יכול להכנס שם?

– אל הרב הראשי.

– היש לך מכתב אליו?

– ומה לך ולדבר הזה?

– הס, הס, אין אתה יודע את חיי ירושלים, עלם. אין אתה רשאי להתנהג ככה. מאין אתה?

– מבגדד.

– מבגדד, ירושלים אינה בגדד בשבילך. כך אי אפשר; אין אתה רשאי להתנהג ככה בירושלים. גם לא תחשוב.

– שמע נא, זקן, הראני את רחובנו ואני אשלם שכרך, או כלך לך.

– כלך־לך. האם יהודי אתה? עומד וצווח: כלך־לך. מבגדד. שמע את אשר אגיד לך: שוב לך אל בגדד שלך. לירושלים אין אתה מתאים".

בסוף הדברים יצא, שאותו זקן הוא הוא הרב הראשי מירושלים; ואחרי הבטחת נדבה הגונה לבית הכנסת, השיחה נעשית ידידותית יותר*.

– מה טוב, שנגשתי ברגע הנכון, כשבאת בדברים עם החיל. יהודי בא בדברים עם פרנק, ועוד עם חיל עומד על משמרתו. חה, חה, חה. מעשה יפה. הנה יצחק רבי מימון**.

כאלה הם היהודים, – יהודי ירושלים. משום שכאלה הם בכל מקום, – מובן שכאלה הם צריכים להיות גם בירושלים. קשה להגיד אם ראה דיזרעאלי בעיניו הופעות כמו אלה. ואולם הדבר הכי נורא בתמונה זו הוא, שאינה בדויה כלל, אף כי המחבר בודאי מלבו בדה אותה. אותם היהודים הירושלמים מן המאה הי״ב הרי הם יהודי פולין רוסיה, רומיניה מן המאה הי״ט בדמותם ובצלמם ממש. דיזרעאלי לא ידעם פנים אל פנים; אבל מצא את חדתם מתוך חבלי אינטואיציה.

הוא מצא את חדתם גם מצד אחר. הרי יש בלב העברים דבר־מה, שבגללו ולשמו הם נושאים את כל עמקי התופת של שפלותם החצונית והפנימית. כן, יש דבר־מה. ואותו ר׳ זמרי האומלל בוטח, ״שיבואו ימים טובים מאלה״.

* שם, II VI

** בשביל חקורא ה ע ב ר י אין צורך להגיד, שכל התיאור הזה מרב יהודי בירושלים אינו אלא יצור דמיוני של ת ל ו ש. כמו כן ערבוב השמות והמקומות הבאים להלן, כמו ״אברבנאל מ ב ב ל״, ״רבי עקיבא מ פ ו נ ד ־ ב י ת א״ מעידים על בערותו של דיזרעאלי ביהדות. – המתרגם.

והמוכים וטובעים ברוק, שכמעט אינם חשים עוד את מכאובם ואינם מרגישים בכלימתם, כשהם שבים לבתיהם, נושאים ונותנים בדברי תורה עמוקים, שדרך בם עוברת גם התקוה, כי עוד ישוב השבט והמחוקק לבית יהודה, כן, יש אותו דבר־מה, אבל באיזו צורה! אלראי שואל מאת בעלי התלמוד האלה, היכן הם קברות המלכים, שהוא מבקש אחריהם, והנה שוב שיחה מליצית מוגזמת, ובכל זאת ריאלית:

„לדברי ר׳ משה הלוי — ענה ר׳ זמרי — קברות המלכים נמצאים בעמק הלבנון וחתומים בחותמו של המלאך מיכאל".

— רבי אברבנאל מבבל המפורסם, — אומר ר׳ מימון — מביא בפירושו לגמרא מאה ועשרים מופת, להוכיח, שקברות המלכים נבלעו באדמה בשעת חורבן הבית.

— אברבנאל מבבל, משנתו זקוקה ותורתו אמת, — אמר ר׳ זמרי.

— הרב הגדול ר׳ עקיבא מפונדביתא (פומבדיתא? — המתרגם.) מפרק כל המופתים האלו, — הוסיף ר׳ מימון — והוא סובר שהקברים עלו לשמים.

— ומי מהם צודק? — שאל ר׳ זמרי.

— לא זה ולא זה, — ענה ר׳ מימון, הלמדן הידוע ר׳ מינדולה מגרנדה הוכיח, שקברות המלכים צריך לבקש בדרומה של ספרד.

– בכל מקום שאתה מוצא דבריו של ר׳ מינדולה, עשה אזנך כאפרכסת, – אמר ר׳ זמרי.

– ר׳ הלל משומרון שקול כנגד שני מינדולים, – העיר ר׳ מימון.

– אכן, זהו חכם גדול, – הסכים ר׳ זמרי – ומה דעתו הוא ?

– ר׳ הלל אומר: שני קברות מלכים הם, – ענה ר׳ מימון, – ואף אחד מהם אינו האמתי.

– מה רבה חכמתו ! – קרא ר׳ זמרי בהתפעלות.

– ומה מספיקה תשובתו ! – העיר על זה אלראי.

– הללו הם דברים העומדים ברומו של עולם, – הוסיף ר׳ מימון, ועיניו העוממות הזהירו מענג.

– אורחך, ר׳ זמרי, צריך לקרוא את חבורו של הרב שמעי מדמשק על „התקימותו של הנמנע”.

– הנה זהו ספר חשוב ! – קרא ר׳ זמרי בהתפעלות.

– כשקראתי ספר זה, נדדה שנתי מעיני במשך שלשה לילות, – אמר ר׳ מימון. – יש שם תריסר אלף וחמש מאות מראי מקום מן התורה ואף לא הערה אחת משלו.

– אכן, הראשונים היו ענקים, – אמר ר׳ זמרי, – ואנו לעומתם כילדים.

– הפרק הראשון אפשר לקראו ישר והפוך ואין הענין משתנה במאום, – הוסיף ר׳ מימון.

– יכבד ! – קרא ר׳ זמרי.

– וכל אות ראשונה בכל פרק היא רמז קבלי לאחד ממלכי יהודה.

– אכן, בית המקדש עוד יבנה מחדש, – אמר ר' זמרי בבטחה. *

תורה איומה זו של צירופי אותיות, היבשה והמיבשת, שבה נתגלגלה חכמת ישראל המסורתית, לעולם לא תורה את הדרך ל„שרביטו של שלמה", לתחיתו של העבר הגדול. היא עסוקה בשאלת „התקימותו של הנמנע", בתחיתו של ישראל, – ואולם היא עשתה מזה פלפול ריק, הנוסך רוח שכרון ומפנה את הלב מן המוראים של הסביבה. כדי למצוא את הדרך לקברות המלכים, אל הרוח הנהדרה של עברה הגדול, דרוש שהיהדות תנתק מעל מסורתה המתה. דרושה אינטואיציה, דרושה העזה. צריך לפנות אל כח האיתנים העמוק של ההיסטוריה ולא להרתע מפני הרוחות הזועפים של כח זה. אלראי עוזב את חדרם האפל של בעלי התלמוד. הוא הולך אל המקום הזועף והמקולל, אל קבר יד־אבשלום ומקשיב שם לשיחותיהם של רוחות־העלטה, ומהם נודעת לו הדרך שילך בה. ברוח אמיץ הוא יורד אל עמק גיא־בן־הנם. ולאמיץ ניתן סעד גם מבעד לטבע. רוח האפריתה מעבירתו על פני המים האפלים. האבות הגדולים לא מתו. שם, בתהום הרזים, מזהירה ירושלים העתיקה כבימי קדם. שם המלכים העתיקים

* שם, II, VI.

יושבים על כסאותיהם בדומיה דוממה. ואולם אלראי עולה באומץ לב אל מרום מעלות הכסא, מביט בלי מורך בעיניו של שלמה, לוקח מידיו את שרביטו. ושלמה נותנהו לו בלי התנגדות: ההיסטוריה אינה מתנגדת לאיש הנועז, המתגבר עליה כדי לירשה.

ושעה גדולה באה. העבדים נעשים לגבורים. מכל עבר זורמים אנשי חיל לאהלו של אלראי. ויבסטר קורא בככבים את בשורת הנצחון. ונביאה הדשה מנבאת בשם אלהי ישראל ומבשרת יום כליון לשונאיו; והוגגת במחול את יום נצחונו. על חומותיה של חמדאן מצפים הרודפים לשיבת החיל, שנשלח לענוש את המורדים. ואולם אף נפש אחת מן החיל הזה אינה שבה. וקול מאיים נשמע: „פתחו השערים לפני המלך דוד. אלהים מסר בידינו את מערכותיך. פתח שעריך, אני אומר, ואל תאחר המועד. פתח את השערים ולך ולעמך תנתן חנינה, אשר לא נתת לנו מעולם. ואולם אם רק רגע אחד תאחר — הלא כה דברי המלך אדוננו — את חומותיכם ננתץ ולא נשאיר בכם כל נשמה, לא אחוס ולא ארחם דבר; איש ואשה, עולל ויונק, הבקר והצאן, הגמל והחמור, — את כולם אאביד עד בלתי שריד".

נצחון בעקב נצחון. מחזה נהדר: „מתנופפים דגלים, מריעים החצוצרות, הסוס יגמא ארץ והרומח מזהיר לנגה השמש. הם מבהיקים מן המרחק, כאור הבקר אחרי גרשו

את אפלת הליל. הקשיבה! דהרות פרסות הרוכבים, קול המון שוקק, כהמית גלי האוקינוס הזורמים במרוצתם הלאה, הלאה, ושוטפים ומכסים את החופים. מפסגות ההרים זורמים הלגיונות כזרם מים כבירים אל העמק. גבורי יהודה! הקדושים, המערים נפשם במלחמה בעד אלהיהם! הארץ שבה הזילו אבותיכם דמעותיהם ושרו שירי תהלותיהם הנכאים, עיר בירתכם, שבה קוננו אבות אבותיכם על חרבותיהם השממות והרחוקות, — עכשיו סוסיכם מקפצים על פני מישוריה ואתם תשבו בארמונותיה. גבורי יהודה! הקדושים הנלחמים מלחמת ד'! קדימה, קדימה, בני־ישראל העזים! בא היום, בא היום! כל יעודי הדורות, כל הנבואות של החכמים הקדושים מתאחדים ביום הפלאות הזה. איה מרכבות מציקינו, איה לבוש־הארגמן של העריץ? נפל סוס ורוכבו, נפל סוס ורוכבו. קומי, רחל, ממדברך, קומי ואל תוסיפי בכות. צל תמרתך הגלמודה לא תכסה עוד על צערך הנחנק. האלהים האזין לאנחת האלמנה, ד' מחה דמעתה מעל פניה. הנחמי, הנחמי, הנה בניך חיים.״ *

אנו בעינינו ראינו את היום, שבו נפנפו הדגלים, הריעו החצוצרות והאדמה רעדה מכבד מסעי הלגיונות. ואז קול הכרזת בלפור נשמע ברמה, כקריאה זו אל עם היהודים: קום וחיה. ובאמת נדמה, ש״כל יעודי הדורות נתאחדו ביום הפלאות הזה״. ואולם תוך כדי דבור נקבצו גם העננים

* שם, I, III.

השחורים. וכאן גְלות־עיניו של דיזרעאלי מופיעה באופן כמעט למעלה מן הטבע. כשאנו קוראים היום את החלקים האלה מן הרומן, אנו מוכרחים להזכיר לעצמנו תכופות, כמתעוררים מתרדמה, שכל זה נכתב לפני תשעים שנה, שאין זה פמפלט מדיני למאורעות זמננו. את הכל הרגיש מראש, גם את הפעוט והנבזה ביותר, גם את העמוק והטרגי ביותר.

החולם היהודי הזה, ההוזה על ה״נמנע״, הרי הוא בכל זאת אותו דיזרעאלי שבקרוב נעשה ראש ״האומנים במלאכת הפוליטיקה״ של זמנו. הוא יודע מה שנעשה מן הרעיונות, כשהם מתחילים להתגשם בפועל. הוא יודע את ה״חוק״ של גלגול האידיאה בפשטידא, שמסביבה מתקבצים המון אוכלים רעבים... לא הנלהבים בלבד הם חיל צבאו של אלראי...

הנה יושבת חבורה עליזה לפני כוס יין:

— שתה, — אמר הקורדי קיסלוך אל ההודי קלידי, שכחת, חברי, ששוב אין אנו מושלמים.

— לי נראה באמת, שהיין מתוק לחיך ביחוד, כשהוא נתן בגביע זהב, — העיר החברי. — אני מצאתי היום את הדבר הקטן הזה בשוק, — הוסיף, בהראותו צנצנת יקרה שבוצת אבנים יקרות.

— אבל, הלא הגזלה, כמדומה, אסורה, — צחק הכושי מטוב לבו.

– ודאי אסורה, – השיב החברי, – אבל אנו רשאים לקנות כל מה שאנו רוצים, ב„הקפה".

– מה שנוגע לי, – קרא ההודו קליד, – הרי אני אדם מתון. אינני עושה רע אף לאלה הכלבים הטורקים הארורים. לא נגעתי גם באדוני; אני רק שמתיו לשומר חצרי ומצאתי לי די בהרמונו, באמבטיותיו, בסוסיו ובשאר הפכים הקטנים.

– אכן חיים אנו הפעם. הנה הטובה הבאה ממשיח אמת, – אמר קיסלוף מתוך העויה של יראת אלהים.

– אמנם כן, – אמר קליד, – אף כי לאמתו של דבר לא האמנתי הרבה בכח שרביטו של שלמה, עד אשר לא ראיתי בעיני בשבור הוד מלכותו בו את מפרקתו של סלדז'וק הגבורי.

– אך כיום הזה אין עוד שום ספק בדבר, – אמר החברי.

– אמנם כן. אלמלי היינו עוד מוסיפים לפקפק, היינו נעדרי אמונה באמת, – השיב ההודו.

– כמה עלה הדבר יפה, – צחק הכושי – עד היום הזה לא הייתי בכלל מאמין בשום דבר, ועכשיו נפגשה לי פתאום דת האמת".

נדמה, שדיזרעאלי האזין לפני מאה שנה לשיחתם של בריוני המהפכות. ואולם במדה פחות או יותר גדולה, הרי זהו גורלה של כל ריבולוציה עטורת נצחון, ובכללי

של כל תנועה צבורית, אשר הגיעה לשלטון והיא שליטה באמצעים חמריים, תמיד מגיעה השעה, שבאים גם הקורדי וגם ההודו, גם החברי וגם הכושי, הם מתקבצים מכל אפסות תבל, מכל ה״עמים והלשונות וקצות הצבור״, אינטרנציונלה זו היא הכי מסודרת, הכי־חיונית, הכי מקיפה בכולן, — זוהי האינטרנציונלה של ה״מסיעים לעצמם״, החיים על חשבון זולתם ויודעים לכונן להם מעמד, הם חשים את ריחו של הצלי בכל מרחק; הם צומחים בדרך ״הולדת עצמם״ ויוצאים לאויר העולם מתוך בקיעה של כל הסתדרות צבורית, כשרק היא מתחילה ל״התכונן״, הללו — הקורדי וההודי, החברי והכושי — הם העבדים המסורים ביותר ל״משיח האמת״ וביחוד כשיש צורך לשבור את מפרקתו של מי־שהוא. הללו הם המפיצים הכי־קנאים ל״תורת האמת״, המפרנסתם, ואולם לא זהו עוד הדבר הגרוע ביותר, לא רק הקריריסטנים נעדרי פרינציפים בלבד הם, שמאבדים את הרעיון, מאבדים אותו גם הקנאים־המקסימליסטים, היודעים להלוך רק בקו־ישר, מאבדו גם המיסדו בעצמו, יבסטר, ואלה אשר עמו; אלה שלמדו את אומנות תכסיסי המלכות, כמו שמעיר אלראי בבוז, ״בנקרות החול״, באותן נקרות החול שהוכרחה לחיות בהן מפלגה חדלת־אונים, באותן נקרות־החול, שבהן מתפתח הרוח שתום העין של הכת הקנאית. הם מתנהגים בגאות ובחוסר נימוס עם התושבים הנכרים, שבאופן זה או אחר הלא מוכרחים יהיו

לחיות אף בתוך הממלכה העברית. אכן, דיזרעאלי ראה את הכל מראש, – עד השאלה הערבית בארץ־ישראל. ולהלן צומח סכסוך אחרי סכסוך. תחית ישראל – מה זאת אומרת? השלטתן של השקפות דתיות בלות, שפגרו בהתפתחותן ואינן מוַתרות אף קוצו של יו״ד? או השתררותה של לאומיות קצונית, הדוחה בשתי ידים את כל אשר לא כמחשבתה יחשוב, הרוצה לבנות את ״הבית הלאומי״ לא בשביל היהודים, אלא בשביל הציונים? המלחמה בין האורתו־דוכסיה והציונות, בין ה״רומנטיקה״ וה״מעשיות״ בתוך הציונות עצמה, שאלת השתתפותם של לא־ציונים בעבודת בנינה של ארץ־ישראל, – מובן שדיזרעאלי לא יכול היה לדעת מראש את כל הפרטים הללו. ואולם הוא ראה ברור את המלחמה העקרית שלא ימלטו ממנה ושהיא מתבטאת בכל הסכסוכים האלו. זוהי המלחמה בין הקצוניות ובין צרכיה של הפוליטיקה המעשית. ולפני תשעים שנה נשמעת הקריאה, שלא נשמעה – ההי, לא נשמעה, – בקונגרסים הציונים של השנים האחרונות: ״יַבַּסְטֶר, כאן לא בית־כנסת. כאן מועצה של מדינאים, ולא של הוזים ורבנים. אלפי שנים קראנו בשם חוקים, שלא נועזנו למלאות אחריהם; וכי בקריאות אלו תפסנו את נישביר ועברנו את החדקל? בבקשה ממך, אנו מדברים על זה בפעם האחרונה. הנאסרו האנשים ההם (שעלבו את המושלמים)?

– הם נאסרו, אני שלחתים לנפשם.

– שלחם לנפשם... לתלותם. יִתָּלו לעין כל רואים. יבסטר, שמך גדול בישראל. ואני יודע. שאין בקרבנו אף אחד, שיהיה מסור יותר, אמיץ יותר, חכם יותר ממך. ואולם אני רואה שמערות קוקזוס – בית ספר גרוע הם לחכמת הנהגת הממלכה.

– אדוני המלך, אני נועז לחשוב שבית הספר הכי נבחר לחכמת הנהגת הממלכה זהו ספר תורת משה.

– כן. אבל נחוץ להתאים תורה זו לצרכי הזמן.

– וכי יתכן לחק אלהי להשתנות?

– וכי אני גבה־קומה כאדם הראשון? ואם האדם פאר הבריאה ועטרתה, הבריאה הכי אלהית בין ברואי האלהים, – אם אף זה הולך ומשתנה במרוצת הזמן, – הכי יחוס הזמן על החוק שרק בשביל בן האדם ולתועלתו נוצר? יבסטר יקירי, אנו מוכרחים להקים כסא ישראל – זוהי תעודתי וזה תפקידי. וכי לא אחת היא איך ואיה?"*

צדק אלראי, אך צדק גם יבסטר, – אבל באופן אחר ולעומק יותר. תחית היהדות זוהי "התקיימותו של הנמנע". ויש סתירה עצומה בהעברתו של הנמנע הזה לגבול חכמת אנוש על האפשרי. ויבסטר מזהיר את אלראי: "אבותיך נפלו בפח הגיהנם ומקרה זה אפשר שיקרה גם אותך. אנשים כמותך אינם עומדים בחצי הדרך. אך פעם נטית מן הדרך, ואף אם תהיה כונתך רק לטיל בין אילני הקיץ,

* שם, VIII, V

ונמשכת מיד אל סבכי היער של הגיהנם, שאין ממנו עוד פודה ומציל"*. ואולם איככה זה יחזיק איש בדרך הישרה? האם עשוי לכך אלראי־דיזרעאלי? מי זה האיש, מי זה היהודי, שבכלל הוא עשוי לכך?

„מבין דרי מעלה טהורים בחר לך
עושי רצונך;
מבני אלמות, נטולי חשק ואהבה
ולא יודעים דאבה..."

הנאין בא לעבוד את אלראי אחרי נצחונו, — כמו שהבורז'ואזיה העברית באה אל הציונות לאחרי בלפורי, לעבוד בחכמה ובלב תמים, אבל מבלי להאמין אף לרגע, אף אמונה כל שהיא, באופי המיסטי־האידיאלי של המפעל, ומלחמתם של שני האחים מתחדשת בכח משנה. ובברית עם הנאין נמצאת גם שירנה, בת הכליף, שלפנים חלם עליה אלראי ועכשיו היא מתנפלת לתוך זרועותיו. האהבה הארצית מתאחדת עם החכמה הארצית ועם בקשת הכבוד הארצי, — והללו מרחיקים את אלראי יותר ויותר מתעודתו המשיחית, והוא כבר הוגה מחשבה להעשות בעצמו כליף, שליטה של אסיה.

זהו ענין אנושי כללי, ענין ליצירות אמנות אין קץ. כאן ביחוד נראית השפעתה של „הבתולה מאורליאנס", ואולם ענין זה קובע רק צורה לדרכי בחינתה שוב של

* שם, VI ,VIII

אותה הפרובלימה היהודית, שרק כאן היא מתחשפת עד למעמקיה, — מתחשפת דוקא משום זה, שהיא מתמזגת עם הפרובלמה האישית של דיזרעאלי.

אלראי־דיזרעאלי דוחה בבוז את ההצעה לבגוד בעמו, משום שזוהי דרך לקריריסטן פעוט. אבל האם יכול הוא להכניע את כל חייו לשעבודה של היהדות? — „העולם שלי הוא, האומנם אוציא מידי פרס זה, פרס־התבל של הגבורים, למען מלא אחרי חלום משעמם של כהני־דת ולגשם את אגדתם?” הוא כבש את אסיה ובנה את בית המקדש: „וכי זה בלבד הוא מנת גורלי? האומנם זוהר מבהיק זה של תקיפות, יהפך והיה לשלטון דמדומים באפלה נדחת של איזו פרובינציה קטנה, בתור נשיא בית־אב הולך תמים לשבט של רועי צאן? וכי אל קטן כל כך הוא אלהינו, שצריך לתחום גבול לממשלתו ולהעמיד ציונים לכח יכלתו בין הירדן והלבנון? לא, כך לא כתוב בתורה; ואלמלי אפילו היה כתוב, — אני אעמיד את חזוני אני לעומת חזון אבותי, כי גם אני נביא ובגדד תהיה לי לציון”*.

גם הוא נביא — ואנגליה תהי לו לציון. האם יכול הוא להקריב פרס זה, שהוא רואהו כבר מונח לפניו? אמנם כן. הוא מתגאה בירושת היהדות הגדולה; ואולם ירושה זו היא שמחייבת אותו לבלי להסגר בתחומיו של אידיאל

* שם, I ,VIII

מצומצם בתוך „פרובינציה קטנה משעממת", אלא למלא אחרי תעודתו, — תעודת „הנוצר לשלטון, כאילן זה שנוצר לפרוח", השאלה העמדה ביושר־לב, עשוי לבלי־חת: שאלת השאיפה הגדולה לשם ותהלה, היודעת את זכותה, ואולם שאלה פרטית זו של היהודי הגדול היא ביחד עם זה גם שאלת היהדות בכללה. רק בעמקי התהום, רק בקרב חומות הגיטו חשק־ברזל אוחז את היהדות ועושה אותה לחטיבה אחדותית שלמה ואיומה. ואולם רק נפלו הכבלים, רק יצא היהודי לאויר החופשי, — כל כחות האיתנים של הטבע האנושי מושכים אותו אל ה„בגידה". בשעה שכתב דיזרעאלי על אלראי ושירנה, עדין לא היתה הסטטיסטיקה המחרידה של נשואי תערובות, אבל זהו המעט: סתירה זו מונחת בעצם טבעה של היהדות, שהיא כוללת בקרבה את שני ההפכים, — התבדלות גמורה מעל שאר האנושיות ואידיאולוגיה אוניברסלית חובקת־עולם. כי אלהי ישראל אינו „אל קטן" ושום דבר אנושי אינו זר ליהודי, דוקא משום שהוא יהודי, — וזה כחו, שהוא יכול לקבל עליו כל מין לאומיות ולהיות בן נאמן לכל ארץ ומדינה, בהשארו עם זה יהודי וממלא את „תעודתו" האוניברסלית. ואולם הרחבה זו של רעיון היהדות עד לבלי קץ מובילה בהכרח לקצצה ביהדות עצמה, זו, ורק זו היא צורת השאלה, כל השאר אינו אלא התנחמות־שוא והונאת עצמו, עון פלילי להוגה דעות ועסקן

צבורי. לא, דיזרעאלי לא ירשה לעצמו להונות את עצמו. ובמתכוון הוא נותן לבן גילו, לאלראי, לחטוא את החטא הזה, למען הענישו עונש קשה. למה זה באמת צריך ללכת עד ירושלים? וכי אי אפשר להתעכב בבגדד? וכי לא יתכן להיות קצת משיח וקצת כליף? „פולנים בני דת משה"; או „לאומיות בלי ציון"; או תרבות עברית בלי דת עברית; או מעט זכיות לאומיות בגולה, מעט חיים ממלכתיים „מחוץ לגבול הלאומיות", — כל אותן ה„קומבינציות" של ה„אמצעי לחצאין" עדין לא הומצאו אז. אבל דיזרעאלי ידע לקבוע להן ערך לכולן.

אלראי אומר ליבסטר: „אני הקימותי את עם ד' על זכיותיו; מזבחותיו מזהירים באש הקדש; כהניו מכובדים; תקיפותו ואחדותו מוכרים. ומה עוד תבקש? ויבסטר משיב במלה קטנה אחת: „הכל".

— ובכן ידע אתכם משה עד מאד. זהו עם קשה עורף.

— אדוני המלך, אתה שואלני את אשר אבקש; ואני משיב: אני מבקש את קיומה של היהדות בתור ל א ו ם — וזה איננו. אתה שואלני את אשר אבקש; אני משיב: את ארצנו הקדושה אני מבקש. אתה שואלני את אשר אבקש; אני משיב: את ירושלים אני מבקש. אתה שואלני את אשר אבקש; אני משיב: את בית המקדש אני מבקש. אני מבקש את כל אשר אבד לנו, את כל אשר חלמנו עליו, את כל אשר נלחמנו והורגנו עליו — ארצנו היפהפיה,

אמונתנו הקדושה, מדותינו הפשוטות ומנהגינו העתיקים.

– המנהגים מתחלפים בתמורת העתים והמצבים; את המדות הטובות אפשר לשמור בכל מקום, ומה שנוגע לארץ, האם קטן החדקל מן השלח ורע הפרת מן הירדן?

– חבל, חבל, היו ימים נהדרים, כשישראל חי על אדמתו הרחק מן הגוים הנכרים והיה כמקדש פלאות אשר ברכהו ד'. בימים ההם היינו העם הנבחר, עם לבדד ישכון למען התענג על ד' אלהיו. כל חיינו היו חיי זהר וקדושה. סרנו מדרך הנכרים כמן הטומאה המפגלת את מעון קדושתנו הבודד. התחזקנו רק בעמנו ובאלהינו. וחיינו זרמו לאטם בפרישות ובטהרה, שגם הקל שבנו חש עצמו נעלה מן המלכים של ארצות הנכר... אדוני המלך, האלהים ברך את יהודה: זוהי ארצו, ארץ הקדש. והוא הושיב בה עם מיוחד, אשר יעבדהו ולמען לא תחדל עבודתו לעולם. על כן הבדילנו מן הגוים ונתן לנו המון מצוות ומנהגים ואין אנו יכולים להתערב בהם, מבלי לבגוד בד' אלהינו. אנו צריכים לחיות לבדנו. שמירת בדידותנו זוהי עצם מטרתו ומהותו של חק תורתנו. מה לנו ולבגדד ולעמה? בהשארנו בקרבם עלינו לראות יום יום בהפר חוקינו. האם אנו יכולים להתפלל עמם יחד? וכי אנו יכולים לאכול בחברתם? אין אנו יכולים להתערב בחברתם גם כשאנו רוצים למלא את חובותינו הנשגבים וגם כשאנו מבקשים

למלא את צרכי חיינו הפשוטים. אדוני המלך, אתה יכול להיות מלך בבגדד, אבל אין אתה יכול להיות באותה שעה גם איש יהודי".* הוא ידע זאת. הוא ידע, שבצאתו לכבוש את כל ארץ בבל, התרחק מן האידיאל הלאומי, שהבהיק בתוך נפשו. שם, בירושלים, בלילות נדודות שנה החליט את הדבר, וכאן אנו מקשיבים בת קול מיסוריה הגדולים של הנפש הגדולה. הוא פתר לעצמו שאלה זו, בחדרו עמוק לתוך תוכה, — ולא כאותם שהמציאו את האמרה ההמונית על דבר "יהדות בת מאה אחוזים". מבשר הלאומיות העברית הזה ידע את אשר לא יודעים הלאומיים שבזמננו: הוא ידע שהיהדות אינה "לאום ככל הלאומים". זהו "לאום מלאכותי", שהוקדש לאידיאל עליון. יחודו הוא ערך מוחלט, כמו עולמיותו. ואם בבחינה אחת היהדות מזדווגת עם כל לאומיות ועם כל תרבות ובסוף כל הסופות היא מתמזגת בקומפלקס ידוע של רעיונות פלוסופיים ומוסריים, — הנה בבחינה שניה היא מובילה להתבדלות כתית מוחלטת, למניעה מכל התערבות בתוך העולם "שלא הוקדש" בקדושתו, ושעצם החיים בקרבו מביאים בהכרח לידי הפרת "החוק" של הלאום־הכהן, הלאום־הכת. אלהי ישראל — זהו אלהי אלראי החובק תבל בזרעותיו. ואולם הוא גם אל קנא, האל המיוחד של יבסטר ועל דגלו כתוב: "הכל או לא כלום". ואולם בבחינה זו הלא רעיון התחיה

* שם, VI, VIII.

הלאומית של עם ישראל, בתור תעודה מדינית הוא בגדר הנמנע לגמרי. ושוב חש דיזרעאלי מראש את אותו הדבר, שנקנה אחר כך למנהיגי הציונות הבאים מתוך נסיון מרי. אין להיות „מלך בבגדד" וגם איש יהודי בעת ובעונה אחת. אבל האם אפשר להיות „מלך היהודים"? האם היהדות סובלת את ה„מלוכה", את רוח הפוליטיקה, רוח ההסתדרות והמשמעת בעניני הלאום? „המלכים, — מה זה מלך?" — אומר הקנאי הצעיר אבידן: „איככה זה יוכל איש אחד להפר את הקדושה השוה של כל איש מעמנו הנבחר? כולנו זרע אברהם אנחנו": יבסטר נשמע לדרישותיהם של הצעירים ומתיצב בראשם. אלראי, שאכל ושתה עם שירנה, מוקף מן המורדים היהודים. הוא גובר עליהם; יבסטר נלקח בשבי. מתוך חבוקים קורעת שירנה, על פי מצות הנאין, את החותם חותך־הגורל מידי אלראי, והנאין גומר את דרכו עד הסוף, בהמיתו את אחיו.

בא יום השלום. ברק חדר לבית הנשק של המלך ונפץ את הדגל הקדוש. נעלם ואין למצוא עקבותיו של שרביט שלמה. ואלראי רואה בחלום איך השרביט, הנלקח מידיו, מושב בחזרה אל כסא שלמה הרזי, — להשמר בשביל הטוב ממנו. על מלכות אלראי מתנפלים השונאים מכל עבר, בקרב־מכריע הוא כמעט מגיע לנצחון. ואולם פלוגת מורדים מן היהודים מתנפלים עליו מאחוריו ברגע האחרון. המורדים האלה, בשאפם להשלטתו המוחלטת של האידיאל הלאומי,

מביאים לידי תבוסתו. לא כח חצוני, אלא פנימי דוקא, — המלחמה בתוך היהדות, היא שמאבדת אותה בכל פעם, ומובן מאליו שהקורדי קיסלוף, ההודי קליד והחברי והכושי — מקומם לא יפקד, הם בוגדים באלראי, מוסרים אותו לשונאיו וקמים להעיד בו שהוא בעל כשפים ועבד השטן.

בבור כלא מלא צחנה, בחברתם של עכבר ונחש, עושה אלראי דין לעצמו — ומתגבר על עצמו. הנאין כבר משרת את אדונו החדש, הוא גם עכשיו כמו אזדורש טוב לאלראי— על פי דרכו. וגם שירנה עוד אוהבת אותו כאז — על פי דרכה היא. הם באים להציל את אלראי ומבטיחים לו חיים, חופש ועושר, בתנאי שיתכחש בפומבי לתעודתו ולאמונת אבותיו: „טכס ריק בשביל פילוסוף כאלראי". ואולם אלראי שהלך אחריהם בחצר מלכותו דוחפם עתה בערב יום מותו. שם, בראש הומיות, הוא שולח את לעגו השנון ללב רוצחיו והוא מת בבת צחוק על שפתיו. עשר פעמים יבגוד היהודי ביהדותו ואולם כמעט תמיד יתן עליה את נפשו להורגים. השאלה הארורה אינה נפתרת על ידי כך כל עקר, לדברי הסְקַלְד אצל איבסן הרי אפשר למות גם בעד ענין זר לגמרי, אך לחיות אפשר רק בשביל ענין, שהוא עצמו ובשרו של האדם. איך לחיות בשביל היהדות? שאלה זו לא ידע דיז־רעאלי לפתור; דבר זה לא ידע לעשות גם אלראי. ונשארת רק הנחמה האחרונה של מרים הענוגה: „אתה הראית את אשר אנו יכולים לעשות ואת אשר עוד נעשה בזמן מן

הזמנים. זכרונך ישאר לדורות יבואו. מפעל גדול, אם גם לא בא לידי קצו, נשאר כציון בדרך שהעמד על ידי המרץ האנושי. מפלות גדולות גם הן נושאות פרי. גבורות גדולות — ירושה גדולה הן. ממה שעשה אדם אנו מסיקים מה שהוא י כ ו ל לעשות ולפי זה אנו מעריכים את כשרונו ותפקידו של מין האדם. שמש התהלה, אף כי אספה נגהה לזמן מה עוד תשוב לזרוח. ומי יודע אולי בעתיד הרחוק יקום משורר, אשר בעורקיו יזל דמנו הקדוש, ובהתלהבו מן החזון הלאומי, יכה במיתרי כנורו לכבודו של אלראי ויקדיש את שמו, שהיה נשכח זמן רב כל־כך"*. לפני מותו אומר אלראי למנצחו: "יבוא היום ומגזענו העתיק י ק ו ם מ נ ה י ג ה ג ו ן מ מ נ י, שגם אתה, המלך, לא תקום בפניו"**.

"אלראי" — זוהי יצירה אמנותית בעצם ולא פמפלט פוליטי ולא מחקר עיוני. בו יש רק הלך־נפש ואינטואיציה. שום שטה לפתרון שאלת היהודים לא נתנה בו. השטה צמחה אצל דיזרעאלי אחר־כך, — בתור מסקנה מהנחות אחרות. לאחר זמן נגש דיזרעאלי לשאלת היהודים מקרוב בנאומיו הפרלמנטריים, בביוגרפיה של הלורד ג'ורג' בנטיק ב"קונניגסבי" וב"טנקרד", מנקודת ראות של הפרובלימות הדתיות והסוציאליות בכלל. ואולם את "אלראי" כתב רק

* שם, X, XIX

** שם, X, XXII

כיהודי, העסוק בפתרון שאלת נפשו בלבד: „מלכות בגדד או היהדות". בלי ספק היה רגע, שרצה לבחור ביהדות, אבל אחר כך נתברר לו, כמו לבְּרַנְד של איבסן: "בחר לך על פרשת דרכים. – לא, בשבילי אין ברירה". אם היה עוד צורך בהוכחה, זו נתנה בגורלו של החבור עצמו. לא נענה מצפונו של "הנאין"–הבורז'ואזיה היהודית באנגליה. לא נודע דבר להמון היהודי מאותו הכח הגדול, שהיה נכון לעמוד לשרתו, ואלו נודע לו, היה בודאי נרתע לאחוריו באימה מפני אותו הנועז, "המדבר כמו פרנק", כמו שנרתע ר' זמרי מפני אלראי. וספרו של דיזרעאלי נשאר כמצבה על קבר חלומו הגדול וכמבשר בואו של עתיד סוער מכוסה בעלטה, בשביל דיזרעאלי עצמו לא נשאר אלא להסיק את המסקנא המוכרחת. "אלראי" שכתיבתו התחילה בימי המסעים, נגמר בשנת 1832, באותה שנה העמיד דיזרעאלי את הקנדידטורה שלו בבחירות אל הפרלמנט האנגלי.

Copyright, 1923, by Rimon-Verlag, Berlin.

נדפס בבית־הדפוס של

Dr. Selle & Co., A.-G., Berlin, Zossener Str. 55